DR
301
S67
knj.52

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 52

У БЕОГРАДУ 1883

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

LIBRARY
JUN 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

DR
301
S67
knj.52

Преглед.

СТРАНА

1. Статистични преглед нашег привредног и друштвеног стања, поређено, од Владимира Јовановића (свршетак). 1
2. Чешка библиографија у колико се тиче јужних Словена (до 1877), прибрао Едвардо Јелинек 163
3. О резултујућем дејству ленивих (реактивних) сила на обртну осу, при окретању физичких тела око исте, од Љубомира Клерића 195
4. Мале државе у данашњем међународноме склопу, од Глише Гершића. 215
5. Извештај уметничкоме одбору, од Драгутина С. Милутиновића и Михаила Валтровића 265
6. Примедбе на извештај В. В. Макушева, од Панте Срећковића. 268
7. Изводи из записника ученога друштва, 1882, одбори и управа. 280
8. Две оцене рукописа Лазара Арсенијевића (Баталаке), од Милоша Зечевића и Милана Ђ. Милићевића 298
9. Именик српскога ученог друштва, I. живих чланова: редовних, почасних и дописних 312

СТАТИСТИЧАН ПРЕГЛЕД.

НАШЕГ ПРИВРЕДНОГ И ДРУШТВЕНОГ СТАЊА, СА ОБЗИРОМ НА ПРИВРЕДНО И ДРУШТВЕНО СТАЊЕ ДРУГИХ ДРЖАВА.

(СВРШЕТАК).

VII.

Финанцијско стање Србије.

Финанцијско стање државе цени се уопште по размери у којој државни расходи стоје према државним приходима. Правило је, да се расходи и приходи држе у равнотежи. Претежу ли расходи над приходима, онда се финанцијско стање означује као неповољно, и све неповољније, што су мање производно и мање корисно државни новци потрошени, и што је знатнији вишак расхода, или мањак прихода (дефицит), а мање могућности за изравнење његово.

Мера прихода и расхода не цени се по буџету, који је само предрачун њихов, него по свршеним рачунима, који показују колико је држава у ствари примила, а колико у ствари потрошила.

За тачнију оцену финанцијског стања важно је да се зна, не само у каквој размери државни расходи према државним приходима стоје, него још и на шта, и колико на шта држава троши; па онда, одкуд она своје трошкове измирује; колико од државних терета на сваког грађанина пада,

и колико су производне и привредне снаге земље од притиска тих терета поштеђене.

Ми ћемо да изложимо статистична дата о нашим државним приходима и расходима од 1860 до краја 1879 г., дакле за пуних 20 година, у колико се та дата из свршених државних рачуна извести могу.

У течају овог времена Србија је извојевала своју независност и раширила своје границе. Тиме је знатно промењено и њено финанцијско стање. Од 1860 до 1875 год. наши државни расходи и приходи мерили су се потребама редовног државног стања; али нужност рата за ослобођење и независност принудила је Србију на ванредне трошкове, па тиме јој наметнула и потребу ванредних извора за приходе. Ратни трошкови и приходи за њихово измирење, као ванредни и привремени, били су одвојени у државном буџету од редовних прихода и расхода, па су према томе и државни рачуни вођени. Ову разлику морамо имати на уму, нарочито кад државне приходе и расходе разних година упоређујемо

Ради олакшања прегледа ми ћемо да изложимо и упоредимо државне приходе и расходе најпре у цело, па онда у појединости.

Државни приходи и расходи у цело.

По свршеним државним рачунима износе:

ГОДИНЕ:	ДРЖАВНИ ПРИХОДИ	ДРЖАВНИ РАСХОДИ
	ДИНАРА	
1860.	8,462,834.$_{26}$	8,106,023.$_{54}$
1861.	8,458,989.$_{81}$	8,821,669.$_{84}$
1862.	8,211,902.$_{50}$	10,674,763.$_{41}$
1863.	8,567,522.$_{57}$	10,589,337.$_{73}$
1864.	9,472,699.$_{82}$	10,058,271.$_{89}$
1865.	10,709,166.$_{72}$	10,745,860.$_{83}$
1866.	11,048,565.$_{78}$	11,697,554.$_{35}$

ГОДИНЕ:	ДРЖАВНИ ПРИХОДИ	ДРЖАВНИ РАСХОДИ
	ДИНАРА	ДИНАРА
1867.	12,125,033.$_{70}$	11,904,416.$_{10}$
1868.	15,558,553.$_{02}$	14,693,983.$_{25}$
1869.	14,698,710.$_{30}$	12,446,596.$_{13}$
1870.	13,906,835.$_{58}$	15,065,367.$_{97}$
1871.	13,753,282.$_{37}$	14,499,581.$_{70}$
1872.	14,391,403.$_{18}$	13,855,841.$_{59}$
1873.	13,879,190.$_{76}$	14,458,969.$_{60}$
1874.	14,610,493.$_{40}$	15,259,521.$_{93}$
1875.	20,288,936.$_{00}$	21,356,249.$_{56}$
1876.	24,558,656.$_{00}$	24,433,429.$_{69}$
1877.	17,663,879.$_{00}$	17,731,318.$_{09}$
1878.	18,004,939.$_{00}$	17,898,805.$_{77}$
1879.	18,634,092.$_{00}$	19,542,630.$_{73}$

У редовном стању и у старим границама Србије, од 1860 до краја 1874 г. износе у средњу руку годишње:

ДРЖАВНИ ПРИХОДИ	ДРЖАВНИ РАСХОДИ
ДИНАРА	ДИНАРА
11,857,012.$_{27}$	12,381,064.$_{07}$

Од расхода износе приходи:

ГОДИНЕ:	ВИШЕ	МАЊЕ
	ДИНАРА	ДИНАРА
1860	356,810.$_{72}$	—
1861	—	362,680.$_{03}$
1862	—	2,462,860.$_{94}$
1863	—	2,021,815.$_{16}$
1864	—	585,572.$_{07}$
1865	—	36,694.$_{11}$
1866	—	648,988.$_{57}$
1867	220,617.$_{60}$	—
1868	864,569.$_{77}$	—
1869	2,252,114.$_{17}$	—
1870	—	1,992,718.$_{63}$
1871	—	2,750,314.$_{06}$

ГОДИНЕ:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
1872	535,561.$_{50}$	—
1873	—	579,778.$_{84}$
1874	—	649,028.$_{53}$
1875	—	1,067,313.$_{56}$
1876	125,235.$_{31}$	—
1877	—	67,439.$_{06}$
1878	106,133.$_{23}$	—
1879	—	908,538.$_{73}$

Од 1860 до 1874 г. износе приходи у средњу руку годишње мање од расхода:

524,051.$_{80}$ динар.

По овоме, и у редовном стању, од 1860 до 1874 г. наши државни приходи и расходи нису били у правој равнотежи, него је уопште мера расхода премашала меру прихода, и то у 524,051.$_{80}$ дин., или 4% у средну руку годишње.

Кад се државни приходи и расходи од 1874 упореде са онима од 1860 год., излази овај рачун:

Износе:

ГОДИНЕ:	ПРИХОДИ ДИНАРА	РАСХОДИ ДИНАРА
1860	8,462,834.$_{26}$	8,106,023.$_{54}$
1874	14,610,493.$_{40}$	15,259,521.$_{93}$
Више у 1874	6,147,659.$_{14}$	7,153,498.$_{39}$
	или 72½%	или 88%

Од терета државних расхода долази на сваког становника:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	7.$_{30}$
1861	7.$_{89}$
1862	9.$_{50}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1863	9.30
1864	8.70
1865	9.07
1866	9.62
1867	9.61
1868	11.71
1869	9.69
1870	12.21
1871	12.55
1872	10.48
1873	10.56
1874	11.27
1875	15.77
1876	18.01
1877	11.08
1878	11.19
1879	12.21

У редовном стању и у старим границама Србије, од 1860 до 1874 г. од терета државних расхода долази у средњу руку годишње на сваког становника по 10 динара.

Разлика између 1860 и 1874 своди се на ово:

Од терета државних расхода долази на сваког становника:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	7.30
1874	11.27
Више у 1874	3.97 или 57%.

Остаје још да се види, колико у ствари износе државни приходи и расходи за године: 1880, 1881 и 1882. Пошто државни рачуни за ове године још нису склопљени, могу се државни приходи и расходи за исте изложити само као што су буџетом утврђени. По буџету износе:

ГОДИНЕ:	ДРЖАВНИ ПРИХОДИ ДИНАРА	ДРЖАВНИ РАСХОДИ ДИНАРА
1880	27,023,254	26,948,066
1881	25,926,012	25,714,543
1882	32,635,000	32,611,191.$_{99}$

Од терета државних расхода долази на сваког становника:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1880	16.$_{84}$
1881	16.$_{07}$
1882	19.$_{00}$

Државни приходи појединце.

Извори за државне приходе деле се, у државном буџету, на редовне и ванредне.

Редовни извори јесу: 1.) непосредни порези; 2.) посредни порези; 3.) таксе; 4.) државна добра и државна привреда; 5.) приход од школског фонда; 6.) разни приходи.

Ванредни извори јесу они, који су по каквој ванредној нужности створени Такви су они извори који су створени нужношћу рата, и који служе за измирење ратних трошкова и за одужење државног дуга учињеног у рату за ослобођење и независност. У ванредне изворе уврштени су у последње време и они извори, који су узакоњени за цели жељезнице.

А.) Редовни извори државних прихода.

1.) Непосредни порези.

Непосредни порези јесу: грађански и момачки данак, и арач, који скитнички цигани плаћају.

По „Државопису Србије“, било је у Србији:

ГОДИНЕ:	ГРАЂАНА КОЈИ СУ ПЛАЋАЛИ ДАНАК, ИЛИ »ПОРЕСКИХ ГЛАВА«	СВЕГА СТАНОВНИКА
1811	69,500	—
1834	114,949	701,300
1841	134,338	841,448
1850	155,856	956,893
1854	169,706	998,919
1863	237,325	1,138,405
1874	292,093	1,353,890

На сваких 100 становника дозази:

ГОДИНЕ:	ПОРЕСКИХ ГЛАВА
1834.	16
1841.	16
1850.	16
1854.	17
1863.	20
1874.	21
Од 1834 до 1875 год. у средњу руку.	17.67

Упореде ли се број пореских глава и број становника од 1834 и од 1874 г. онда се добије овај преглед:

Било је:

ГОДИНЕ:	ПОРЕСКИХ ГЛАВА	СТАНОВНИКА СВЕГА
1834	114,949	701,300
1874	292,093	1,353,890
Више у 1874	177,144 или 2½ пута	652,590 или 93%

По овоме, од 1834 до 1874 г. увећан је:

	ЗА СВИХ 40 ГОДИНА	У СРЕДЊУ РУКУ ГОДИШЊЕ
Број пореских глава са . . .	2½	са 11%
Број становника са	93%	„ 2%

На сваких 100 становника долази:

ГОДИНЕ:	ПОРЕСКИХ ГЛАВА
1834	16
1874	21
Више у 1874	5 или 31%

По овоме, од 1834 до 1874 год., бројна размера пореских глава према скупу становника увећана је са 31% за свих 40 година, или са 0.76% у средњу руку годишње.

Да видимо како су пореске главе на разне округе подељене.

По званичним пописима од 1866 и 1875 г. износи:

У ОКРУГ:	БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА 1866	1875
Пожаревачком	30,224	36,634
Крагујевачком	18,831	23,436
Ужичком	17,189	20,461
Крајинском	15,720	18,627
Ваљевском	14,670	17,645
Шабачком	14,079	17,562
Крушевачком	12,483	15,670
Смедеревском	12,358	15,611
Јагодинском	13,300	15,592
Београдском	11,887	15,365
Ћупријском.	11,694	14,618
Црноречком	11,703	13,946
Књажевачком.	10,498	13,561
Чачанском	11,774	12,964
Алексиначком.	9,834	12,503
Рудничком	8,517	11,049
Подринском.	8,769	9,948
У Београду (вароши). . .	3,804	6,901
У селима (скупа)	214,286	257,523
„ варошима (скупа) . . .	23,039	34,570

Од целокупног броја пореских глава у Србији износи број пореских глава:

У ОКРУГУ:	1866	1875	У СРЕДЊУ РУКУ
Пожаревачком	12.73 %	12.54 %	12.64 %
Крагујевачком	7.93 %	8.02 %	7.97 %
Ужичком	7.24 %	7.00 %	7.12 %
Крајинском	6.62 %	6.40 %	6.51 %
Ваљевском	6.20 %	6.02 %	6.11 %
Шабачком	5.93 %	6.01 %	5.97 %
Јагодинском	5.60 %	5.34 %	5.47 %
Крушевачком	5.26 %	5.40 %	5.33 %
Смедеревском	5.20 %	5.33 %	5.26 %
Београдском	5.01 %	5.30 %	5.15 %
Ћупријском	4.92 %	5.00 %	4.96 %
Црноречком	4.93 %	4.70 %	4.82 %
Чачанском	4.96 %	4.43 %	4.70 %
Књажевачком	4.42 %	4.64 %	4.54 %
Алексиначком	4.15 %	4.30 %	4.22 %
Рудничком	3.60 %	3.80 %	3.70 %
Подринском	3.70 %	3.41 %	3.55 %
У Београду (вароши) . . .	1.60 %	2.36 %	1.98 %
У целој Србији . . .	100.00	100.00	100.00
У селима	90.29 %	88.16 %	89.23 %
„ варошима	9.71 %	11.84 %	10.77 %
СКУПА . . .	100.00	100.00	100.00

По овоме, највише је пореских глава у округу пожаревачком, преко 12%; па онда, крагујевачком и ужичком, у сваком преко 7%; затим, крајинском и ваљевском, у сваком преко 6%; шабачком, јагодинском, крушевачком, смедеревском и београдском, у сваком преко 5%; и најпосле, ћупријском, црноречком, чачанском, књажевачком и алексиначком, у сваком преко 4%; а најмање, у округу подринском и рудничком, у сваком испод 4% у средњу руку од целокупног броја пореских глава у Србији.

Бројна снага пореска поглавито је у селима, која дају преко 89% од целокупног броја пореских глава у Србији; докле је у варошима само нешто више од 10% од овог броја.

Од 1866 до 1875 г. прирастао је број пореских глава:

	за свих 9 година пор. глава	у средњу руку на годину пор. глава
У Београду са . . .	3,097 или 81%	344 или 9.0%
у округу:		
Рудничком са	2,532 или 30%	281 или 3.3%
Београдском са . . .	3,478 „ 29%	386 „ 3.2%
Књажевачком „ . . .	3,063 „ 29%	340 „ 3.2%
Алексиначком са . .	2,669 „ 27%	296 „ 3.0%
Смедеревском „ . .	3,253 „ 26%	361 „ 2.8%
Крушевачком „ . .	3,187 „ 25½%	354 „ 2.8%
Шабачком „ . .	3,483 „ 25%	387 „ 2.7%
Ћупријском „ . .	2,924 „ 25%	325 „ 2.7%
Крагујевачком са . .	4,605 „ 24%	512 „ 2.7%
Пожаревачком „ . .	6,410 „ 21%	712 „ 2.3%
Ваљевском „ . .	2,975 „ 20%	331 „ 2.2%
Ужичком „ . .	3,272 „ 19%	364 „ 2.1%
Црноречком „ . .	2,243 „ 19%	249 „ 2.1%
Крајинском „ . .	2,907 „ 18%	323 „ 2.0%
Јагодинском „ . .	2,292 „ 17%	255 „ 1.9%
Подринском „ . .	1,179 „ 13%	131 „ 1.4%
Чачанском „ . .	1,190 „ 10%	132 „ 1.1%
У варошима са . . .	11,531 или 48%	1281 или 5.3%
„ селима „ . . .	43,237 „ 20%	4804 „ 2.2%

Од 1866 до 1875 г. дакле је најјаче порастао број пореских глава у Београду, са 9%: па онда, у окрузима: рудничком, београдском, књажевачком и алексиначком, у сваком са 3%, или и нешто више; затим, смедеревском, крушевачком, шабачком, ћупријском, крагујевачком, пожаревачком, ваљевском, ужичком, црноречком и крајинском, у

сваком са 2%. или и нешто више; а најслабије у окр. чачанском. подринском и јагодинском, у сваком испод 2% у средњу руку на годину.

У варошима је прираштај пореских глава два пут знатнији, него у селима; у првима износи 5.3%, а у селима само 2% у средњу руку годишње.

Према целокупном броју становника број пореских глава овако се размера:

На сваких 100 становника долази:

У ОКРУГУ:	ПОРЕСКИХ ГЛАВА 1866	1875	У СРЕДЊУ РУКУ
Крајинском	22	24	23
Црноречком	22	24	23
Пожаревачком	21	23	22
Ћупријском	21	23	22
Јагодинском	21	22	21
Смедеревском	20	22	21
Алексиначком	20	22	21
Крагујевачком	19	22	20
Шабачком	19	22	20
Књажевачком	19	21	20
Чачанском	20	20	20
Београду (варош) . .	15	25	20
Београдском	18	21	19
Рудничком	18	21	19
Крушевачком	18	20	19
Ваљевском	17	20	18
Подринском	18	19	28
Ужичком	17	18	17
У варошима	20	25	22
„ селима	19	21	20

Према броју становника највише је пореских глава, дакле, у окрузима: крајинском и црноречком; у сваком по

23 пореске главе на 100 становника; па онда, у пожаревачком и ћупријском, у сваком по 22 пор. гл. на 100 становника; затим: јагодинском, смедеревском и алексиначком, у сваком по 21 пор. гл. на 100 становника; даље, крагујевачком, шабачком, књажевачком, чачанском и вароши Београду, свугде по 20 пор. гл. на 100 становника; најпосле, београдском, рудничком и крушевачком, у сваком по 19; ваљевском, подринском, у сваком по 18; и ужичком, који броји по 17 пор. гл. на сваких 100 становника.

Вароши надмашују села у бројној размери пореских глава према скупу становника; оне броје у средњу руку по 22, а села само по 20 пореских глава на сваких 100 становника.

Сад да бацимо поглед на државни приход од непосредних пореза.

По свршеним рачунима држава је имала прихода:

	године **1860**	
Од грађанског данка	4,987,882.$_{65}$	динара.
„ момачког „	42,758.$_{02}$	„
„ арача	31,338.$_{08}$	„
скупа .	5,061,978.$_{75}$	„
	године **1861**	
Од грађанског данка	5,057,173.$_{39}$	динара.
„ момачког „	47,817.$_{66}$	„
„ арача	29.461.$_{68}$	„
скупа .	5,134,452.$_{73}$	„
	године **1862**	
Од грађанског данка	5,115,633.$_{73}$	динара.
„ момачког „	41,842.$_{04}$	„
„ арача	27,927.$_{03}$	„
скупа .	5,185,402.$_{80}$	„

ГОДИНЕ **1863**

Од грађанског данка	5,211,548.05	динара.
„ момачког „	46,223.27	„
„ арача	27,381.52	„
СКУПА .	5,285,152.84	„

ГОДИНЕ **1864**

Од грађанског данка	5,372,758.61	динара.
„ момачког „	49,258.71	„
„ арача	28,775.77	„
СКУПА .	5,450,793.12	„

ГОДИНЕ **1865**

Од грађанског данка	6,679,713.98	динара.
„ момачког „	49,445.30	„
„ арача	30,319.16	„
СКУПА .	6,759,478.11	„

ГОДИНЕ **1866**

Од грађанског данка	6,819,487.67	динара.
„ момачког „	48,375.61	„
„ арача	29,414.01	„
СКУПА .	6,897,277.29	„

ГОДИНЕ **1867**

Од грађанског данка	7.146,872.42	динара.
„ момачког „	54,182.70	„
„ арача	27,586.15	„
СКУПА .	7,228,641.57	„

ГОДИНЕ **1868**

Од грађанског данка	7,316,111.06	динара.
„ момачког „	57,384.40	„
„ арача	15,131.58	„
СКУПА .	7,388,627.04	„

ГОДИНЕ 1869

Од	грађанског данка	7,442,262.86	динара.
„	момачком „	49,960.49	„
„	арача	10,199.36	„
	СКУПА .	7,502,422.71	„

ГОДИНЕ 1870

Од	грађанског данка	7,625,029.07	динара.
„	момачког „	50,400.02	„
„	арача	14,035.30	„
	СКУПА .	7,689,464.39	„

ГОДИНЕ 1871

Од	грађанског данка	7,728,923.45	динара.
„	момачког „	38,952.48	„
„	арача	10,531.74	„
	СКУПА .	7,778,407.67	„

ГОДИНЕ 1872

Од	грађанског данка	7,773,042.56	динара.
„	момачког „	37,463.11	„
„	арача	4,937.49	„
	СКУПА .	7,815,443.16	„

ГОДИНЕ 1873

Од	грађанског данка	7,916,115.20	динара.
„	момачког „	39,555.06	„
„	арача	6,051.8	„
	СКУПА .	7,961,722.14	„

ГОДИНЕ 1874

Од	грађанског данка	8,048,602.20	динара.
„	момачког „	27,985.55	„
„	арача	5,070.10	„
	СКУПА .	8,081,657.85	„

ГОДИНЕ 1875

Од грађанског данка	7,836,803.86	динара.
„ момачког „	35,351.37	„
„ арача	3,583.13	„
СКУПА .	7,875,738.36	„

ГОДИНЕ 1876

Од грађанског данка	6,241,822.62	динара.
„ момачког „	17,783.04	„
„ арача	24.42	„
СКУПА .	6,259,630.08	„

ГОДИНЕ 1877

Од грађанског данка	7,132,201.00	динара.
„ момачком „	23,245.51	„
„ арача	122.09	„
СКУПА .	7,155,568.60	„

ГОДИНЕ 1878

Од грађанског данка	8,758,537.89	динара.
„ момачког „	27,168.39	„
„ арача	301.44	„
СКУПА .	8,786,007.72	„

ГОДИНЕ 1879

Од грађанског данка	9,488,997.35	динара.
„ момачког „	34,747.54	„
„ арача	277.27	„
СКУПА .	9,524,022.16	„

Пре рата за ослобођење и независност, у редовном стању, од 1860 до 1875 год., и у старим границама Србије, приход од непосредних пореза износи у средњу руку годишње:

Од грађанског данка	6,754,872.$_{55}$	динара.
„ момачког „	41,809.$_{74}$	„
„ арача	18,859.$_{02}$	„
СКУПА .	6,818,541.$_{31}$	„

Кад се приходи од непосредних пореза за 1860 и 1875 год. упореде, излази овај рачун:

Износи приход:

	1860	1875
	ДИНАРА	
Од грађанског данка . . .	4,987,882.$_{65}$	7,836,803.$_{86}$
„ момачког „ . . .	42,758.$_{02}$	35,351.$_{37}$
„ арача	31,338.$_{08}$	3,583.$_{13}$
СКУПА . . .	5,061,978.$_{75}$	7,875,738.$_{36}$

У 1875 год. износи:

ПРИХОД:	ВИШЕ ДИНАРА	МАЊЕ ДИНАРА
Од грађ. данка . . .	2,848,921.$_{21}$ или 57%	—
Од момачког данка . .	—	7,406.$_{65}$ или 21%
„ арача.	—	27,754.$_{95}$ „ скоро 9 пута.
СКУПА . . .	2,813,759.$_{61}$ или 55½%.	—

Од целокупног државног прихода износи у редовном стању приход:

ГОДИНЕ:	ГРАЂАНСКИ ДАНАК	МОМАЧКИ ДАНАК И АРАЧ	НЕПОСРЕДНЕ ПОРЕЗЕ СКУПА
1860	58.$_{93}$%	0.$_{88}$%	59.$_{81}$%
1861	59.$_{78}$%	0.$_{92}$%	60.$_{70}$%
1862	62.$_{20}$%	0.$_{85}$%	63.$_{11}$%
1863	60.$_{80}$%	0.$_{89}$%	61.$_{69}$%
1864	56.$_{72}$%	0.$_{82}$%	57.$_{51}$%
1865	62.$_{37}$%	0.$_{75}$%	63.$_{12}$%
1866	61.$_{72}$%	0.$_{81}$%	62.$_{53}$%

ГОДИНЕ:	ГРАЂАНСКИ ДАНАК	МОМАЧКИ ДАНАК И АРАЧ	НЕПОСРЕДНЕ ПОРЕЗЕ СКУПА
1867	58.91%	0.68%	59.62%
1868	47.02%	0.46%	47.48%
1869	50.63%	0.41%	51.04%
1870	54.83%	0.46%	55.29%
1871	56.20%	0.36%	56.56%
1872	54.01%	0.30%	54.31%
1873	57.03%	0.34%	57.37%
1874	55.09%	0.22%	55.31%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	56.97%	0.54%	57.51%

Као што се из овог прегледа види, непосредни порези сачињавају главни финанцијски извор Србије у редовном стању, јер они сами доносе више од половине, у средњу руку 57.51% од целокупног државног прихода.

Међу непосредним порезима главни је грађански данак, који сам, као што је напред изложено, доноси у средњу руку 56.97% од целокупног државног прихода; докле момачки данак и арач не износе више, него само 0.54% од тог прихода.

За време ратне припреме и ратних догађаја, непосредни порези, као и други државни приходи, нису се могли на време и у пуној мери прикупљати. С тога они за то време и мање износе, него у редовном стању.

Присаједињењем ослобођених предела увећан је и број пореских глава Србије, па наравно и грађански данак, као и други извори државних прихода наших. Већ у 1878 г. набројано је преко 65,000 пореских глава у ослобођеним пределима, и прикупљено тамо 1,564,698 30 динара самог грађанског данка. Са множењем људства растиће, наравно, и број пореских глава, а са овим и приход од грађанског данка, у ослобођеним пределима.

Од непосредних пореза долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	4.56
1861	4.59
1862.	4.61
1863.	4.64
1864.	4.71
1865.	5.70
1866.	5.67
1867.	5.84
1868.	5.89
1869.	5.81
1870.	5.90
1871.	5.91
1872.	5.91
1873.	5.98
1874.	5.99
1875.	5.82
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	5.47

2.) Посредни порези.

Посредни порези јесу: царина и узгредне таксе („тескарина“, „таксе за декларанцију“, „магазина“, „чуварина“, „пошевина“, „кантарина“, „оловнина“, „оборина“ и „возарина“); даље, регални данак на со, дуван и рудоконњу; и најпосле трошарина.

ЦАРИНА СА УЗГРЕДНИМ ТАКСАМА.

По свршеним рачунима, као што су ови поднети главној контроли, а у неколико и у „Државопису Србије“ изложени, износи приход:

	ГОДИНЕ 1846
Од царине и узгредних такса скупа . .	739,345.25 динара.

		ГОДИНЕ 1847
Од царине и узгредних такса скупа . .	646,015.00	динара
		ГОДИНЕ 1858
Од царине на увоз	350,141.49	динара.
„ „ „ извоз	390,702.73	„
„ „ „ провоз	78,722.79	„
„ узгредних такса	90,893.00	„
СКУПА . .	910,460.91	„
		ГОДИНЕ 1859
Од царине на увоз	343,028.69	динара.
„ „ „ извоз	431.388.17	„
„ „ „ провоз	71,207.94	„
„ узгредних такса	72.125.72	„
СКУПА . .	917,750.52	„
		ГОДИНЕ 1860
Од царине на увоз	373,031.26	дин.
„ „ „ извоз	460,245.62	„
„ „ „ провоз	86.888.08	„
„ узгредних такса	116.263.36	„
СКУПА . .	1,036,428.32	„
		ГОДИНЕ 1861
Од царине на увоз	424,605.86	дин.
„ „ „ извоз	689.393.81	„
„ „ „ провоз	87,092.27	„
„ узгредних такса	140.283.51	„
СКУПА . .	1,341,375.45	„
		ГОДИНЕ 1862
Од царине на увоз	360,350.74	дин.
„ „ „ извоз	627,506.[illegible]	„
„ „ „ провоз	59,352.[illegible]	„
„ узгредних такса	137.296.52	„
СКУПА .	1,184,506.[illegible]	„

годіне **1863**

Од царине на увоз	452,585.52	дин.
„ „ „ извоз	679,552.94	„
„ „ „ провоз	47,093.06	„
„ узгредних такса	155,127.97	„
скупа	1,334,359.19	„

године **1864**

Од царине на увоз	834,031.73	дин.
„ „ „ извоз	444,156.26	„
„ „ „ провоз	28,181.32	„
„ узгредних такса	129,148.49	„
скупа	1,435,517.80	„

године **1865**

Од царине на увоз	789,974.08	дин.
„ „ „ извоз	531,953.71	„
„ „ „ провоз	14,901.72	„
„ узгредних такса	125,050.22	„
скупа	1,461,879.73	„

године **1866**

Од царине на увоз	874,341.64	дин.
„ „ „ извоз	589,310.33	„
„ „ „ провоз	14,169.18	„
„ узгредних такса	181,280.07	„
скупа	1,659,101.22	„

године **1867**

Од царине на увоз	1,032,476.40	дин.
„ „ „ извоз	672,142.50	„
„ „ „ провоз	20,749.83	„
„ узгредних такса	253,519.46	„
скупа	1,978,888.19	„

ГОДИНЕ 1868

Од царине на увоз	1,175,422.32	дин.
„ „ „ извоз	1,153,437.28	„
„ „ „ провоз	57,521.23	„
„ узгредних такса	302,816.04	„
СКУПА	2,689,196.87	„

ГОДИНЕ 1869

Од царине на увоз	1,212,009.71	дин.
„ „ „ извоз	891,159.33	„
„ „ „ провоз	52,371.11	„
„ узгредних такса	225,272.89	„
СКУПА	2,380,813.10	„

ГОДИНЕ 1870

Од царине на увоз	1,188,477.58	дин.
„ „ „ извоз	813,731.11	„
„ „ „ провоз	52,190.11	„
„ узгредних такса	191,685.10	„
СКУПА	2,246,083.85	„

ГОДИНЕ 1871

Од царине на увоз	1,084,510.73	дин.
„ „ „ извоз	824,696.18	„
„ „ „ провоз	52,349.24	„
„ узгредних такса	186,991.78	„
СКУПА	2,148,548.23	„

ГОДИНЕ 1872

Од царине на увоз	1,180,326.55	дин.
„ „ „ извоз	975,414.90	„
„ „ „ провоз	46,776.89	„
„ узгредних такса	184,738.59	„
СКУПА	2,387,256.93	„

ГОДИНЕ 1873

Од царине на увоз	1,040,673.27	дин.
„ „ „ извоз	762,145.98	„
„ „ „ провоз	28,570.74	„
„ узгредних такса	218,726.31	„
СКУПА	2,050,116.33	„

ГОДИНЕ 1874

Од царине на увоз	1,213,769.52	дин.
„ „ „ извоз	777,161.37	„
„ „ „ провоз	27,167.13	„
„ узгредних такса	308,854.86	„
СКУПА	2,326,952.88	„

ГОДИНЕ 1875

Од царине на увоз	1,140,896.11	дин.
„ „ „ извоз	882,198.34	„
„ „ „ провоз	20,016.02	„
„ узгредних такса	262,951.13	„
СКУПА	2,306,061.60	„

ГОДИНЕ 1876

Од царине на увоз	705,835.55	дин.
„ „ „ извоз	777,524.27	„
„ „ „ провоз	12,694.11	„
„ узгредних такса	172,089.54	„
СКУПА	1,668,143.47	„

ГОДИНЕ 1877

Од царине на увоз	1,272,797.10	дин.
„ „ „ извоз	645,023.36	„
„ „ „ провоз	29,227.08	„
„ узгредних такса	257,184.27	„
СКУПА	2,204,231.81	„

	ГОДИНЕ 1878	
Од царине на увоз	1,111,538.93	дин.
„ „ „ извоз	501,114.19	„
„ „ „ провоз.	7,781.31	„
„ узгредних такса	198,172.28	„
СКУПА . .	1,818,606.74	„
	ГОДИНЕ 1879	
Од царине и узгредних такса скупа . .	2,695,866.63	дин.

У редовном стању, од 1858 до 1875 г., и у старим границама Србије, износи у средњу руку годишњи приход

Од царине на увоз	837,258.51	дин.
„ „ „ извоз	699,794.32	„
„ „ „ провоз.	46,962.29	„
„ узгредних такса	182,390.33	„
СКУПА . .	1,766,405.45	„

Кад се царинска приходи од 1858. упореде са онима од 1875 г., добије се овај преглед:

Износи приход:

	1858	1875
	ДИНАРА	
Од царине на увоз	350,141.49	1,140,896.11
„ „ „ извоз . . .	390,702.73	882,198.34
„ „ „ провоз . .	78.722.79	20.016.02
„ узгредних такса	90,893.90	262,951.13
СКУПА . . .	910,460.91	2,306,061.60

Од царинских прихода у 1858. царински приходи у 1875 год. износе:

	ВИШЕ	МАЊЕ
Од увоза.	790,754.62 дин. или 3 пута.	—

	ВИШЕ	МАЊЕ
Од извоза	491,495.$_{61}$ дин. или 2 пута.	—
Од провоза	—	58,706.$_{77}$ дин. или скоро 4 пута.
Од узгредних такса.	172,057.$_{23}$ дин. или скоро 3 пута.	—
СКУПА . . .	1,395,600.$_{69}$ дин. или 2½ пута.	—

Вредно је, да се упореди и царински приход од 1846 са оним од 1875 год.

Царински приход са узгредним таксама износио је свега:

1846 год	739,345.$_{25}$ динара.
1875 „	2,306,061.$_{60}$ „
Више у 1875 „	1,566,716.$_{35}$ динара. или 3 пута.

У рачун царинских прихода који су напред изложени, ушле су и оне таксе, које су биле наплаћене само за време и управо као новчана јемства, па су доцније коме је требало повраћене. По правилу повраћене таксе треба да се одбију од царинских прихода, па да се зна, колико ови у ствари износе. По овоме правилу срачуњени су царински приходи од 1865 до 1875 г. у „Државопису Србије“.

Ево колико ти приходи износе кад се од њих одбију повраћене таксе:

По одбитку повраћених такса остаје прихода од царине и узгредних такса свега:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865	1,413,583.$_{75}$
1866	1,588,835.$_{00}$
1867	1,897,249.$_{00}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1868	2,580,652.$_{50}$
1869	2,249 737.$_{25}$
1870	2,098,456.$_{00}$
1871	2,025,429.$_{75}$
1872	2,245,519.$_{00}$
1873	1,912,923.$_{50}$
1874	2,113,554.$_{75}$
1875	2,179,002.$_{25}$
Од 1865 до 1875 у средњу руку годишње.	2,027,722.$_{00}$

Кад се царински приход од 1875 упореди са оним од 1865 г., излази овај рачун:

По одбитку повраћених такса царински приход износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865.	1,413,583.$_{75}$
1875.	2,179,002.$_{25}$
Више у 1875.	765,418.$_{50}$ или 54%

Од целокупног државног прихода приход од царине и узгредних такса, по одбитку повраћених такса, износи:

ГОДИНЕ:	
1865	13.$_{20}$%
1866	14.$_{38}$%
1867	15.$_{65}$%
1868	16.$_{59}$%
1869	15.$_{30}$%
1870	15.$_{09}$%
1871	14.$_{73}$%
1772	15.$_{60}$%
1873	13.$_{78}$%
1874	14.$_{16}$%
Од 1865 до 1874 у средњу руку на годину.	14.$_{88}$

Од царине и узгредних такса долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865	1.19
1866	1.31
1867	1.53
1868	2.06
1869	1.75
1870	1.61
1871	1.54
1872	1.70
1873	1.17
1874	1.56
1875	1.61
Од 1765 до 1875 у средњу руку годишње.	1.57

РЕГАЛНИ ДАНАК.

По свршеним државним рачунима износи државни приход од регалног данка:

	ГОДИНЕ 1865	
На сб	185.445.87	динара.
„ дуван	157,191.72	„
СКУПА	342,637.59	„
	ГОДИНЕ 1866	
На сб	346,933.89	динара.
„ дуван	20,361.24	„
СКУПА	367,295.13	„
	ГОДИНЕ 1867	
На сб	402,380.43	динара.
„ дуван	64,992.30	„
„ рудоконцу	285.44	„
СКУПА	467,658.17	„

ГОДИНЕ 1868

На со	218,895.16	динара
„ дуван	131,376.00	„
„ рудоконьу	259.33	„
СКУПА	350,530.49	„

ГОДИНЕ 1869

На со	335,660.35	динара
„ дуван	122,368.70	„
„ рудоконьу	2,446.25	„
СКУПА	460,475.30	„

ГОДИНЕ 1870

На со	306,302.34	динара
„ дуван	86,731.47	„
„ рудоконьа	3,415.00	„
СКУПА	396,448.81	„

ГОДИНЕ 1871

На со	206,315.26	динара
„ дуван	93,439.69	„
„ рудоконьу	4,644.47	„
СКУПА	304,399.42	„

ГОДИНЕ 1872

На со	223,986.31	динара
„ дуван	138,679.50	„
„ рудоконьу	4,514.80	„
СКУПА	367,180.61	„

ГОДИНЕ 1873

На со	338,999.72	динара
„ дуван	100,310.41	„
„ рудоконьу	881.15	„
СКУПА	440,191.28	„

	године 1874	
На сб.	244,345.87	динара.
„ дуван	90,121.36	„
„ рудоконьу	5,268.81	„
скупа . .	339,736.01	„
	године 1875	
На сб.	243,127.92	динара.
„ дуван	133,185.03	„
„ рудоконьу	1,379.62	„
скупа . .	377,692.57	„
	године 1876	
На сб.	87,943.53	динара.
„ дуван	126,815.30	„
„ рудоконьу	791,90	„
скупа . .	215,550.73	„
	године 1877	
На сб.	294,817.46	динара.
„ дуван	220,697.04	„
„ рудоконьу	3,134.77	„
скупа . .	518,649.27	„
	године 1878	
На сб.	245,816.13	динара.
„ дуван	133,783.70	„
„ рудоконьу	5,838.06	„
скупа . .	385,438.19	„
	године 1879	
На сб.	322,904.81	динара.
„ дуван	169,962.61	„
„ рудоконьу	2,493.92	„
скупа . .	495 361.31	„

У редовном стању и старим границама, од 1865 до 1875 г. износи у средњу руку на годину државни приход од регалног данка:

На со	277,490.$_{28}$	динара.
„ дуван	103,523.$_{10}$	„
„ рудокопљу	2,566.$_{10}$	„

А целокупан државни приход од регалног данка, од 1865 до 1875 г. у средњу руку годишње износи:

383,113.$_{31}$ динара.

Да упоредимо државни приход од регалног данка од 1875 са оним од 1865 или 1867 год.

Приход овај износи:

	1865	1875
	ДИНАРА	
На со	185,445.$_{87}$	243,127.$_{92}$
„ дуван.	157,191.$_{72}$	133,185.$_{03}$
	1867	**1875**
На рудокопљу . . .	285.$_{44}$	1,379.$_{61}$

У 1875 г. државни приход од регалног данка износи:

На со	57,682.$_{05}$ дин. или 31%	више, него у 1865 год.
На дуван . . .	24,006.$_{69}$ дин. или 18%	мање, него у 1865 год.
На рудокопљу.	1,094.$_{18}$ дин. скоро 5 пута.	више, него у 1867 год.

А целокупан држ. приход од регалног данка износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	167,658.$_{17}$
1875	377,692.$_{57}$
У 1875 мање	89,965.$_{60}$ или 24%

Од целокупног државног прихода износи приход од регалног данка:

ГОДИНЕ:	
1865	3.20 %
1866	3.32 %
1867	3.85 %
1868	2.25 %
1869	3.13 %
1870	2.85 %
1871	2.21 %
1872	2.55 %
1873	3.17 %
1874	2.32 %
Од 1865 до 1874 г. у средњу руку годишње.	2.88 %

Од регалног данка долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865	0.29
1866	0.30
1867	0.38
1868	0.28
1869	0.36
1870	0.30
1871	0.23
1872	0.28
1873	0.33
1874	0.25
1875	0.28
Од 1865 до 1875 у средњу руку годишње.	0.30

ТРОШАРИНА.

Трошарина се наплаћује: на каву; на скупоцена пића (вино и ракију); на рум, ликер и шпирит; даље, на артију за цигаре; на мирисави сапун, на карте за играње; а од

Луна 1877 год. и на ниво Државни приход од трошарине износи, по свршеним рачунима:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1869	308,165.$_{69}$
1870	475,029.$_{\text{--}}$
1871	465,823.$_{65}$
1872	444,705.$_{67}$
1873	402,923.$_{91}$
1874	421,129.$_{67}$
1875	429,169.$_{93}$
1876	394,459.$_{84}$
1877	418,895.$_{42}$
1878	479,144.$_{73}$
1879	617,595.$_{25}$

У редовном стању и у старим границама, од 1869 до 1875 год. приход државни од трошарине износи у средњу руку годишње:

420,992.$_{63}$ динара.

Кад се приход од трошарине у 1869 упореди са оним у 1875 г. излази овај рачун:

Приход од трошарине износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1869	308,165.$_{69}$
1875	429,169.$_{93}$
Више у 1875	121,004.$_{24}$
	или 30%

Од целокупног државног прихода приход од трошарине износи:

ГОДИНЕ:	
1869	2.$_{10}$%
1870	3.$_{11}$%
1871	3.$_{39}$%

ГОДИНЕ:	
1872	3.09 %
1873	2.90 %
1874	2.88
Од 1869 до 1874 у средњу руку годишње.	2.96 %

Од трошарине долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1869.	0.24
1870.	0.36
1871.	0.35
1872.	0.36
1873.	0.30
1874.	0.31
1875.	0.32
Од 1869 до 1875 у средњу руку годишње	0.32

Преглед укупног државног прихода од посредних пореза. од 1865 до 1879 год.

Државни приход од посредних пореза износи:

	ГОДИНЕ **1865**	
Од царине и узгредних такса . . .	1,461,879.73	динара.
„ регалног данка	342,637.59	„
СКУПА .	1,804,517.32	„
	ГОДИНЕ **1866**	
Од царине и узгредних такса . . .	1,659,101.22	динара.
„ регалног данка	367,295.13	„
СКУПА .	2,026,396.35	„
	ГОДИНЕ **1867**	
Од царине и узгредних такса . . .	1,978,888.19	динара.
„ регалног данка	467,658.17	„
СКУПА .	2,446,546.36	„

ГОДИНЕ **1868**

Од царине и узгредних такса . . .	2,689,196.$_{37}$	динара.
„ регалног данка	350,530.$_{19}$	„
СКУПА .	3,039,727.$_{36}$	„

ГОДИНЕ **1869**

Од царине и узгредних такса . . .	2,380,813.$_{10}$	динара.
„ регалног данка	460,475.$_{30}$	„
„ трошарине	308,165.$_{69}$	„
СКУПА .	3,149,454.$_{09}$	„

ГОДИНЕ **1870**

Од царине и узгредних такса . . .	2,246,083.$_{85}$	динара.
„ регалног данка	396,448.$_{81}$	„
„ трошарине	475,029.$_{85}$	„
СКУПА .	3,117,562.$_{51}$	.

ГОДИНЕ **1871**

Од царине и узгредних такса . . .	2,148,548.$_{23}$	динара.
„ регалног данка	304,400.$_{12}$	„
„ трошарине	465,823.$_{65}$	„
СКУПА .	2,918,772.$_{30}$	„

ГОДИНЕ **1872**

Од царине и узгредних такса . .	2,387,256.$_{93}$	динара.
„ регалног данка	367,180.$_{61}$	„
„ трошарине	444,705.$_{67}$	„
СКУПА .	3,199,143.$_{21}$	„

ГОДИНЕ **1873**

Од царине и узгредних такса . . .	2,050,116.$_{33}$	динара.
„ регалног данка	440,191.$_{28}$	„
„ трошарине	402,923.$_{94}$	„
СКУПА .	2,893,231.$_{55}$	„

ГОДИНЕ 1874

Од царине и узгредних такса . . .	2,326,952.88	динара.
„ регалног данка	339,736.04	„
„ трошарине	421,129.67	„
СКУПА .	3,087,818.59	„

ГОДИНЕ 1875

Од царине и узгредних такса . . .	2,306,061.00	динара.
„ регалног данка	377,692.57	„
„ трошарине	429,169.93	„
СКУПА .	3,112,924.10	„

ГОДИНЕ 1876

Од царине и узгредних такса . .	1,668,143.87	динара.
„ регалног данка	215,550.73	„
„ трошарине	394,459.81	„
СКУПА .	2,278,154.41	„

ГОДИНЕ 1877

Од царине и узгредних такса . . .	2,204,231.81	динара.
„ регалног данка	518,649.27	„
„ трошарине	418,895.42	„
СКУПА .	3,141,776.50	„

ГОДИНЕ 1878

Од царине и узгредних такса . . .	1,818,606.74	динара.
„ регалног данка	385,438.19	„
„ трошарине	479,144.73	„
СКУПА .	2,683,189.66	„

ГОДИНЕ 1879

Од царине и узгредних такса . . .	2,695,866.63	динара.
„ регалног данка	495,361.34	„
„ трошарине	617,595.25	„
СКУПА .	3,808,823.22	„

У редовном стању и у старим границама, од 1865 до 1875 год., целокупан државни приход од посредних пореза износи у средњу руку годишње:

2,799,644.$_{89}$ динара.

Кад се цео укупан државни приход од посредних пореза у 1875 упореди са оним у 1865 год., добије се овај преглед:

Целокупан држ. приход од посредних пореза износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865.	1,804,517.$_{32}$
1875.	3,112,924.$_{10}$
Више у 1875.	1,308,406.$_{78}$
	или 72%

Од целокупног државног прихода износи укупан приход посредних пореза:

ГОДИНЕ:	
1865	16.$_{40}$%
1866	17.$_{70}$%
1867	19.$_{50}$%
1868	18.$_{81}$%
1869	20.$_{53}$%
1870	21.$_{35}$%
1871	20.$_{33}$%
1872	21.$_{21}$%
1873	19.$_{85}$%
1874	19.$_{66}$%
Од 1865 до 1874 у средњу руку годишње.	20.$_{72}$%

Од посредних пореза долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1865	1.51
1866	1.67
1867	1.97
1868	2.12
1869	2.15
1870	2.39
1871	2.22
1872	2.41
1873	2.17
1874	2.25
1875	2.30
Од 1865 до 1875 у средњу руку годишње.	2.16

3.) Таксе.

Таксе се деле на судске и административне.

СУДСКЕ ТАКСЕ.

Државни приход од судских такса износи, по свршеним рачунима:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	234,435.24
1861	284,305.51
1862	335,866.77
1863	256,249.23
1864	304,403.74
1865	247,512.78
1866	347,279.11
1867	441,153.87
1868	460,132.67
1869	436,736.71
1870	477,386.63
1871	434,458.53
1872	482,484.52
1873	543,057.16

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1874	584,147.60
1875	610,571.67
1876	242,373.91
1877	114,221.51
1878	162,623.20
1879	403,262.21

У редовном стању и у старим границама, од 1860 до 1875 г. државни приход од судских такса износи у средњу руку годишње.

405,011.36 дин.

Кад се приход од судских такса у 1875 упореди са оним у 1860 год. излази овај рачун:

Приход од судских такса износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	234.435.21
1875	610,571.67
Више у 1875	376.136.13

или преко $2^1/_2$ пута.

Од целокупног државног прихода износи приход од судских такса:

ГОДИНЕ:	
1860	2.77%
1861	3.36%
1862	4.09%
1863	3.00%
1864	3.21%
1865	2.31%
1866	3.11%
1867	3.61%
1868	2.95%
1869	2.97%
1870	3.13%
1871	3.10%

ГОДИНЕ:	
1872	3.35 %
1873	3.91 %
1874	4.00 %
Од 1860 до 1874 у средњу руку на годину.	3.29 %

АДМИНИСТРАТИВНЕ ТАКСЕ.

Државни приход од административних такса састоји се: 1.) из таконазваног канцеларијског прихода, под којим се разуме: приход од наплате: за пасоше, исправе и објаве; за потврде и преписе акта; за механска уверења и планове; за примање у поданство, или отпуст из поданства, и за чиновничке декрете учитељска уверења и ђачка сведочанства; приход од папирних такса код полицијских власти, и т. д.; 2.) из прихода од добошарије, и 3.) из прихода од шумарине.

По свршеним државним рачунима износи:

	ГОДИНЕ **1860**	
Приход канцеларијски	123,119.23	динара.
Добошарија	14,917.43	„
Шумарина	15,062.74	„
СКУПА. .	153,099.40	„
	ГОДИНЕ **1861**	
Приход канцеларијски	123,546.81	динара.
Добошарија	20,640.80	„
Шумарина	15,898.75	„
СКУПА. .	160,086.36	„
	ГОДИНЕ **1862**	
Приход канцеларијски	118,036.83	динара.
Добошарија	18,183.18	„
Шумарина	10,296.56	„
СКУПА. .	146,516.87	„

ГОДИНЕ 1863

Приход канцеларијски	160,797.58	динара.
Добошарија	21,262.09	„
Шумарина	8,047.54	„
СКУПА	190,107.81	„

ГОДИНЕ 1864

Приход канцеларијски	188,820.21	динара.
Добошарија	21.655.91	„
Шумарина	13,367.65	„
СКУПА	223,843.77	„

ГОДИНЕ 1865

Приход канцеларијски	169,870.27	динара.
Добошарија	27,650.97	„
Шумарина	14.205.[illegible]	„
СКУПА	211,726.39	„

ГОДИНЕ 1866

Приход канцеларијски	159,624.31	динара.
Добошарија	30,111.60	„
Шумарина	16,065.36	„
СКУПА	205,801.27	„

ГОДИНЕ 1867

Приход канцеларијски	34,432.51	динара.
Добошарија	30,669.97	„
Шумарина	18,570.47	„
СКУПА	83,672.98	„

ГОДИНЕ 1868

Приход канцеларијски	152,869.71	динара.
Добошарија	34,130.49	„
Шумарина	23,989.50	„
СКУПА	210,989.73	„

	ГОДИНЕ 1869	
Приход канцеларијски	163,104.71	динара.
Добошарија	36,248.53	„
Шумарина	21,100.17	„
СКУПА. .	220,453.41	„
	ГОДИНЕ 1870	
Приход канцеларијски	160,134.93	динара.
Добошарија	45,246.97	„
Шумарина	17,060.60	„
СКУПА. .	222,442.50	„
	ГОДИНЕ 1871	
Приход канцеларијски	166,963.55	динара
Добошарија	37,482.89	„
Шумарина	20 245.47	„
СКУПА. .	224,691.91	„
	ГОДИНЕ 1872	
Приход канцеларијски	179,047.09	динара
Добошарија	38,667.59	„
Шумарина	13,258.97	„
СКУПА. .	230,973.65	„
	ГОДИНЕ 1873	
Приход канцеларијски	170,569.83	динара.
Добошарија	42,643.09	„
Шумарина	12.326.88	„
СКУПА. .	225,539.80	„
	ГОДИНЕ 1874	
Приход канцеларијски	167,107.95	динара.
Добошарија	48,469.31	„
Шумарина	12,333.62	„
СКУПА. .	227,910.88	„

	ГОДИНЕ 1875	
Приход канцеларијски	150,235.53	динара.
Добошарија	42,745.81	„
Шумарина	19,569.34	„
СКУПА	212,550.68	„
	ГОДИНЕ 1876	
Приход канцеларијски	82,277.29	динара.
Добошарија	17,856.71	„
Шумарина	6,215.22	„
СКУПА	106,349.22	„
	ГОДИНЕ 1877	
Приход канцеларијски	87,732.19	динара.
Добошарија	9,632.90	„
Шумарина	5,244.10	„
СКУПА	102,609.19	„
	ГОДИНЕ 1878	
Приход канцеларијски	162,018.23	динара.
Добошарија	12,335.86	„
Шумарина	5.129.98	„
СКУПА	179,484.07	„
	ГОДИНЕ 1879	
Приход канцеларијски	243,204.55	динара.
Добошарија	41,176.18	„
Шумарина	16,529.00	„
СКУПА	300,909.73	„

У редовном стању и у старим границама, од 1860 до 1875 г., износи у средњу руку годишње:

	ДИНАРА
Приход канцеларијски	149,267.57
Добошарија	31,920.47
Шумарина	15,712.42
СКУПА	196,900.46

Упореди ли се државни приход од административних такса од 1860 са оним од 1875 г., онда излази овај рачун:

Износи:	1860	1875
	ДИНАРА	
Приход канцеларијски	123,119.$_{23}$	150,235.$_{53}$
Добошарија	14,917.$_{13}$	42,745.$_{81}$
Шумарина	15,062.$_{74}$	19,569.$_{34}$
СКУПА . . .	153,099.$_{10}$	212,550.$_{68}$

У 1875 износи више (него у 1860 год.):

Приход канцеларијски .	27,116.$_{30}$	дин.	или 22%
Добошарија	27,828.$_{38}$	„	„ скоро 3 пута.
Шумарина	4,506.$_{60}$	„	„ 30%
СКУПА . . .	59,451.$_{28}$	„	„ 39%

Од целокупног државног прихода, приход од административних такса износи:

године:	
1860	1.$_{81}$%
1861	1.$_{89}$%
1862	1.$_{78}$%
1863	2.$_{22}$%
1864	2.$_{36}$%
1865	1.$_{98}$%
1866	1.$_{86}$%
1867	0.$_{69}$%
1868	1.$_{35}$%
1869	1.$_{50}$%
1870	1.$_{61}$%
1871	1.$_{63}$%
1872	1.$_{60}$%
1873	1.$_{62}$%
1874	1.$_{56}$%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	1.$_{70}$%

Преглед целокупног државног прихода од такса.

Целокупан државни приход од такса (судских и административних) износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	387,534.$_{61}$
1861	444,391.$_{87}$
1862	482,383.$_{61}$
1863	446,357.$_{04}$
1864	528,247.$_{51}$
1865	459,239.$_{17}$
1866	553,080.$_{38}$
1867	524,826.$_{85}$
1868	671,122.$_{10}$
1869	657,190.$_{12}$
1870	699,829.$_{13}$
1871	659,150.$_{11}$
1872	713,458.$_{17}$
1873	768,596.$_{96}$
1874	812,058.$_{18}$
1875	823,122.$_{35}$
1876	348,723.$_{13}$
1877	216,831.$_{00}$
1878	298,877.$_{68}$
1879	704,171.$_{94}$

У редовном стању и у старим границама Србије, од 1860 до 1875 год. целокупан државни приход од такса (судских и административних) износи у средњу руку на годину:

601,911.$_{82}$ динара.

Упореди ли се укупан приход од такса од 1875 са оним од 1860 г., онда се добије овај преглед:

Укупан приход од такса износи:

Год. 1860	387,534.$_{61}$	динара.
„ 1875	823,122.$_{35}$	„
Више у 1875	435,587.$_{71}$	„
	или 2 пута.	

Од целокупног држ. прихода, приход од такса (административних и судских скупа) износи:

ГОДИНЕ:	
1860	4.58%
1861	5.25%
1862	5.87%
1863	5.22%
1864	5.57%
1865	4.29%
1866	5.00%
1867	4.33%
1868	4.30%
1869	4.17%
1870	5.04%
1871	4.79%
1872	4.95%
1873	5.53%
1874	5.56%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	5%

Од такса (судских и административних) долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.35
1861	0.30
1862	0.43
1863	0.39
1864	0.46
1865	0.39
1866	0.45
1867	0.41
1868	0.53
1869	0.51
1870	0.54
1871	0.50
1872	0.54

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1873	0.55
1874	0.60
1875	0.61
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.48

4.) Државна привреда.

Приходи од државне привреде јесу: приход од државних добара, у што се рачуна и приход од топчидерске економије, држ. ергеле и држ рудника; — приход од поште и телеграфа; приход од држ књигопечатње; приход од управе фондова и окружних штедионица; и приход од интереса на зајмове који су из државне благајне појединцима дани.

По свршеним државним рачунима износе државни приходи:

ГОДИНЕ **1860**

Од државних добара	177,540.87	динара
„ поште	76,369.50	„
„ телеграфа	32,889.50	„
„ државне књигопечатње	87,326.85	„
„ интереса на зајмове.	116,007.85	„
СКУПА . .	490,134.57	„

ГОДИНЕ **1861**

Од државних добара	177,252.61	динара
„ поште	75,524.51	„
„ телеграфа	44,289.22	„
„ државне књигопечатње	84,565.03	„
„ интереса на зајмове	83,246.97	„
СКУПА . .	464,878.31	„

ГОДИНЕ 1862

Од државних добара	159,310.25	динара.
„ поште	67,744.39	„
„ телеграфа	56,885.10	„
„ државне књигопечатње	70,475.47	„
„ интереса на зајмове.	53,875.06	„
СКУПА . .	408,290.27	„

ГОДИНЕ 1863

Од државних добара	156,775.70	динара.
„ поште	76,076.16	„
„ телеграфа	60,846.29	„
„ државне књигопечатње	91,921.98	„
„ интереса на зајмове.	14,692.90	„
„ управе фондова	123,653.30	„
СКУПА . .	523,966.63	„

ГОДИНЕ 1864

Од државних добара	153,791.13	динара.
„ поште	83,041.91	„
„ телеграфа	63,143.86	„
„ државне књигопечатње	114,713.77	„
„ интереса на зајмове.	6,790.79	„
„ управе фондова	117,451.54	„
СКУПА . .	538,933.06	„

ГОДИНЕ 1865

Од државних добара	172,901.36	динара.
„ поште	86,871.43	„
„ телеграфа	75,641.95	„
„ државне књигопечатње.	110,447.82	„
„ интереса на зајмове	4,899.30	„
„ управе фондова	70,809.68	„
СКУПА . .	521,571.54	„

ГОДИНЕ 1866

Од државних добара	188,509.78	динара.
„ поште	81,755.86	„
„ телеграфа	78,205.51	„
„ државне књигопечатње	140,350.22	„
„ интереса на зајмове	4,029.48	„
„ управе фондова	54,730.00	„
СКУПА	547,580.88	„

ГОДИНЕ 1867

Од државних добара	199,255.40	динара.
„ поште	94,596.20	„
„ телеграфа	87,564.33	„
„ државне књигопечатње	136,881.00	„
„ интереса на зајмове	4,045.51	„
„ управе фондова	141,456.00	„
СКУПА	663,798.44	„

ГОДИНЕ 1868

Од државних добара	200,954.05	динара.
„ поште	99,577.18	„
„ телеграфа	97,251.18	„
„ државне књигопечатње	160,266.01	„
„ интереса на зајмове	2,855.83	„
„ управе фондова	178,432.43	„
СКУПА	739,336.71	„

ГОДИНЕ 1869

Од државних добара	215,845.87	динара.
„ поште	120,725.96	„
„ телеграфа	108,880.81	„
„ државне књигопечатње	136,161.11	„
„ интереса на зајмове	25,976.65	„
„ управе фондова	166,718.97	„
СКУПА	774,309.40	„

	ГОДИНЕ **1870**	
Од државних добара	214,152.17	динара.
„ поште	117,776.85	„
„ телеграфа	121,796.98	„
„ државне књигопечатње	166,768.20	„
„ интереса на зајмове.	17,202.48	„
„ управе фондова	188,650.10	„
СКУПА . .	826,346.78	„
	ГОДИНЕ **1871**	
Од државних добара	227,114.34	динара.
„ поште	116,310.51	„
„ телеграфа	146,899.95	„
„ државне књигопечатње	149,919.78	„
„ интереса на зајмове.	10,222.72	„
„ управе фондова	176,820.00	„
СКУПА . .	827,287.30	„
	ГОДИНЕ **1872**	
Од државних добара	228,296.09	динара.
„ поште	111,588.58	„
„ телеграфа	148,897.60	„
„ државне књигопечатње	167,649.78	„
„ интереса на зајмове.	25,093.81	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	141,456.00	„
СКУПА . .	822,981.86	„
	ГОДИНЕ **1873**	
Од државних добара	204,147.95	динара.
„ поште	127,139.47	„
„ телеграфа	154,944.42	„
„ државне књигопечатње	190,453.66	„
„ интереса на зајмове.	44,733.35	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	92,231.81	„
СКУПА . .	813,650.69	„

	ГОДИНЕ 1874	
Од државних добара	261,182.08	динара.
„ поште	129,193.95	„
„ телеграфа	156,346.35	„
„ државне књигопечатње	215,936.79	„
„ интереса на зајмове.	27,148.18	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	208,096.60	„
СКУПА . .	997,903.44	„
	ГОДИНЕ 1875	
Од државних добара	248,113.40	дин.
„ поште	141,651.76	„
„ телеграфа	175,029.01	„
„ државне књигопечатње	166,377.09	„
„ интереса на зајмове.	111,869.96	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	160,602.66	„
СКУПА . .	1,003,643.93	„
	ГОДИНЕ 1876	
Од државних добара	181,660.66	динара.
„ поште	151,307.10	„
„ телеграфа	218,921.26	„
„ државне књигопечатње	96,656.55	„
„ интереса на зајмове.	9,455.66	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	80,005.58	„
СКУПА . .	738,007.11	„
	ГОДИНЕ 1877	
Од државних добара	172,770.41	динара.
„ поште	102,129.55	„
„ телеграфа	193,562.33	„
„ државне књигопечатње	142,184.33	„
„ интереса на зајмове.	16,437.52	„
„ управе фондова и окружних штедионица	71,584.73	„
СКУПА . .	698,668.87	„

	ГОДИНЕ 1878	
Од државних добара	177,308.53	динара.
„ поште	98,100.62	„
„ телеграфа	194,152.73	„
„ државне књигопечатње	200,890.74	„
„ интереса на зајмове.	22,322.26	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	41,046.80	„
СКУПА . .	733,821.68	„
	ГОДИНЕ 1879	
Од државних добара	261,510.11	дин.
„ поште	126,974.29	„
„ телеграфа	224,601.21	„
„ државне књигопечатње	300,927.92	„
„ интереса на зајмове.	7,378.88	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	119,120.06	„
СКУПА . .	1,040,512.50	„

У редовном стању и у старим границама, од 1860 до 1875 г., износи у средњу руку годишње приход од државне привреде:

Од државних добара	199,071.44	динара.
„ поште	100,371.54	„
„ телеграфа	100,594.51	„
„ државне књигопечатње	136,888.41	„
„ интереса на зајмове.	34,543.18	„
„ управе фондова и окружних штедионица.	140,085.28	„

А целокупан државни приход од државне привреде од 1860 до 1875 год. износи у средњу руку годишње:

685,288.36 динара.

Кад се државни приход од државне привреде од 1875 упореди са оним од 1860 г. излази овај рачун:

Износи државни приход:

	1860	1875
	ДИНАРА	
Од државних добара.	177,540.$_{87}$	248,113.$_{40}$
„ поште	76,369.$_{50}$	141,651.$_{76}$
„ телеграфа.	32,889.$_{50}$	175,029.$_{06}$
„ државне књигопечатње. .	87,326.$_{85}$	166,377.$_{09}$
„ интереса на зајмове . . .	116,007.$_{85}$	111,869.$_{96}$
„ управе фондова и окружних штедионица.	—	160,602.$_{66}$
СКУПА . . .	490,134.$_{57}$	1,003,643.$_{93}$

	ВИШЕ У 1875	
Од државних добара	70,572.$_{53}$ дин.	или 40%
„ поште	65,282.$_{26}$ „	„ 85%
„ телеграфа	142,139.$_{56}$ „	„ 5 пута.
„ државне књигопечатње. .	79,050.$_{24}$ „	„ 90½%
	АМАЊЕ У 1875	
Од интереса на зајмове. . .	4,137.$_{89}$ дин.	или 3½%

Целокупан приход од државне привреде износи у 1875 више (него у 1860 год.):

513,509.$_{36}$ дин., или преко 2 пута.

Приход од државне привреде износи од целокупног државног прихода:

ГОДИНЕ:	
1860	5.$_{39}$%
1861	5.$_{49}$%
1862	4.$_{97}$%
1863	6.$_{11}$%
1864	5.$_{69}$%
1865	4.$_{87}$%
1866	4.$_{95}$%
1867	5.$_{17}$%
1868	4.$_{75}$%

ГОДИНЕ:	
1869	5.27%
1870	5.94%
1871	6.01%
1872	5.72%
1873	5.86%
1874	6.83%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	5.58%

Од прихода државне привреде долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.41
1861	0.41
1862	0.36
1863	0.46
1864	0.47
1865	0.44
1866	0.45
1867	0.54
1868	0.59
1869	0.60
1870	0.63
1871	0.63
1872	0.62
1873	0.61
1874	0.74
1875	0.74
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.55

Може се узети, да се у оволико олакшава сваком становнику терет државних трошкова, пошто се приход од државних добара на измирење ових трошкова употребљује, те се у толико грађанима намети смањују.

5.) Приход од школског фонда.

По свршеним рачунима приход од школског фонда износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864	430,827.$_{82}$
1865	476,278.$_{98}$
1866	421,000.$_{00}$
1867	421,000.$_{00}$
1868	506,884.$_{00}$
1869	504,902.$_{77}$
1870	572,559.$_{58}$
1871	607,292.$_{50}$
1872	631,500.$_{00}$
1873	652,550.$_{00}$
1874	631,500.$_{00}$
1875	563,129.$_{60}$
1876	359,972.$_{68}$
1877	266,633.$_{10}$
1878	233,485.$_{05}$
1879	266,230.$_{65}$

У редовном стању, од 1864 до 1875 г., приход од фонда школског износи у средњу руку годишње:

534,952.$_{10}$ динара.

Кад се приход од школског фонда од 1875 упореди са оним од 1864 г., добије се овај преглед:

Приход од школског фонда износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864	430,827.$_{82}$
1875	563,129.$_{60}$
Више у 1875	132,301.$_{78}$ или 31%

Од целокупног државног прихода приход од школског фонда износи:

ГОДИНЕ:	
1864	$4_{.55}$ %
1865	$4_{.45}$ %
1866	$3_{.81}$ %
1867	$3_{.47}$ %
1868	$3_{.26}$ %
1869	$3_{.43}$ %
1870	$4_{.12}$ %
1871	$4_{.41}$ %
1872	$4_{.39}$ %
1873	$4_{.70}$ %
1874	$4_{.32}$ %
Од 1864 до 1874 у средњу руку годишње.	$4_{.08}$ %

Од прореза за школски фонд долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864.	$0_{.37}$
1865.	$0_{.10}$
1866.	$0_{.35}$
1867.	$0_{.31}$
1868.	$0_{.40}$
1869.	$0_{.39}$
1870.	$0_{.44}$
1871.	$0_{.16}$
1872.	$0_{.48}$
1373.	$0_{.49}$
1874.	$0_{.16}$
1875.	$0_{.11}$
Од 1864 до 1875 у средњу руку годишње.	$0_{.41}$

6.) Разни приходи.

У разне приходе уписује државни буџет: а.) такозване „непредвиђене изворе“, а то су: остатци државних прихода од прошлих година, који нису били на време у

државну благајну прикупљени; накнаде недостатака које главна контрола прегледом држ. рачуна открије; добитци на новцу; приходи од пупилних фондова, и то случајни приходи, који се не могу унапред одредити и утврдити; — б.) приходи од казни, од наслеђа и продаје мангуна; — в.) готовине које су буџетом, као одобрени кредити, биле стављене влади на расположај, али се нису употребиле, или су само нешто употребљене, па се, у колико су уштеђене, враћају државној благајни.

По свршеним рачунима, износе државни приходи:

	ГОДИНЕ **1860**	
Из непредвиђених извора.	1,479,597.$_{11}$	динара
Од мангуна	7,160.$_{87}$	„
СКУПА .	1,486,757.$_{98}$	„
	ГОДИНЕ **1861**	
Из непредвиђених извора.	1,065,416.$_{57}$	динара.
Од мангуна	8,474.$_{85}$	„
СКУПА .	1,073,891.$_{42}$	„
	ГОДИНЕ **1862**	
Из непредвиђених извора.	940,740.$_{53}$	динара.
Од мангуна	10,578.$_{61}$	„
СКУПА .	951,319.$_{14}$	„
	ГОДИНЕ **1863**	
Из непредвиђених извора.	831,667.$_{28}$	динара.
Од наслеђа	8,662.$_{26}$	„
„ мангуна	11,266.$_{51}$	„
„ уштеда	72,287.$_{41}$	„
„ казни	50,803.$_{08}$	„
СКУПА .	977,686.$_{57}$	„

	ГОДИНЕ **1864**	
Из непредвиђених извора.	978,628.99	динара.
Од наслеђа	3,574.89	„
„ мангупа	12,799.75	„
„ уштеда	30,399.30	„
„ казни	62,977.58	„
СКУПА .	1,088,380.51	„
	ГОДИНЕ **1865**	
Из непредвиђених извора.	550,013.22	динара.
Од наслеђа	4,564.55	„
„ мангупа	16,334.00	„
„ уштеда	46,668.40	„
„ казни	70,501.10	„
СКУПА .	688,081.27	„
	ГОДИНЕ **1866**	
Из непредвиђених извора.	499,615.22	динара.
Од наслеђа	3,816.47	„
„ мангупа	12,424.14	„
„ уштеда	24,900.05	„
„ казни	62,475.00	„
СКУПА .	603,230.88	„
	ГОДИНЕ **1867**	
Из непредвиђених извора.	774,899.28	динара.
Од наслеђа	1,961.08	„
„ мангупа	9,096.60	„
„ уштеда	34,411.47	„
„ казни	19,852.05	„
СКУПА .	840,220.48	„
	ГОДИНЕ **1868**	
Из непредвиђених извора.	3,038,694.64	динара
Од наслеђа	4,201.71	„
„ мангупа	14,157.89	„
„ уштеда	78,461.38	„
„ казни	77,339.89	„
СКУПА .	3,212,855.51	„

ГОДИНЕ **1869**

Из непредвиђених извора	1,825,974.55	динара.
Од наслеђа	5,964.86	„
„ мангупа	21,073.31	„
„ уштеда	183,851.54	„
„ казни	73,566.95	„
СКУПА	2,110,431.21	„

ГОДИНЕ **1870**

Из непредвиђених извора	591,156.[illegible]	динара.
Од наслеђа	2,868.27	„
„ мангупа	26,120.10	„
„ уштеда	311,532.00	„
„ казни	69,395.96	„
СКУПА	1,001,073.16	„

ГОДИНЕ **1871**

Из непредвиђених извора	806,883.97	динара.
Од наслеђа	2,750.39	„
„ мангупа	20,428.60	„
„ уштеда	68,247.17	„
„ казни	64,062.73	„
СКУПА	962,373.16	„

ГОДИНЕ **1872**

Из непредвиђених извора	994,578.40	динара.
Од наслеђа	5,308.39	„
„ мангупа	14,948.45	„
„ уштеда	132,199.05	„
„ казни	61,842.79	„
СКУПА	1,208,877.08	„

ГОДИНЕ **1873**

Из непредвиђених извора	615,134.05	динара.
Од наслеђа	5,536.15	„
„ мангупа	15,276.83	„
„ уштеда	78,305.16	„
„ казни	75,187.23	„
СКУПА	789,439.42	„

ГОДИНЕ **1874**

Из непредвиђених извора.	660,540.16	динара.
Од наслеђа	2,105.00	„
„ мангупа	20,073.28	„
„ уштеда	238,902.34	„
„ казни	77,934.26	„
СКУПА .	999,555.04	„

ГОДИНЕ **1875**

Из непредвиђених извора (у које су урачунати и 6,009,250 тада сковаиих сребрних динара.)	6,445,167.10	динара.
Од наслеђа	1,678.61	„
„ мангупа	18,426.06	„
„ уштеда	418,602.13	„
„ казни	62,523.55	„
СКУПА .	6,946,397.45	„

ГОДИНЕ **1876**

Из непредвиђених извора.	1,634,867.27	динара.
Од наслеђа	1,852.03	„
„ мангупа	19,886.46	„
„ уштеда	163,915.60	„
„ казни	24,040.91	„
СКУПА .	1,844,562.27	„

ГОДИНЕ **1877**

Из непредвиђених извора.	2,375,599.12	динара.
Од наслеђа	937.58	„
„ мангупа	11,183.51	„
„ уштеда	138,332.22	„
„ казни	27,539.90	„
СКУПА .	2,553,592.33	„

ГОДИНЕ 1878

Из непредвиђених извора.	1,928,435.98	динара.
Од наслеђа	91.84	„
„ мангупа	22,769.79	„
„ уштеда	51,951.82	„
„ казни	30,621.56	„
СКУПА .	2,033,870.99	„

ГОДИНЕ 1879

Из непредвиђених извора.	1,814,241.02	динара.
Од наслеђа	3,707.31	„
„ мангупа	25,984.13	„
„ уштеда	357,089.23	„
„ казни	51,074.20	„
СКУПА .	2,252,097.97	„

У редовном стању и у старим границама Србије, од 1860 до 1875 године, разни приходи износе годишње у средњу руку:

Из непредвиђених извора.	1,381,356.74	динара.
Од наслеђа	4,076.36	„
„ мангупа	14,915.00	„
„ уштеда	132,212.90	„
„ казни	63,727.85	„

А разни приходи у цело износе од 1860 до 1875 г. у средњу руку годишње:

1,558,785.61 динара.

Од целокупног држ. прихода разни приходи износе:

ГОДИНЕ:

1860.	17.57%
1861.	12.69%
1862.	11.58%

ГОДИНЕ:	
1863.	11.41 %
1864.	11.49 %
1865.	6.42 %
1866.	5.46 %
1867.	6.93 %
1868.	20.65 %
1869.	14.36 %
1870.	7.20 %
1871.	7.00 %
1872.	8.40 %
1873.	5.69 %
1874.	6.84 %
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	10.23 %

Од разних прихода долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	1.33
1861.	0.96
1862.	0.85
1863.	0.86
1864.	0.94
1865.	0.58
1866.	0.49
1867.	0.68
1868.	2.56
1869.	1.64
1870.	0.77
1871.	0.72
1872.	0.91
1873.	0.59
1874.	0.74
1875.	5.13
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	1.24

Б.) Ванредни извори државних прихода.

Ванредни извори јесу: 1.) државни зајам; 2.) реквизиција; 3.) помоћ за ратне страдалце; 4.) приход од уписа у радње; 5.) прирез за одужење државног дуга; 6.) трошарина на пиво.

До 1. Августа 1880 г. примљено је из ових извора:

У име државног зајма, и то:

		ДИНАРА
1.) У земљи расписаног		8,876,863.80
2.) „ земљи добровољно датог		1,199,334.04
3.) „ јавним депозитима узетог		2,916,411.56
4.) „ Русији закљученог		6,816,000.00
	СВЕГА	19,808,609.40

	ДИНАРА
У име реквизиције и куповине на почек за разне потребе.	8,321,922.50

Даље је ванредно примљено:

	ГОДИНЕ 1877	
Помоћи за ратне страдалце	604,300.60	динара.
Од трошарине на пиво	14,734.13	„
СКУПА	619,034.73	„

	ГОДИНЕ 1878	
Помоћи за ратне страдалце	329,731.47	динара.
Од трошарине на пиво	41,831.70	„
СКУПА	371,563.17	„

	ГОДИНЕ 1879	
Помоћи за ратне страдалце	41,154.07	динара.
Од трошарине на пиво	146,003.89	„
„ уписа у радње	99,211.80	„
СКУПА	286,369.76	„

ГОДИНЕ **1880**

Помоћи за ратне страдалце	10,897.$_{36}$	динара.
Од трошарине на пиво.	128,085.$_{13}$	„
„ уписа у радње	690,850.$_{21}$	„
„ прореза за одужење држ. дуга .	1,920,916.$_{20}$	„
СКУПА .	2,750,748.$_{90}$	„

ГОДИНЕ **1881**
(до 15. октобра 1881 г.)

Помоћи за ратне страдалце	1,903.$_{00}$	динара.
Од трошарине на пиво.	99,123.$_{38}$	„
„ уписа у радње	48,563.$_{63}$	„
„ прореза за одуж. државног дуга.	1,082,106.$_{23}$	„
СКУПА .	1,231,696.$_{24}$	„

Главни преглед државних прихода од 1860 до 1879 год.

Скупимо ли уједно све државне приходе од 1860 до 1879 г. (дакле за 20 година) онда излази овај рачун:

Од 1860 до 1879 год. примила је државна благајна за свих 20 година свега:

277,005,686.$_{07}$ динара.

Од ових прихода скупљено је на име:

Непосредних пореза. .	140,821,889.$_{12}$	дин.	(50.$_{81}$%)
Посредних пореза . . .	49,040,225.$_{30}$	„	(17.$_{70}$%)
Такса.	11,199,192.$_{90}$	„	(4.$_{04}$%)
Прихода од државне привреде.	14,175,624.$_{00}$	„	(5.$_{12}$%)
Прихода од фонда школског.	7,545,746.$_{82}$	„	(2.$_{72}$%)
Разних прихода . . .	33,624.692.$_{96}$	„	(12.$_{17}$%)

Државног зајма (унутрашњег и спољашњег) и реквизиције. Прихода из ванредних извора за одужење државног дуга и помоћи ратн. страдалцима (до краја 1879 године).	20,598,314.$_{67}$ дин. (7.$_{13}$%)

Ови приходи, који у цело износе 277,005,686.$_{07}$ динара, узети су, наравно, од плодова рада, уштеда и капитала у разним облицима: а на име: у облику непосредних пореза (поглавито грађанског данка који сам износи 98½% од непосредних пореза); у облику посредних пореза (поглавито царине, која сама износи 72½% од посредних пореза); даље, у облику: такса, прихода од држ. привреде, прихода од фонда школског, разних прихода, и прихода из ванредних извора. Непосредни порези износе 51% од целокупн. прихода, посредне порезе 18%; таксе 4%; приход од држ. привреде 5%; приход од школског фонда 3%; разни приходи 12%; прих. из ванредних извора 7%.

Требало би да се зна, и колики је народни капитал, колики ли народни приход, па да се држ. приходи могу упоредити са привредном и производном снагом народа и његовим изворима богатства и благостања. На жалост, наша званична статистика још није тако потпуна, да би се и такво упоређење предузети могло.

Државни расходи посебице.

У државном буџету деле се државни расходи на опште и стручне, а и једни и други на редовне и ванредне:

У опште расходе пишу се они, који улазе у заједнички рачун свију струка државних потреба и послова; а у стручне они, које свака струка за себе чини.

Као редовни расходи сматрају се они, који су обавезни и трајни, и који се обнављају редовно сваке године, или у друга одређена времена; а као ванредни они, који се чине само по каквој изузетној потреби.

I. Општи државни расходи.

Општи држ. расходи деле се на уставне и управне.

Уставни су: цивилна листа владаоца; трошак народне скупштине и државног савета; а пре рата за независност и ослобођење још и данак порти и помоћ цариградском патријарху.

Управни се деле на редовне и ванредне. Редовни су: додатак плати председника минист. савета; издатци на унапређење чиновника „по класама"; плата чиновника који су „на расположају владе"; чиновничке пензије уопште; издржавање „из милости" и трошкови на „непредвиђене" редовне потребе. Ванредни расходи јесу: издатци на државне потребе које се нису могле унапред предвидети, но које су изненада дошле, као што су н. пр, потребе: да се особени и ванредни посланици на страну пошљу; даље, да се предузму особене и ванредне мере противу какве заразе и јавне опасности; да се помогне противу штета које су елементарним и уопште несретним случајима у земљи причињене; да се измире накнаде које по законодавним одредбама држава има да накнади; да се накнаде аманети и новци који су јавној власти поверени, али су изгубљени или пропали; да се награде услуге и накнаде издатци ванредно за општу циљ учињени, и т. д.

1.) Општи уставни расходи.

ЦИВИЛНА ЛИСТА ВЛАДАОЦА.

До 1880 г. цивилна листа владаоца износила је редовно по 505,200 динара на годину. У 1880 г. подигнута је она

годишње на 700,000 динара; а у 1882 год. на 1,200,000 динара. Тако она сад износи 694,800 дин. или 137½% више, него што је до 1880 год. износила.

Од целокупног државног расхода цивилна листа владаоца износи у средњу руку годишње (од 1860 до 1874 год.) по 4%.

На сваког становника Србије долази од цивилне листе владаоца у средњу руку годишње (од 1860 до 1874 год.) по $0._{40}$ динара.

У ово време од цивилне листе владаоца пада на сваког становника Србије по $0._{70}$ динара.

НАРОДНА СКУПШТИНА.

По свршеним рачунима трошак народне скупштине износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	$12,630._{00}$
1868	$12,630._{00}$
1869	$12,630._{00}$
1870	$25,260._{00}$
1871	$64,137._{85}$
1872	$47,767._{62}$
1873	$67,974._{12}$
1874	$67,297._{70}$
1875	$67,360._{00}$
1876	$84,200._{00}$
1877	$73,195._{00}$
1878	$181,521._{44}$
1879	$105,263._{15}$
Од 1867 до 1879 у средњу руку годишње.	$63,199._{85}$

Кад се трошак народне скупштине од 1879 упореди са оним од 1867 год., излази овај рачун:

Трошак тај износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867.	12,630.00
1879.	105,263.15
Више у 1879.	92,633.15 или 8 пута.

Од целокупног државног расхода у редовном стању трошак народне скупштине износи:

ГОДИНЕ:	
1867	0.11 %
1868	0.09 %
1869	0.16 %
1870	0.16 %
1871	0.39 %
1872	0.34 %
1873	0.47 %
1874	0.44 %
Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.26 %

Од трошка народне скупштине долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	0.01
1868	0.01
1869	0.01
1870	0.02
1871	0.05
1872	0.04
1873	0.06
1874	0.05
1875	0.05
1876	0.06
1877	0.05
1878	0.11
1879	0.06
Од 1867 до 1879 у средњу руку годишње.	0.01

ДРЖАВНИ САВЕТ.

Трошак државног савета износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864	175,171.$_{49}$
1865	172,651.$_{26}$
1866	172,350.$_{66}$
1867	172,350.$_{66}$
1868	155,595.$_{38}$
1869	114,963.$_{37}$
1870	138,596.$_{57}$
1871	129,819.$_{56}$
1872	136,817.$_{60}$
1873	161,141.$_{96}$
1874	169,872.$_{29}$
1875	162,622.$_{33}$
1876	118,709.$_{97}$
1877	113,614.$_{46}$
1878	144,764.$_{27}$
1879	137,900.$_{70}$

У редовном стању, од 1864 до 1875 г., трошак држ. савета износи у средњу руку годишње:

155,162.$_{76}$ динара.

Упоредимо ли трошак државног савета од 1875 са оним од 1865 год., добићемо овај преглед:

Трошак тај износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864	175,171.$_{49}$
1875	162,622.$_{33}$
Мање у 1875	12,549.$_{16}$ или 7.$_{71}$%

Од целокупног државног расхода трошак држ. савета износи:

ГОДИНЕ:	
1864	1.$_{74}$%
1865	1.$_{61}$%

ГОДИНЕ:	
1866	1.47 %
1867	1.45 %
1868	1.06 %
1869	0.92 %
1870	0.87 %
1871	0.79 %
1872	1.00 %
1873	1.11 %
1874	1.11 %
Од 1864 до 1874 у средњу руку годишње.	1.19 %

Од трошка државног савета долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1864	0.15
1865	0.14
1866	0.14
1867	0.14
1868	0.12
1869	0.09
1870	1.06
1871	1.00
1872	0.10
1873	0.12
1874	0.12
1875	0.12
Од 1864 до 1875 у средњу руку годишње.	0.11

Данак порти износио је годишње 495.203.35 динара, или 1% од целокупног расхода државног, а 0.10 дин. на сваког становника. — Помоћ цариградском патријарху незнатна је; она износи од 992 до 2084, или у средњу руку 1776 дин. годишње (по рачунима од 1860 до 1876 године).

2.) Општи управни расходи.

По свршеним рачунима од 1860 до 1879 год. општи управни расходи износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	1,389,205.31
1861	1,426,668.10
1862	2,601,286.75
1863	626,145.82
1864	961,351.11
1865	956,035.15
1866	946,025.[illegible]
1867	812,388.06
1868	849,054.15
1869	1,049,768.90
1870	1,103,732.04
1871	1,017,617.20
1872	903,612.26
1873	999,240.37
1874	742,451.61
1875	894,984.97
1876	675,433.17
1877	691,477.38
1878	1,408,598.82
1879	1,025,129.30

У редовном стању, од 1860 до 1875 г., општи управни расходи износе у цело у средњу руку годишње:

1,079,973.00 динара.

Да упоредимо опште државне расходе од 1875 са онима од 1860 год.

Расходи ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1860	1,389,205.31	
1875	894,984.97	
Мање у 1875	494,220.34	или 55%

Од целокупног државног расхода општи управни расходи износе укупно:

ГОДИНЕ:	
1860.	17.14%
1861.	16.17%
1862.	24.37%
1863.	5.01%
1864.	9.58%
1865.	8.90%
1866.	8.09%
1867.	6.82%
1868.	5.78%
1869.	8.13%
1870.	6.94%
1871.	6.17%
1872.	6.52%
1873.	6.91%
1874.	4.66%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	9.50

Од општих управних расхода долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	1.25
1861.	1.27
1862.	2.31
1863.	0.55
1864.	0.83
1865.	0.81
1866.	0.78
1867.	0.61
1868.	0.68
1869.	0.82
1870.	0.85
1871.	0.77
1872.	0.88
1873.	0.75

1874.	$0._{55}$
1875.	$0._{66}$
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	$0._{88}$

О појединим управним расходима вођени су посебни рачуни само за неколике године. По овим рачунима ми ћемо да изложимо, колико посебице износе: чиновничке пензије, издатци на унапређење чиновника „по класама“; додатак председнику минист. савета и плате чиновника на расположају; даље, издржавање „из милости“; редовне „непредвиђене“ потребе, и „ванредни расходи целог правитељства“.

ЧИНОВНИЧКЕ ПЕНЗИЈЕ.

Пензије чиновника уопште износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	298,795.$_{22}$	2%
1868	328,891.$_{37}$	2%
1869	323,956.$_{23}$	2½%
1873	361,837.$_{73}$	2½%
1874	336,045.$_{30}$	2%
1875	354,571.$_{51}$	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње. 2.$_{20}$%
1876	317.271.$_{94}$	
1877	319,998.$_{98}$	

У редовном стању, од 1867 до 1875 г., пензије чиновника уопште износе у средњу руку годишње:

334,016.$_{24}$ динара.

Ево упоредног прегледа чиновничких пензија од 1875 са онима од 1867 године:

Пензије ове износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	298,795.$_{22}$
1875	354,571.$_{51}$
Више у 1875	55,776.$_{29}$ или 18%

УНАПРЕЂЕЊЕ ЧИНОВНИКА „ПО КЛАСАМА“; ДОДАТАК ПРЕДСЕДНИКУ МИНИСТ. САВЕТА; ПЛАТА ЧИНОВНИКА НА РАСПОЛОЖАЈУ ВЛАДЕ И ДВОРСКИХ ЧИНОВНИКА.

Издатци на све ово износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	10,520.$_{00}$		0.$_{09}$%
1868	17,152.$_{69}$		0.$_{12}$%
1869	33,485.$_{75}$		0.$_{27}$%
1873	32,196.$_{1}$		0.$_{22}$%
1874	38,990.$_{12}$		0.$_{25}$%
1875	28,902.$_{97}$	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.$_{19}$%
1876	63,208.$_{23}$		
1877	61,474.$_{91}$		

Од 1867 до 1875 год. издатци на унапређење чиновника „по класама“, додатак председнику мин. савета, плата чиновника дворских и на расположају владе износе укупно у средњу руку годишње:

26,858.$_{05}$ динара.

Упореде ли се ови издатци за 1867 и 1875 г., добиће се овај преглед:

Они износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	10.520.$_{00}$
1875	28,902.$_{97}$
Више у 1875	18,382.$_{97}$ или 2$^{2}/_{3}$ пута.

ИЗДРЖАВАЊЕ ИЗ „МИЛОСТИ“.

На издржавање „из милости“ издано је из државне благајне:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	23,132.$_{51}$	0.$_{20}$%
1868	23,112.$_{18}$	0.$_{16}$%

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1869	23,778.92		0.20%
1873	22,664.53		0.16%
1874	22,238.58		0.14%
1875	22,570.65	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.17%
1876	18,576.79		
1877	19,183.71		

Од 1867 до 1875 г. издржавање „из милости" износи у средњу руку годишње:

22,916.33 динара.

Кад се издатци на издржавање „из милости" од 1875 упореде са онима од 1867 г., излази овај рачун:

Издатци ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	23,132.84
1875	22,570.65
Мање у 1875	562.19 или 2%.

НЕПРЕДВИЂЕНИ РЕДОВНИ ТРОШКОВИ.

У непредвиђене редовне трошкове уврштују се издатци који се по закону морају учинити, али су у буџету случајно изостављени, или остали непредвиђени; даље, издатци на материјалне државне потребе, за које не достижу кредити буџетом одређени; па онда, измирење трошкова од ранијих година који су на закону основани, али нису на време исплаћени, него се накнадно измирити морају.

По свршеним рачунима непредвиђени редовни трошкови износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	101,040.00	0.81
1868	100,997.61	0.[illegible]

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1869	101,040.00		0.80
1873	66,298.28		0.45
1874	76,560.98		0.50
1875	82,456.73	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.66 %
1876	53,839.24		
1877	38,613.42		
1878	51,050.95		
1879	29,416.21		

У редовном стању, од 1867 до 1875 г. непредвиђени редовни трошкови износе у средњу руку годишње:

86,398.93 динара.

Да упоредимо ове трошкове у 1867 и 1875 год.

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	101,040.00
1875	82,456.73
Мање у 1875	18,583.27 или 22%.

ВАНРЕДНИ РАСХОДИ ЦЕЛОГ „ПРАВИТЕЛСТВА“.

По свршеним рачунима ванредни расходи целог „правителства“ износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	378,900.00		3%
1868	378,900.00		2½%
1869	567,508.00		4½%
1873	516,243.25		3½%
1874	268,616.27		1½%
1875	406,483.11	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	3%
1876	222,537.37		
1877	252,206.36		
1878	674,461.82		
1879	199,845.86		

У редовном стању, од 1867 до 1875 год., ванредни расходи целог „правителства“ износе у средњу руку годишње:

419,441.$_{77}$ динара.

Кад се ови расходи у 1867 и 1875 г. упореде, добије се овај преглед:

Расходи ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867.	378,900.$_{00}$
1875.	406,483.$_{11}$
Више у 1875.	27,583.$_{11}$ или 7%

II. Стручни државни расходи.

А. Редовни.

1.) Правосуђе.

Трошкови правосуђа износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	900,805.$_{47}$
1861	941,954.$_{79}$
1862	1,007,471.$_{59}$
1863	1,081,850.$_{44}$
1864	1,068,901.$_{90}$
1865	1,070,474.$_{78}$
1866	1,196,775.$_{91}$
1867	1,200,470.$_{24}$
1868	1,254,104.$_{72}$
1869	1,206,927.$_{92}$
1870	1,415,351.$_{90}$
1871	1,440,848.$_{50}$
1872	1,461,725.$_{92}$
1873	1,339,438.$_{24}$
1874	1,352,665.$_{87}$
1875	1,342,885.$_{87}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1876	1,206.429.$_{73}$
1877	1,213,968.$_{95}$
1878	1,341,949.$_{50}$
1879	1,465,851.$_{14}$

У редовном стању, од 1860 до 1875 г. трошкови правосуђа износе у цело, у средњу руку годишње:

1,204,921.$_{22}$ динара.

Упореде ли се трошкове правосуђа од 1875 са онима од 1860 г., онда се добије овај преглед:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	900,805.$_{47}$
1875	1,342,885.$_{87}$
Више у 1875	442,080.$_{40}$ или 49%.

Од целокупног државног расхода трошкови правосуђа у цело износе:

ГОДИНЕ:	
1860.	9.$_{42}$%
1861.	10.$_{38}$%
1862.	9.$_{19}$%
1863.	9.$_{75}$%
1864.	10.$_{36}$%
1865.	9.$_{96}$%
1866.	10.$_{23}$%
1867.	10.$_{00}$%
1868.	8.$_{15}$%
1869.	9.$_{60}$%
1870.	8.$_{96}$%
1871.	12.$_{81}$%
1872.	11.$_{18}$%
1873.	9.$_{19}$%
1874.	8.$_{79}$%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	9.$_{68}$%

Од трошкова правосуђа долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.81
1861	0.84
1862	0.89
1863	0.95
1864	0.92
1865	0.90
1866	0.98
1867	0.97
1868	1.00
1869	0.94
1870	1.01
1871	1.11
1872	1.16
1873	1.01
1874	1.00
1875	1.00
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.97

Овде су срачуњени трошкови правосуђа без трошкова главне контроле, која је тек последњих година струци правосуђа придружена.

За неколике године трошкови правосуђа означени су у неколико и у појединости, те смо и ми у стању да их изложимо посебице: за судове и апсане, за министарство правде, и за опште потребе у правосудној струци.

А.) СУДОВИ.

На судове потрошено је:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	710,087.26	6%
1868	707,794.18	5%
1869	698,774.82	5½%

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1873	718,431.56		5%
1874	723,940.91		5%
1875	720,596.78	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	5.30%
1876	604,185.61		
1877	617,431.55		
1878	721,654.53		
1879	781,231.10		

У редовном стању, од 1867 до 1875 г. трошак судова износи годишње у средњу руку:

713,270.96 динара.

Кад се судски трошкови од 1875 упореде са онима од 1867 г., добије се овај преглед:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1867	710,087.26	
1875	720,596.78	
Више у 1875	10,509.52	или 1.18%

Б) АПСАНСКИ ЗАВОДИ.

На апсанске заводе потрошено је:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	11,731.71		0.10%
1868	11,501.72		0.08%
1869	9,404.31		0.07%
1873	51,660.54		0.35%
1874	52,116.97		0.34%
1875	51,311.48	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.23%
1876	48,034.51		
1877	53,662.76		
1878	59,394.87		
1879	63,328.18		

Од 1867 до 1875 г. трошак на апсанске заводе износи годишње у средњу руку:

31,287.$_{79}$ динара.

Упореди ли се трошак апсанских завода од 1875 са онима од 1867 г., онда излази овај рачун:

Трошак тај износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	
1867.	11,731.$_{71}$	
1875.	51,311.$_{48}$	
Више у 1875.	39,579.$_{77}$	или 3.$_{37}$%

в.) МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ.

Трошак министарства правде износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	36,958.$_{03}$		0.$_{31}$%
1868	30,227.$_{80}$		0.$_{26}$%
1869	29,328.$_{18}$		0.$_{23}$%
1873	36,449.$_{39}$		0.$_{25}$%
1874	35,231.$_{38}$		0.$_{22}$%
1875	34,540.$_{91}$	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.$_{24}$%
1876	27,603.$_{00}$		
1877	28,307.$_{33}$		
1878	34,049.$_{70}$		
1879	33,989.$_{42}$		

Од 1867 до 1875 г. трошак министарства правде износи годишње у средњу руку:

33,789.$_{29}$ динара.

Да упоредимо трошкове министарства правде од 1875 са онима од 1867 год

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	36,958.$_{03}$
1875	34,540.$_{94}$
Мање у 1875	2,417.$_{09}$ или 7%.

г.) ОПШТИ ТРОШКОВИ У ПРАВОСУДНОЈ СТРУЦИ.

Општи трошкови правосудне струке износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА	ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	440,692.$_{24}$	3½%
1868	504,580.$_{72}$	3%
1869	469,420.$_{61}$	3½%
1873	532,896.$_{75}$	3½%
1874	541,376.$_{61}$	3⅓%
1875	536,436.$_{67}$	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње. 3.$_{10}$%
1876	526,606.$_{61}$	
1877	514,567.$_{31}$	
1878	526,850.$_{41}$	
1879	587,302.$_{44}$	

Од 1867 до 1875 г. општи трошкови у правосудној струци износе годишње у средњу руку:

504,400.$_{60}$ динара.

Кад се општи трошкови правосудне струке од 1875 упореде са онима од 1867 г., излази овај рачун:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	441,692.$_{24}$
1875	536,436.$_{67}$
Више у 1875	94,744.$_{13}$ или 21%.

д.) ГЛАВНА КОНТРОЛА.

Трошак главне контроле, која је, као што смо и напред напоменули, последњих година придружена правосудној струци, износи:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА		ОД ЦЕЛОКУПН. ДРЖ. РАСХОДА
1867	109,087.$_{54}$		0.$_{91}$ %
1868	111,466.$_{12}$		0.$_{75}$ %
1869	119,026.$_{90}$		0.$_{95}$ %
1873	129,366.$_{72}$		0.$_{89}$ %
1874	128,551.$_{26}$		0.$_{83}$ %
1875	127,329.$_{43}$	Од 1867 до 1874 у средњу руку годишње.	0.$_{87}$ %
1876	105,227.$_{27}$		
1877	110,326.$_{54}$		
1878	138,550.$_{35}$		
1879	166,069.$_{49}$		

Од 1867 до 1875 г. трошак главне контроле износи у средњу руку годишње:

120,804.$_{66}$ динара.

Упореде ли се трошкови главне контроле од 1875 са онима од 1867 г., онда се добије овај преглед:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	109,087.$_{54}$
1875	127,329.$_{43}$
Више у 1875	18,241.$_{89}$ или 17%.

2.) Просвета и црквена управа.

Трошкови на просвету и црквену управу износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	470,701.$_{19}$
1861	447,760.$_{21}$
1862	516,320.$_{01}$
1863	538,778.$_{99}$
1864	821,530.$_{72}$
1865	932,969.$_{38}$
1866	1,003,330.$_{31}$
1867	1,033,144.$_{01}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1868	1,081,701.44
1869	1,149,482.40
1870	1,320,115.56
1871	1,463,053.31
1872	1,530,842.90
1873	1,553,773.02
1874	1,618,548.51
1875	1,651,928.38
1876	1,520,152.97
1877	1,411,053.38
1878	1,677,268.15
1879	1,880,004.10

У редовном стању, од 1860 до 1875 год. трошкови просвете и црквене управе у цело износе годишње у средњу руку:

1,070,873.77 динара.

Ево упоредног прегледа трошкова на просвету и црк. управу од 1860 до 1875 год.

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1867	470,701.19
1875	1,651,928.38
Више у 1875	1,181,227.19 или 3½ пута.

Од целокупног државног расхода трошкови просвете и црк. управе износе:

ГОДИНЕ:	
1860	4.92%
1861	4.93%
1862	4.70%
1863	4.86%
1864	7.97%
1865	8.68%

ГОДИНЕ:	
1866	8.58 %
1867	8.60 %
1868	7.29 %
1869	9.15 %
1870	8.95 %
1871	10.40 %
1872	11.11 %
1873	10.65 %
1874	10.52 %
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	8.35 %

Од трошкова на просвету и црк. управу долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.42
1861	0.40
1862	0.46
1863	0.47
1864	0.71
1865	0.79
1866	0.82
1867	0.83
1868	0.86
1869	0.89
1870	1.01
1871	1.11
1872	1.16
1873	1.17
1874	1.19
1875	1.22
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.84

Трошкови на просвету и црквену управу, који су напред у цело изложени, чине се: на школе, научна средства

и благодјејања; на књижевност; на црк. управу; на држ. књигопечатњу; на министарство просвете; на пензије учитеља и учитељака, и т. д. У колико су ови трошкови појединце познати, изложени су у следећим прегледима.

ШКОЛЕ, НАУЧНА СРЕТСТВА И БЛАГОДЈЕЈАЊА.

По свршеним рачунима износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ШКОЛЕ	НАУЧНА СРЕТСТВА	БЛАГОДЈЕЈАЊА
	Д И	Н А	Р А
1867 . . .	521,843.$_{51}$	37,410.$_{18}$	122,410.$_{00}$
1868 . . .	544,457.$_{57}$	13,891.$_{77}$	123,613.$_{18}$
1869 . . .	583,113.$_{21}$	15,577.$_{00}$	126,536.$_{60}$
1873 . . .	894,674.$_{80}$	5,473.$_{00}$	158,027.$_{84}$
1874 . . .	886,163.$_{59}$	21,892.$_{00}$	172,872.$_{43}$
1875 . . .	928,072.$_{86}$	23,576.$_{00}$	175,572.$_{24}$
1876 . . .	897,997.$_{42}$	28,316.$_{46}$	101,418.$_{98}$
1877 . . .	901,734.$_{96}$	14,735.$_{00}$	36,763 $_{82}$
1878 . . .	1,031,049.$_{77}$	27,269.$_{58}$	80,965.$_{10}$
1879 . . .	1,130,743.$_{32}$	27,505.$_{65}$	119,790.$_{87}$

У редовном стању, од 1867 до 1875 год., износе у средњу руку трошкови на:

ШКОЛЕ	НАУЧНА СРЕТСТВА	БЛАГОДЈЕЈАЊА
Д И	Н А	Р А
726,387.$_{59}$	19,636.$_{71}$	146,505.$_{38}$

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 упореде, добије се овај преглед:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ШКОЛЕ	НАУЧНА СРЕТСТВА	БЛАГОДЈЕЈАЊА
	Д И	Н А	Р А
1867. . .	521,843.$_{51}$	37,410.$_{18}$	122,410.$_{00}$
1875. . .	928,072.$_{86}$	23,576.$_{00}$	175,527.$_{24}$
У 1875 више	406,229.$_{32}$ или 78%	Мање 13,834.$_{18}$ или 58%	Више 53,162.$_{24}$ или 43%

Од целокупног државног расхода износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ШКОЛЕ	НАУЧНА СРЕТСТВА	БЛАГОДЈЕЈАЊА
1867.	4.34%	0.31%	1.02%
1868.	3.53%	0.09%	0.83%
1869.	4.64%	0.12%	1.01%
1873.	6.14%	0.04%	1.08%
1874.	5.76%	0.14%	1.12%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	4.91%	0.13%	1.01%

ЦРКВЕНА УПРАВА, КЊИЖЕВНОСТ И ДРЖАВНА КЊИГОПЕЧАТЊА.

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ЦРКВЕНУ УПРАВУ Д И	КЊИЖЕВНОСТ Н А	ДРЖ. КЊИГОПЕЧАТЊУ Р А
1867 . . .	132,476.55	32,076.83	144,754.95
1868 . . .	133,916.45	36,913.28	173,719.75
1869 . . .	147,153.45	43,237.25	176,372.05
1873 . . .	139,492.22	68,282.54	208,421.91
1874 . . .	139,868.88	71,738.10	204,227.10
1875 . . .	127,662.06	71,738.10	204,227.10
1876 . . .	97,296.59	64,101.91	207,611.91
1877 . . .	95,020.62	52,477.83	204 255.19
1878 . . .	128,066.25	67,341.60	206,668.90
1879 . . .	152,543.88	77,763.89	206,694.55

Од 1867 до 1875 г. износе у средњу руку трошкови на:

ЦРКВЕНУ УПРАВУ Д И	КЊИЖЕВНОСТ Н А	ДРЖ. КЊИГОПЕЧАТЊУ Р А
136,761.59	53,997.78	185,287.15

Упореде ли се ови трошкови од 1867 и 1875 год., онда излази овај рачун:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ЦРКВЕНУ УПРАВУ	КЊИЖЕВНОСТ	ДРЖАВНУ КЊИГОПЕЧАТЊУ
	Д И	Н А	Р А
1867. . .	132,476.55	32,076.83	144,754.95
1875. . .	127,662.06	71,738.10	204,227.10
У 1875 мање	4,814.49 или 4%	Више 39,661.57 или 2 пута	Више 59,472.15 или 41%

Од целокупног државног расхода износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ЦРКВ. УПРАВУ	КЊИЖЕВНОСТ	ДРЖАВНУ КЊИГОПЕЧАТЊУ
1867.	1.10%	0.27%	1.20%
1868.	0.90%	0.25%	1.17%
1869.	1.17%	0.34%	1.40%
1873.	0.96%	0.17%	1.43%
1874.	0.91%	0.47%	1.32%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	1.01%	0.36%	1.30%

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ.

Износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИН. ПРОСВЕТЕ	ПЕНЗИЈА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА	ОПШТИ ТРОШАК
	Д И	Н А	Р А
1867	21,650.41	2,839.22	17,682.00
1868	31,374.74	2,876.27	20,938.43
1869	28,130.92	3,259.92	26,102.00
1873	39,545.42	9,122.26	30,733.00
1874	37,788.96	13,175.69	70,821.51
1875	38,647.80	15,134.11	67,297.81
1876	34,362.89	20,960.09	68,086.66
1877 . . .	33,154.24	22,976.19	49,935.23
1878	40,577.66	30,803.45	64,525.84
1879	41,947.25	36,473.27	86,541.42

Од 1867 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИН. ПРОСВЕТЕ	ПЕНЗИЈА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА	ОПШТИ ТРОШАК
Д И	Н А	Р А
32,856.38	7,734.58	38,929.13

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 год. упореде, добије се овај преглед:

Износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИН. ПРОСВЕТЕ	ПЕНЗИЈА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА	ОПШТИ ТРОШАК
	Д И	Н А Р	А
1867 . . .	21,650.$_{14}$	2,839.$_{22}$	17,682.$_{00}$
1875 . . .	38,647.$_{80}$	15,134.$_{11}$	67,297.$_{81}$
У 1875 више	16,997.$_{36}$ или 79%	12,294.$_{89}$ или 5 пута.	49,615.$_{81}$ или скоро 4 пута.

Од целокупног државног расхода износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ПРОСВЕТЕ	ПЕНЗИЈА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА	ОПШТИ ТРОШАК
1867.	0.$_{18}$%	0.$_{02}$%	0.$_{15}$%
1868.	0.$_{21}$%	0.$_{02}$%	0.$_{13}$%
1869.	0.$_{22}$%	0.$_{03}$%	0.$_{21}$%
1873.	0.$_{27}$%	0.$_{06}$%	0.$_{21}$%
1874.	0.$_{25}$%	0.$_{08}$%	0.$_{46}$%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.$_{23}$%	0.$_{04}$%	0.$_{23}$%

3.) Спољашњи послови.

Трошкови на спољне послове износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	211,275.$_{19}$
1861.	197,669.$_{61}$
1862.	236,639.$_{15}$
1863.	374,460.$_{26}$
1864.	256,735.$_{52}$
1865.	375,696.$_{76}$
1866.	389,839.$_{26}$
1867.	389,347.$_{33}$
1868.	359,691.$_{29}$
1869.	350,033.$_{80}$
1870.	347,599.$_{20}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1871	377,779.81
1872	379,780.03
1873	406,544.76
1874	420,883.61
1875	425,387.75
1876	295,067.51
1877	247,996.47
1878	263,691.24
1879	303,709.37

У редовном стању, од 1860 до 1875 г. трошкови на спољне послове износе у средњу руку годишње:

343,710.21 динара.

Да упоредимо трошкове на спољне послове од 1875 са онима од 1860 год.

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	211,275.19
1875	425,387.75
Више у 1875	214,112.56 или 2 пута.

Од целокупног државног расхода трошкови на спољне послове износе:

ГОДИНЕ:	
1860	2.21 %
1861	2.18 %
1862	2.16 %
1863	3.38 %
1864	2.49 %
1865	3.50 %
1866	3.33 %
1867	3.24 %
1868	2.42 %
1869	2.78 %

ГОДИНЕ:	
1870	2.36 %
1871	2.68 %
1872	2.77 %
1873	2.79 %
1874	2.76 %
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	2.54 %

Од трошкова на спољашње послове долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.19
1861	0.17
1862	0.21
1863	0.32
1864	0.22
1865	0.32
1866	0.32
1867	0.31
1868	0.29
1869	0.27
1870	0.27
1871	0.28
1872	0.28
1873	0.30
1874	0.31
1875	0.31
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.27

Трошкови на спољне послове своде се: на плату чиновника у минист. спољашних послова; на трошак заступништва на страни, и разне трошкове.

По свршеним рачунима износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. СПОЉНИХ ПОСЛОВА	ТРОШАК ЗАСТУПНИШТВА НА СТРАНИ	РАЗНИ ТРОШКОВИ
	Д И	И А	Р А
1867. . . .	56,070.98	99,734.90	233,541.45
1868. . . .	49,445.70	78,446.25	231,799.34
1869. . . .	42,914.30	87,104.90	220,014.60
1873. . . .	61,775.16	114,065.74	230,703.86
1874. . . .	60,245 27	129,867.19	230,771.15
1875. . . .	58,476.15	140,588.74	226,322.86
1876. . .	42,256.31	118,443.85	134,367.35
1877. . . .	43,843.80	111,785.27	92,367.40
1878. . . .	54,527.08	105,107.28	104,056.88
1879. . . .	58,602.55	176,929.22	68,177.60

Од 1867 до 1875 г. износи у средњу руку годишње:

ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. СПОЉНИХ ПОСЛОВА	ТРОШАК ЗАСТУПНИШТВА НА СТРАНИ	РАЗНИ ТРОШКОВИ
Д И	И А	Р А
54,821.26	108,301.28	228,875.54

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 год. упореде, добије се овај преглед:

Износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. СПОЉНИХ ПОСЛОВА	ТРОШАК ЗАСТУПНИШТВА НА СТРАНИ	РАЗНИ ТРОШКОВИ
	Д И	И А	Р А
1867. . .	56,070.98	99,734.90	233,541.45
1875. . .	58,476.15	140,588.74	226,322.86
У 1875 више	2,405.17 или 4%	40,853.84 или 41%	Мање 7,218.59 или 3%

Од целокупног државног расхода износи:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. СПОЉН. ПОСЛОВА	ТРОШАК ЗАСТУПНИШТВА НА СТРАНИ	РАЗНИ ТРОШКОВИ
1867.	0.17%	0.83%	1.94%
1868.	0.41%	0.65%	1.93%
1869.	0.34%	0.69%	1.75%

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. СПОЉН. ПОСЛОВА	ТРОШАК ЗАСТУПНИШТВА НА СТРАНИ	РАЗНИ ТРОШКОВИ
1873.	$0._{42}$%	$0._{78}$%	$1._{58}$%
1874.	$0._{39}$%	$0._{84}$%	$1._{50}$%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	$0._{41}$%	$0._{76}$%	$1._{74}$%

4.) Унутрашњи послови.

Трошкови на унутрашње послове износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	2,178,077.$_{31}$
1861.	1,838,919.$_{34}$
1862.	1,964,922.$_{36}$
1863.	2,043,445.$_{30}$
1864.	2,053,621.$_{20}$
1865.	2,077,322.$_{77}$
1866.	2,103,955.$_{22}$
1867.	2,167,338.$_{00}$
1868.	2,167,141.$_{48}$
1869.	2,140,270.$_{57}$
1870.	2,302,955.$_{56}$
1871.	2,384,642.$_{27}$
1872.	2,536,259.$_{95}$
1873.	2,609,613.$_{35}$
1874.	2,668,756.$_{[illegible]}$
1875.	2,687,461.$_{49}$
1876.	2,407,142.$_{17}$
1877.	2,393,807.$_{18}$
1878.	2,482,175.$_{42}$
1879.	3,744,512.$_{01}$

У редовном стању, од 1860 до 1875 г., трошкови на унутрашње послове износе у средњу руку годишње:

2,245,293.$_{94}$ динара.

Упореде ли се трошкови на унутрашње послове од 1860 и 1875 г. онда се добије овај преглед:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	2,178,077.31
1875	2,687,461.49
Више у 1875	509,384.18 или 41%.

Од трошкова на унутрашње послове долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	1.96
1861.	1.64
1862.	1.75
1863.	1.79
1864.	1.77
1865.	1.75
1866.	1.73
1867.	1.75
1868.	1.72
1869.	1.67
1870.	1.77
1871.	1.81
1872.	1.92
1873.	1.96
1874.	1.97
1875.	1.98
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	1.81

Од целокупног државог расхода трошкови на унутрашње послове износе:

ГОДИНЕ:	
1860	22.78%
1861	20.26%
1862	17.92%
1863	18.42%
1864	19.92%
1865	19.33%

ГОДИНЕ:	
1866	$18._{00}$%
1867	$18._{04}$%
1868	$14._{71}$%
1869	$17._{03}$%
1870	$15._{64}$%
1871	$16._{95}$%
1872	$18._{53}$%
1873	$17._{81}$%
1874	$17._{34}$%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	$18._{18}$%

Трошкови на унутрашње послове своде се на: трошкове полицијске и здравствене (санитетске) управе: трошкове телеграфа и пошта; плату чиновника у министарству унутрашњих послова и опште трошкове.

А.) ПОЛИЦИЈСКА И ЗДРАВСТВЕНА УПРАВА.

По свршеним рачунима имзносе трошкови:

ГОДИНЕ:	ПОЛИЦИЈСКЕ УПРАВЕ	ЗДРАВСТВЕНЕ УПРАВЕ
	ДИНАРА	
1867	1,166,356.$_{22}$	109,602.$_{18}$
1868	1,161,211.$_{41}$	107,884.$_{25}$
1869	1,360,535.$_{02}$	87,729.$_{86}$
1873	1,549,021.$_{70}$	92,970.$_{42}$
1874	1,581,295.$_{52}$	96,224.$_{37}$
1875	1,574,716.$_{23}$	96,930.$_{32}$
1876	1,337,733.$_{81}$	94,647.$_{38}$
1877	1,320,573.$_{25}$	90,085.$_{40}$
1878	1,366,642.$_{67}$	98,769.$_{84}$
1879	2,382,120.$_{62}$	110,532.$_{63}$

У редовном стању, од 1867 до 1875 год., износе у средњу руку годишње трошкови:

ПОЛИЦ. УПРАВЕ	ЗДРАВСТВ. УПРАВЕ
ДИНАРА	
1,397,189.$_{35}$	98,556.$_{90}$

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 год. упореде, излази овај рачун:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ПОЛИЦ. УПРАВУ	ЗДРАВСТВ. УПРАВУ
	Д И Н А Р А	
1860	1,166,356.22	109,602.18
1875	1,574,716.23	96,224.37
У 1875 више	408,360.01 или 35%	Мање 13,377.81 или 14%

Од целокупног државног расхода износе трошкови:

ГОДИНЕ:	ПОЛИЦИЈСКЕ УПРАВЕ	ЗДРАВСТВЕНЕ УПРАВЕ
1867	9.71%	0.91%
1868	7.82%	0.73%
1869	10.83%	0.70%
1873	10.62%	0.64%
1874	10.28%	0.62%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	9.85%	0.72%

Б.) ТЕЛЕГРАФИ И ПОШТЕ.

Износи трошак на:

ГОДИНЕ:	ПОШТЕ	ТЕЛЕГРАФЕ
	Д И Н А Р А	
1867	336,447.07	231,898.24
1868	316,788.04	266,258.27
1869	188,148.32	117,149.33
1873	274,678.98	144,555.10
1874	277,935.01	155,123.87
1875	279,727.26	162,833.21
1876	261,897.87	150,215.35
1877	269,262.38	152,444.22
1878	286,638.70	172,761.20
1879	330,229.91	204,234.16

У редовном стању, од 1867 до 1875 год. износе у средњу руку годишње трошкови на:

ПОШТЕ	ТЕЛЕГРАФЕ
ДИНАРА	ДИНАРА
278,954.11	179,636.33

Упореде ли се ови трошкови од 1867 и 1875 год. онда се добије овај преглед:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ПОШТЕ ДИНАРА	ТЕЛЕГРАФЕ ДИНАРА
1867	336,447.07	231,898.21
1875	279,727.26	162,833.21
Мање у 1875	56,719.81 или 20%	69,065.03 или 5%.

Од целокупног државног расхода износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ПОШТЕ	ТЕЛЕГРАФЕ
1867.	2.80%	1.93%
1868.	2.13%	1.79%
1869.	1.50%	0.93%
1873.	1.88%	1.00%
1874.	1.81%	1.01%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	2.02%	1.33%

Б.) ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И ОПШТИ ТРОШКОВИ.

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТР. ПОСЛОВА ДИНАРА	ОПШТИ ТРОШКОВИ ДИНАРА
1867	74,938.00	248,096.28
1868	72,769.85	242,229.61
1869	73,009.52	313,698.52
1873	88,605.[illegible]9	459,781.2[illegible]

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТР. ПОСЛОВА	ОПШТИ ТРОШКОВИ
	ДИНАРА	
1874	88,312.91	469,865.20
1875	91,335.71	481,918.76
1876	81,424.91	481,222.85
1877	81,943.02	479,498.91
1878	91,853.06	465,509.95
1879	91,450.58	625,943.81

У редовном стању, од 1867 до 1875 год. износе у средњу руку годишње:

ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТР. ПОСЛОВА	ОПШТИ ТРОШКОВИ
81,495.31	369,264.94

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 г. упореде, излази овај рачун:

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТР. ПОСЛОВА	ОПШТИ ТРОШКОВИ
	ДИНАРА	
1867	74,938.00	248,096.28
1875	91,335.71	481,918.76
Више у 1875	16,397.71	233,822.42
	или 22%	или 94%.

Од целокупног државног расхода износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. УНУТР. ПОСЛОВА	ОПШТИ ТРОШКОВИ
1867.	0.62%	2.06%
1868.	0.49%	1.63%
1869.	0.58%	2.50%
1873.	0.61%	3.15%
1874.	0.57%	3.05%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.57%	2.48%

5.) Финанцијска струка.

По свршеним рачунима трошкови финанцијске струке износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	438,722.$_{41}$
1861	460,979.$_{09}$
1862	714,552.$_{36}$
1863	856,830.$_{62}$
1864	489,526.$_{75}$
1865	624,576.$_{72}$
1866	616,901.$_{56}$
1867	625,184.$_{89}$
1868	647,542.$_{59}$
1869	674,719.$_{95}$
1870	712,351.$_{48}$
1871	732,845.$_{32}$
1872	822,982.$_{30}$
1873	781,431.$_{78}$
1874	858,601.$_{50}$
1875	822,546.$_{81}$
1876	662,564.$_{33}$
1877	666,411.$_{86}$
1878	789,132.$_{90}$
1879	843,318.$_{52}$

У редовном стању, од 1860 до 1875 г., у средњу руку годишње износе трошкови финанцијске струке у цело:

680,018.$_{51}$ динара.

Упореде ли се трошкови финанцијске струке од 1860 и 1875 г., онда се добије овај преглед:

Трошкови ти износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	438,722.$_{42}$
1875	822,546.$_{81}$
Више у 1875	383,824.$_{42}$ или 87%.

Од трошкова финанц. струке долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	0.39
1861	0.41
1862	0.63
1863	0.75
1864	0.42
1865	0.53
1866	0.51
1867	0.50
1868	0.51
1869	0.52
1870	0.55
1871	0.56
1872	0.62
1873	0.59
1874	0.63
1875	0.61
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.51

Од целокупног државног расхода трошкови финанцијске струке износе:

ГОДИНЕ:	
1860	4.59%
1861	5 08%
1862	6.52%
1863	7.72%
1864	4.75%
1865	5.81%
1866	5.28%
1867	5.20%
1868	4.36%
1869	5.37%
1870	4.84%
1871	5.21%

ГОДИНЕ:	
1872	$6._{01}$ %
1873	$5._{36}$ %
1874	$5._{58}$ %
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	$5._{09}$ %

Трошкови финанцијске струке своде се: на трошкове окружних казначејстава и ђумрука; трошкове на управу државних добара и државну привреду: плату чиновника у минист. финанције; трошкове управе фондова и окружних штедионица, и опште трошкове:

А.) ОКРУЖНА КАЗНАЧЕЈСТАВА И ЂУМРУЦИ.

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ОКРУЖНА КАЗНАЧЕЈСТАВА	ЂУМРУКЕ
	ДИНАРА	
1867.	49,486.$_{62}$	107,421.$_{58}$
1868.	51,854.$_{73}$	112,020.$_{98}$
1869.	53,146.$_{74}$	115,466.$_{56}$
1873.	58,314.$_{10}$	149,106.$_{52}$
1874.	58,477.$_{13}$	153,460.$_{83}$
1875.	58,827.$_{65}$	156,861.$_{12}$
1876.	51,974.$_{59}$	142,517.$_{87}$
1877.	53,351.$_{79}$	145,965.$_{79}$
1878.	60,473.$_{47}$	161,521.$_{78}$
1879.	71,611.$_{13}$	171,701.$_{89}$

У редовном стању, од 1867 до 1875 год. износе у средњу руку годишње трошкови на:

ОКРУЖНА КАЗНАЧЕЈСТАВА	ЂУМРУКЕ
ДИНАРА	
55,017.$_{93}$	132 389.$_{65}$

Упореде ли се ови трошкови од 1867 и 1875 г., онда се добије овај преглед:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ОКРУЖНА КАЗНАЧЕЈСТАВА	ТУМРУКЕ
	ДИНАРА	
1867	49,486.92	107,421.58
1875	58,827.65	156,861.42
Више у 1875	9,340.73	49,439.84
	или 19%	или 46%.

Од целокупног државног расхода износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ОКРУЖНА КАЗНАЧЕЈСТАВА	ТУМРУКЕ
1867.	0.41%	0.89%
1868.	0.35%	0.75%
1869.	0.42%	0.92%
1873.	0.40%	1.02%
1874.	0.38%	1.00%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.39%	0.92%

Б.) ДРЖАВНА ДОБРА И ДРЖ. ПРИВРЕДА; УПРАВА ФОНДОВА И ОКРУЖНЕ ШТЕДИОНИЦЕ.

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ДРЖ. ДОБРА И ДРЖ. ПРИВРЕДУ	УПР. ФОНДОВА И ОКРУЖНЕ ШТЕДИОНИЦЕ
	ДИНАРА	
1867.	171,431.07	63,022.11
1868.	166,745.39	62,187.59
1869.	175,107.06	62,319.81
1673.	158,521.16	83,664.18
1874.	198,806.26	86,464.98
1875.	178,154.01	86,134.27
1876.	89,295.37	72,802.87
1877.	93,351.18	74,914.80
1878.	111,481.11	87,706.93
1879.	98,402.81	89,814.18

У редовном стању, од 1867 до 1875 год., износе у средњу руку годишње трошкови на:

ДРЖ. ДОБРА И ДРЖ. ПРИВРЕДУ	УПР. ФОНДОВА И ОКРУЖНЕ ШТЕДИОНИЦЕ
Д И Н А Р А	
174,794.$_{21}$	73,965.$_{55}$

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 г., упореде, излази овај рачун:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ДРЖАВНА ДОБРА И ДРЖ. ПРИВРЕДУ	УПРАВУ ФОНДОВА И ОКР ШТЕДИОНИЦЕ
	Д И Н А Р А	
1867	171,431.$_{08}$	63,022.$_{14}$
1875	178,154.$_{01}$	86,134.$_{27}$
Више у 1875	6,722.$_{94}$	23,112.$_{13}$
	или 3½%	или 36½%.

Од целокупног држ. расхода износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ДРЖ. ДОБРА И ДРЖ. ПРИВРЕДУ	УПР. ФОНДОВА И ОКР. ШТЕДИОНИЦЕ
1867.	1.$_{43}$%	0.$_{52}$%
1868.	1.$_{12}$%	0.$_{42}$%
1869.	1.$_{39}$%	0.$_{49}$%
1873.	1.$_{09}$%	0.$_{57}$%
1874.	1.$_{29}$%	0.$_{56}$%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	1.$_{26}$%	0.$_{51}$%

в.) ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТАРСТВУ ФИНАНЦИЈЕ И ОПШТИ ТРОШКОВИ.

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ФИНАНЦИЈЕ	ОПШТИ ТРОШКОВИ
	Д И Н А Р А	
1867	88,819.$_{69}$	145,003.$_{49}$
1868	94,103.$_{31}$	160,630.$_{59}$
1869	95,659.$_{68}$	173,020.$_{07}$

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ФИНАНЦИЈЕ	ОПШТИ ТРОШКОВИ
	ДИНАРА	
1873	114,215.31	217,609.91
1874	119,423.85	241,968.15
1875	119,429.74	223,139.75
1876	90,967.22	215,006.41
1877	100,811.14	198,017.07
1878	119,300.61	248,648.97
1879	125,797.16	285,991.32

У редовном стању, од 1867 до 1875 г., у средњу руку годишње износе:

ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ФИНАНЦИЈЕ	ОПШТИ ТРОШКОВИ
ДИНАРА	
105,275.26	193,562.00

Да упоредимо ове трошкове од 1867 до 1875 год.

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ФИНАНЦИЈЕ	ОПШТИ ТРОШКОВИ
	ДИНАРА	
1867.	88,819.69	145,003.19
1875.	119,429.74	223,139.75
У 1875 више.	30,610.05	78,136.26
	или 34%	или 54%.

Од целокупног државног расхода износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ФИНАНЦИЈЕ	ОПШТИ ТРОШКОВИ
1867.	0.74%	1.21%
1868.	0.63%	1.08%
1869.	0.76%	1.38%
1873.	0.78%	1.49%
1874.	0.78%	1.57%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.71%	1.35%

6.) Војена управа и војска.

По свршеним рачунима трошкови војене управе и војске износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	1,467,770.$_{78}$
1861	2,149,152.$_{50}$
1862	2,306,496.$_{56}$
1863	3,715,252.$_{30}$
1864	2,908,434.$_{47}$
1865	3,031,305.$_{72}$
1866	3,145,566.$_{83}$
1867	3,319,975.$_{68}$
1868	3,261,488.$_{42}$
1869	3,350,451.$_{04}$
1870	3,981,708.$_{70}$
1871	3,684,309.$_{51}$
1872	4,044,869.$_{57}$
1873	4,649,067.$_{86}$
1874	4,324,374.$_{30}$
1875	4,299,625.$_{58}$
1876	4,171,875.$_{80}$
1877	5,157,393.$_{18}$
1878	6,620,442.$_{24}$
1879	7,006,145.$_{91}$

У редовном стању, од 1860 до 1875 год., трошкови војене управе и војске износе у цело у средњу руку годишње:

3,352,490.$_{62}$ динара.

Упоредимо ли трошкове војене управе и војске од 1860 и 1875 г., онда се добије овај преглед:

Трошкови ови износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	1,467,770.$_{87}$
1875.	4,299,625.$_{58}$
Више у 1875.	2,831,854.$_{80}$ или скоро 3 пута.

Од трошкова војене управе и војске долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	1.32
1861	1.91
1862	2.05
1863	3.26
1864	2.52
1865	2.55
1866	2.56
1867	2.68
1868	2.60
1869	2.61
1870	3.06
1871	2.80
1872	3.06
1873	3.49
1874	3.18
1875	3.19
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	2.68

Од целокупног државног расхода трошкови војене управе и војске износе:

ГОДИНЕ:	
1860	15.35%
1861	23.67%
1862	21.04%
1863	33.50%
1864	28.21%
1865	28.21%
1866	26.09%
1867	27.63%
1868	21.97%
1869	26.66%
1870	27.04%
1871	26.19%

ГОДИНЕ:	
1872	29.55 %
1873	31.88 %
1874	28.10 %
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	26.47 %

Трошкови војене управе и војске своде се на: трошкове за храну, огрев, осветлење и одело војске: плату чиновника и све војске, са додатцима: трошкове артиљеријске радионице: трошкове на војене канцеларије, артиљеријску школу, пароброд „Делиград" и друге војене потребе.

А.) ХРАНА, ОГРЕВ, ОСВЕТЛЕЊЕ И ОДЕЛО ВОЈСКЕ.

Износи трошак на:

ГОДИНЕ:	ХРАНУ, ОГРЕВ И ОСВЕТЛЕЊЕ ВОЈСКЕ	ОДЕЛО ВОЈСКЕ
	ДИНАРА	
1867	764,957.00	505,200.00
1868	730,822.32	505,200.00
1869	930,283.70	421,000.00
1873	1,269,712.42	553,604.89
1874	1,169,272.05	467,310.00
1875	1,178,796.63	467,310.00
1876	1,196,779.65	421,000.00
1877	1,606,237.09	421,000.00
1878	2,020,800.00	757,800.00
1879	2,081,862.33	812,631.55

У редовном стању, од 1867 до 1874 год., износи у средњу руку годишње трошак на:

ХРАНУ, ОГРЕВ И ОСВЕТЛЕЊЕ ВОЈСКЕ	ОДЕЛО ВОЈСКЕ
ДИНАРА	
1,007,307.55	486,604.15

Кад ове трошкове од 1867 и 1875 г. упоредимо, излази овај рачун:

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ХРАНУ, ОГРЕВ И ОСВЕТЛЕЊЕ ВОЈСКЕ	ОДЕЛО ВОЈСКЕ
	ДИНАРА	
1867	764,957.00	505,200.00
1875	1,178,796.63	467,310.00
У 1875 више	413,839.63 или 54%	Мање 37,890.00 или 8%.

Од целокупног државног расхода износи трошак на:

ГОДИНЕ:	ХРАНУ, ОГРЕВ И ОСВЕТЛЕЊЕ ВОЈСКЕ	ОДЕЛО ВОЈСКЕ
1867.	6.37%	4.20%
1868.	4.92%	3.10%
1869.	7.40%	3.35%
1873.	8.71%	3.80%
1874.	7.60%	3.04%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	7.00%	3.56%

Б.) ПЛАТА ВОЈЕНИХ ЧИНОВНИКА И ЦЕЛОКУПНЕ ВОЈСКЕ, СА ДОДАТЦИМА, И ТРОШАК НАРОДНЕ ВОЈСКЕ.

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ВОЈЕНИХ ЧИНОВ. И ЦЕЛОКУПНЕ ВОЈСКЕ, СА ДОДАТЦИМА	ТРОШАК НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
	ДИНАРА	
1867.	890,632.24	305,281.41
1868.	1,230,343.87	210,708.81
1869.	1,296,319.62	112,245.34
1873.	2,010,620.22	10,101.00
1874.	1,960,883.16	21,049.29
1875.	1,977,743.19	21,050.00
1876.	1,961,708.56	18,305.08
1877.	2,556,833.17	24,246.65
1878.	3,238,350.53	—
1879.	3,284,541.52	—

Од 1867 до 1875 г. износе у средњу руку годишње:

ПЛАТА ВОЈЕНИХ ЧИНОВН. И ЦЕЛОКУПНЕ ВОЈСКЕ, СА ДОДАТЦИМА	ТРОШАК НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
Д И Н А Р А	
1,561,090.43	113,406.47

Упореде ли се ови трошкови од 1867 и 1875 год., онда се добије овај преглед:

Износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТЕ ВОЈЕНИХ ЧИНОВН. И ЦЕЛОКУПНЕ ВОЈСКЕ, СА ДОДАТЦИМА	ТРОШАК НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
	Д И Н А Р А	
1867	890,632.24	305,281.11
1875	1,977,743.19	21,049.29
У 1875 више	1,087,111.25	284,232.12
	или 2 пута.	или 14½ пута.

Од целокупног државног расхода износе:

ГОДИНЕ:	ПЛАТА ВОЈЕНИХ ЧИНОВН. И ЦЕЛОКУПНЕ ВОЈСКЕ, СА ДОДАТЦИМА	ТРОШАК НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
1867.	7.41 %	2.54 %
1868.	8.29 %	1.42 %
1869.	10.32 %	0.89 %
1873.	13.79 %	0.07 %
1874.	12.74 %	0.11 %
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	10.51 %	1.01 %

В.) АРТИЉЕРИЈСКА ШКОЛА И АРТИЉЕРИЈСКА РАДИОНИЦА.

Износи трошак:

ГОДИНЕ:	АРТИЉЕР. ШКОЛЕ	АРТИЉЕР. РАДИОНИЦЕ
	Д И Н А Р А	
1867	50,984.78	500,210.31
1868	14,169.63	245,010.35
1869	13,790.71	245,628.24

ГОДИНЕ:	АРТИЉЕР. ШКОЛЕ	АРТИЉЕР. РАДИОНИЦЕ
	Д И Н А Р А	
1873	4,210.00	280,961.69
1874	4,210.00	250,572.91
1875	4,210.00	252,599.73
1876	4,210.00	237,282.79
1877	4,210.00	250,020.99
1878	6,315.00	252,600.00
1879	6,315.00	392,107.39

Од 1867 до 1874 год. износи у средњу руку годишње трошак:

АРТИЉЕР. ШКОЛЕ	АРТИЉЕР. РАДИОНИЦЕ
Д И Н А Р А	
20,262.52	295,830.51

Да упоредимо ове трошкове од 1867 и 1875 г.:

Износе трошкови:

ГОДИНЕ:	АРТИЉЕР. ШКОЛЕ	АРТИЉЕР. РАДИОНИЦЕ
	Д И Н А Р А	
1867.	50,984.78	500,210.31
1875.	4,210.00	252,599.73
У 1875 мање. . . .	46,774.78	247,610.58
	или 12 пута.	или скоро 10 пута.

Од целокупног државног расхода износи трошак:

ГОДИНЕ:	АРТИЉЕРИЈСКЕ ШКОЛЕ	АРТИЉЕРИЈСКЕ РАДИОНИЦЕ
1867.	0.12%	4.16%
1868.	0.10%	1.65%
1869.	0.35%	1.95%
1873.	0.03%	1.93%
1874.	0.03%	1.63%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.19%	2.26%

г.) ВОЈЕНЕ БОЛНИЦЕ; ПАРОБРОД „ДЕЛИГРАД"; ВОЈЕНЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ И ДРУГЕ ПОТРЕБЕ.

Износе трошкови на:

ГОДИНЕ:	ВОЈЕНЕ БОЛНИЦЕ Д И	ПАРОБРОД »ДЕЛИГРАД« Н А	ВОЈЕНЕ КАНЦЕЛ. И ДРУГЕ ПОТРЕБЕ Р А
1867	37,679.50	60,761.21	204,269.20
1868	37,890.90	60,761.21	226,582.20
1869	37,890.00	—	263,293.40
1873	36,710.91	60,809.21	422,334.16
1874	35,658.16	42,100.00	373,318.13
1875	36,711.20	42,100.00	319,104.53
1876	43,150.00	42,100.00	247,339.72
1877	61,378.69	42,100.00	191,366.98
1878	84,200.00	42,100.00	218,276.71
1879	58,947.35	46,315.75	323,425.05

Од 1867 до 1874 год. износи у средњу руку годишње трошак на:

ВОЈЕНЕ БОЛНИЦЕ Д И	ПАРОБРОД »ДЕЛИГРАД« Н А	ВОЈЕНЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ И ДРУГЕ ПОТРЕБЕ Р А
37,090.02	53,306.34	301,483.38

Кад се ови трошкови од 1867 и 1875 год. упореде, добије се овај преглед:

Износи трошак на:

ГОДИНЕ:	ВОЈЕНЕ БОЛНИЦЕ Д И	ПАРОБРОД »ДЕЛИГРАД« Н А	ВОЈЕНЕ КАНЦЕЛ. И ДРУГЕ ПОТРЕБЕ Р А
1867. . .	37,679.50	60,761.21	204,269.20
1875. . .	36,711.20	42,100.00	319,104.53
У 1875 мање	968.30 или 2½%	18,661.21 или 44%	Више 114,835.33 или 56%

Од целокупног државног расхода износи трошак на:

ГОДИНЕ:	БОЈЕНЕ БОЛНИЦЕ	НАРОБРОД »ДЕЛИГРАД«	БОЈЕНЕ КАНЦ. И ДРУГЕ ПОТРЕБЕ
1867	0.31 %	0.50 %	1.70 %
1868	0.25 %	0.41 %	1.53 %
1869	0.30 %	—	2.09 %
1873	0.25 %	0.42 %	2.91 %
1874	0.23 %	0.27 %	2.43 %
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	0.27 %	0.40 %	2.13 %

7.) Јавне грађевине.

Трошкови на јавне грађевине износе у цело:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	46,997.91
1861	356,697.05
1862	325,681.09
1863	350,104.99
1864	321,699.73
1865	502,340.99
1866	530,965.21
1867	546,543.72
1868	561,222.89
1869	560,794.08
1870	711,238.69
1871	715,749.34
1872	672,422.01
1873	630,022.15
1874	648,600.92
1875	683,211.01
1876	443,796.21
1877	435,610.31
1878	460,824.21
1879	575,020.89

Од 1860 до 1875 год. у средњу руку годишње износе трошкови на јавне грађевине у цело:

510,268.24 динара.

Упореде ли се трошкови на јавне грађевине од 1860 и 1875 г., онда излази овај рачун:

Трошкови ови износе:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860	46,997.$_{01}$
1875	683,211.$_{01}$
Више у 1875	636,213.$_{10}$ или 14½ пута.

Од целокупног државног расхода трошкови на јавне грађевине износе:

ГОДИНЕ:	
1860	0.$_{40}$%
1861	3.$_{93}$%
1862	2.$_{97}$%
1863	3.$_{16}$%
1864	3.$_{12}$%
1865	4.$_{77}$%
1866	4.$_{54}$%
1867	4.$_{55}$%
1868	3.$_{78}$%
1869	1.$_{46}$%
1870	4.$_{83}$%
1871	5.$_{09}$%
1872	4.$_{91}$%
1873	4.$_{32}$%
1874	4.$_{21}$%
Од 1860 до 1874 у средњу руку годишње.	4.$_{04}$%

Од трошкова на јавне грађевине долази на сваког становника Србије:

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1860.	0.$_{01}$
1861.	0.$_{32}$
1862.	0.$_{29}$

ГОДИНЕ:	ДИНАРА
1863.	0.31
1864.	0.28
1865.	0.42
1866.	0.44
1867.	0.44
1868.	0.44
1869.	0.44
1870.	0.55
1871.	0.54
1872.	0.51
1873.	0.47
1874.	0.48
1875.	0.50
Од 1860 до 1875 у средњу руку годишње.	0.40

Трошкови јавних грађевина своде се на: трошкове за подизање и оправку зграда; плату чиновника у министарству грађевина и додатке; канцеларијске и друге трошкове.

По свршеним рачунима износе:

ГОДИНЕ:	ТРОШКОВИ НА ПОДИЗАЊЕ И ОДРЖАВАЊЕ ГРАЂЕВИНА	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ГРАЂЕВИНА И ДОДАТЦИ	КАНЦЕЛАРИЈСКИ И ДРУГИ ТРОШКОВИ
	Д И	Н Л Р	А
1867. . . .	426,197.81	116,135.91	4,210.00
1868. . . .	425,779.80	133,338.09	2,105.00
1869. . . .	424,882.04	131,702.04	4,210.00
1873. . . .	452,421.15	169,180.70	8,420.00
1874. . . .	457,007.81	181,068.11	10,525.00
1875. . . .	459,631.80	213,054.21	10,525.00
1876. . . .	252,381.20	175,075.06	16,339.95
1877. . . .	249,442.98	178,668.41	7,498.95
1878. . . .	248,189.61	199,621.32	13,013.31
1879. . . .	336,633.60	219,857.13	18,530.16

У редовном стању, од 1867 до 1875 год., износе у средњу руку годишње:

ТРОШКОВИ НА ПОДИЗАЊЕ И ОДРЖАВАЊЕ ГРАЂЕВИНА	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ГРАЂЕВИНА И ДОДАТЦИ	КАНЦЕЛАРИЈСКИ И ДРУГИ ТРОШКОВИ
Д И	И А Р	А
440,986.78	157,413.18	6,666.00

Да упоредимо ове трошкове од 1867 и 1875 год.:

Износе:

ГОДИНЕ:	ТРОШКОВИ НА ПОДИЗАЊЕ И ОДРЖАВАЊЕ ГРАЂЕВИНА	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИНИСТ. ГРАЂЕВИНА И ДОДАТЦИ	КАНЦЕЛАРИЈСКИ И ДРУГИ ТРОШКОВИ
	Д И	И А Р	А
1867 . .	426,197.81	116,135.91	4,210.00
1875 . . .	459,631.80	213,054.21	10,525.00
У 1875 више	33,434 99	96,918.30	6,315.00
	или 8%	или 83%	или 2½ пута.

Од целокупног државног расхода износе:

ГОДИНЕ:	ТРОШКОВИ НА ПОДИЗАЊЕ И ОДРЖАВАЊЕ ГРАЂЕВ.	ПЛАТА ЧИНОВНИКА У МИН. ГРАЂЕВИНА И ДОДАТЦИ	КАНЦЕЛАРИЈСКИ И ДРУГИ ТРОШКОВИ
1867.	3.55%	0.[illegible]%	0.03%
1868.	2.87%	0.90%	0.01%
1869.	3.38%	1.05%	0.03%
1873.	3.10%	1.16%	0.16%
1874	2.97%	1.18%	0.07%
Од 1867 до 1874 у ср. руку годишње.	3.17%	1.05%	0.06%

Б. Ванредни расходи.

Ванредне расходе излажемо овде у појединости као што је о њима од 1866 до 1879 г. посебан рачун вођен.

Ево на какве се издатке које године они своде и колико износе:

	ГОДИНЕ 1866 ИЗДАНО ЈЕ ВАНРЕДНО
На откуп турских добара	589.400.00 динара.

	ГОДИНЕ **1867** ИЗДАНО ЈЕ ВАНРЕДНО	
На откуп турских добара	589,400.00	динара.
„ друге потребе	33,200.00	„
СВЕГА .	622,600.00	„
	ГОДИНЕ **1868**	
На војене потребе	2,593,360.00	динара.
„ откуп турских добара	589,400.00	„
„ друге државне потребе	185,346.51	„
СВЕГА .	3,368,106.51	„
	ГОДИНЕ **1869**	
На војене потребе	631,500.00	динара.
„ друге државне потребе	202,686.24	„
СВЕГА .	834,186.24	„
	ГОДИНЕ **1870**	
На војене потребе	1,945,074.73	динара.
„ набавку и вађење олова	58,940.00	„
СВЕГА .	2,004,014.73	„
	ГОДИНЕ **1871**	
На војене потребе	1,149,347.68	динара.
„ откуп старих аустријских бакарних новаца	160,208.22	„
На грађење скупштинске зграде у Крагујевцу	176,820.00	„
СВЕГА .	1,486,375.90	„
	ГОДИНЕ **1872**	
На војене потребе (одело народне војске)	234,608.28	динара.
На друге потребе	81,970.91	„
СВЕГА .	316,579.19	„
	ГОДИНЕ **1873**	
На државне потребе	258,603.91	динара.

	ГОДИНЕ 1874 ИЗДАНО ЈЕ ВАНРЕДНО	
На војене потребе	1,328,155.41	динара
„ друге потребе	57,204.87	„
СВЕГА .	1,385,360.28	„
	ГОДИНЕ 1875	
На војене потребе	841,999.71	динара.
„ трасу жељезнице	294,700.00	„
За сковане нове динаре	5,658,703.53	„
На кнажев пут у Цариград	150,491.51	„
„ друге потребе	370,232.19	„
СВЕГА .	7,316,126.94	„
	ГОДИНЕ 1876	
На војене потребе	11,265,016.55	дин.
„ трасу жељезнице	38,772.56	„
„ друге потребе	540,619.74	.
„ интерес на добровољан зајам. .	1,676.53	„
СВЕГА .	11,846,085.38	„
	ГОДИНЕ 1877	
На војене потребе	3,790,811.21	динара.
„ помоћ ратним страдалцима . . .	525,371.19	„
„ интерес на добровољан зајам. .	10,202.55	„
СВЕГА .	4,326,385.25	„
	ГОДИНЕ 1878	
На војене потребе	797,292.37	„
„ помоћ ратним страдалцима . . .	108,570.10	„
„ исплату војених набавака на страни	573,526.24	„
На трошкове око руског зајма . .	291,098.37	„
„ повраћај зајмова	227,152.36	„
„ интерес на добров. зајам. . . .	25,598.15	„
СВЕГА .	2,023,237.59	„

	ГОДИНЕ 1879 ИЗДАНО ЈЕ ВАНРЕДНО	
На војене потребе	851,155.30	динара.
„ трасу жељезнице	220,758.61	„
„ споменик књаза Михаила. . . .	161,722.32	„
„ повраћај зајмова	382,380.12	„
„ интерес на зајмове.	81,235.26	„
„ исплату реквизиције	248,419.30	„
„ помоћ ратним страдалцима . . .	4,905.00	„
СВЕГА .	1,950,575.61	„

Главни преглед државних расхода од 1860 до краја 1879 године.

Од 1860 до краја 1879 год., дакле за пуних 20 година, издано је из државне благајне свега 283,840,185 динара.

Од ове суме износе:

Цивилна листа владаоца	10,077,336	динара.
Трошак на народну скупштину (од 1867 до краја 1879 год.) . . .	821,868	„
Трошак на државни савет (од 1864 до краја 1879).	2,376,943	„
Општи управни расходи	21,080,207	„
Данак порти (од 1860 до краја 1877) године.	8,913,548	„
Помоћ царигр. патријарху (од 1860 до краја 1876) год.	30,191	„
Трошкови на правосуђе.	24,510,853	„
„ „ просвету и црквене дела	23,622,459	„
„ „ спољ. послове	6,609,828	„
„ „ унутрашње послове .	46,952,340	„
„ „ финанцијску струку. .	13,841,724	„
„ „ војену упр. и војску.	76,595,707	„
„ „ јавне грађевине . . .	10,079,543	„
Ванредни трошкови.	38,327,638	„
СКУПА .	283,840,185	„

Ево у каквој размери терете ови расходи народ:

Од целокупне суме расхода за споменутих 20 година износе:

Цивилна листа владаоца	3.55%
Трошак на народну скупштину	0.29%
„ „ државни савет	0.14%
Општи управни расходи.	7.43%
Данак порти.	3.14%
Помоћ царигр. патријарху	0.01%
Трошак на правосуђе	8.64%
„ „ просвету и црквене дела . .	8.32%
„ „ спољне послове	2.33%
„ „ унутрашње послове	16.54%
„ „ финанцијску струку	4.88%
„ „ војску и војену управу. .	26.98%
„ „ јавне грађевине.	3.55%
Напредни трошкови	13.50%
СКУПА . . .	100.00

Ови државни расходи измирени су приходима, који су узети од народа у облику грађанског данка и других намета, и које смо ми напред изложили. Што се од народа у данку и другим наметима узме, треба да му се накнади у јавној сигурности, утврђеној слободи, правди и свитем добру. Историји остаје да испита и оцени, јесу ли и у колико расходи који су напред означени, народу општом корисћу накнађени.

Државни дуг.

До 1863 год., Србија није имала државног дуга.

У 1863 год., услед бомбардања Београда, влада је била предузела ратне припреме. Пошто јој редовни државни приходи нису достизали за ту напредну потребу, она је прибегла зајму са стране.

Зајам који је тада (1863 год.) са стране узет, износи у цело три стотине хиљада дуката, или три

милијуна динара. На њега се плаћа 6% интереса годишње: а он се има за 23½ године отплатити. На отплату му се рачуна годишње 2 на 100. Интерес и отплата који заједно износе 8%, одужују се из „кредита на ванредне потребе", који се у буџету редовно уписује.

На другу и важнију употребу државног кредита принудиле су Србију ратне нужности у 1876 и 1877 год.

У цели рата за ослобођење и независност овлашћена је влада, законодавном одлуком од 13. октобра 1875 год,. да узме у зајам до 24 милијуна динара; а законодавном одлуком од 19. јануара 1876 год., да већи део овог зајма, а то до 18 милијуна динара, реализује разрезом на сами народ.

На основи ових законодавних одлука влада је закључила један зајам на страни, и то у Русији, и расписала народни зајам у Србији. Уз ова два зајма долази још и реквизиција у рачун ратног дуга, који ћемо овде да изложимо.

Ратни дуг.

Српски зајам у Русији.

У Русији уговорен је српски зајам са међународном банком у Петрограду, у вредности од 3,750,000 кредитних рубаља, под условом: да се овај зајам одужи за 23½ године, рачунећи интерес по 6%, а отплату по 2% годишње.

У цели остварења овог зајма било је пуштено, у Русији, у обрт 250 хиљада обвезница, које су гласиле: неке на 15, неке на 150, а неке на 300 рубаља. Од ових обвезница продано је 134,780, а за њих је примљено свега 2,030,000 кред. рубаља. Још је и од словенског комитета примљено у зајам 100.000 кред. рубаља. Тако је од зајма

српског у Русији реализовано свега 2,130,000 кредитних рубаља.

Поверилачка права овог зајма прешла су доцније на државну банку у Петрограду, пошто је ова, по царској одлуци, откупила српске државне обвезнице од приватних поверилаца.

Као поверитељка државна банка руска ослободила нас је од интереса за прве четири године на све оне обвезнице наше, које је од приватних поверилаца откупила, и које (на броју од 122,427) претстављају вредност од 1,836,405 кредитн. рубаља. Банка та још нам је и уговорену меру интереса од 6%, свела на 5%, за све време отплате, а то за 23½ године.

У рукама приватних поверилаца у Русији биле су заостале још 12 353 срп. државне обвезнице, у вредности од 193,595 кредитн. рубаља Но ове обвезнице откупила је и исплатила наша државна благајна.

Тако исто исплатила је наша државна благајна и словенском комитету онај његов зајам од 100,000 кред. рубаља.

На овај начин српски зајам у Русији, који је у цело износио 2,130,000 кредитн. руб., сведен је у 1881 год. на 1,836,405 кредитн. рубаља, што чини 5,141,934 динара (рачунећи кредитну рубљу по 2 80 дин.).

Народни зајам у Србији.

Српског народног зајма разрезано је најпре, у старим границама кнежевине, 12 милијуна динара; а доцније још и у ослобођеним пределима 2,880,000 динара; дакле свега 14,880,000 динара.

Услови овог зајма ови су:

Зајам се узима на државне обвезнице, које гласе свака на педесет динара. — Камата (интерес) износи 8 на

100 годишње. Она се плаћа полугодишње, на упутнице које се зову каматне упутнице (купони). — Главнина има се у пуној вредности вратити повериоцима за пет година, рачунећи од 1. јула 1876 год.

У следећем прегледу излаже се, колико је тог зајма на који округ разрезано; колико до 1. августа 1880 год. из ког округа примљено; а колико до тог времена остало још не прикупљено.

Разрезано је:

НА ОКРУГ:	ДИНАРА
Алексиначки	366,000
Београдски	550,000
Ваљевски	910,000
Врањски	762,750
Јагодински	400,000
Књажевачки	550,000
Крагујевачки	750,000
Крајински	800,000
Крушевачки	479,000
Нишки	1,351,700
Пиротски	668,800
Подрински	250,000
Пожаревачки	1,680,000
Рудничкн	300,000
Смедеревски	700,000
Топлички	96,750
Ћупријски	500,000
Ужички	350,000
Ћиноречки	615,000
Чачански	300,000
Шабачки	1,000,000
На варош Београд	1,500,000
На целу Србију	14,880,000

По овоме од целокупног српског народног зајма расписано је:

На	округ пожаревачки	11.$_{23}$%
„	варош Београд	10.$_{08}$%
„	округ нишки	9.$_{07}$%
„	„ шабачки	6.$_{72}$%
„	„ ваљевски	6.$_{11}$%
„	„ крајински	5.$_{57}$%
„	„ врањски	5.$_{12}$%
„	„ крагујевачки	5.$_{04}$%
„	„ смедеревски	4.$_{70}$%
„	„ пиротски	4.$_{49}$%
„	„ црноречки	4.$_{13}$%
„	„ београдски	3.$_{70}$%
„	„ књажевачки	3.$_{70}$%
„	„ ћупријски	3.$_{6}$%
„	„ крушевачки	3.$_{22}$%
„	„ јагодински	2.$_{08}$%
„	„ алексиначки	2.$_{45}$%
„	„ ужички	2.$_{12}$%
„	„ чачански	2.$_{01}$%
„	„ рудничкн	2.$_{01}$%
„	„ подрински	1.$_{88}$%
„	„ топлички	0.$_{65}$%

Од зајма који је овако расписан, примљено је до 1. августа 1880 год.:

		ДИНАРА
Из	округа пожаревачког	1.557. 62.$_{50}$
„	вароши Београда	1.342,200.$_{00}$
„	округа шабачког	933,794.$_{01}$
„	„ ваљевског	885,206.$_{33}$
„	„ нишког	616.337.$_{23}$
„	„ београдског	509,944.$_{07}$
„	„ крајинског	506,164.$_{30}$
„	„ крагујевачког	339.753.$_{35}$
„	„ ужичког	300.760.$_{44}$
„	„ чачанског	292,457.$_{20}$
„	„ рудничког	271,994.$_{75}$
„	„ смедеревског	258.520.$_{58}$
„	„ ћупријског	249,679.$_{20}$

		ДИНАРА
Из округа подринског		244,569.50
„ „ алексиначког		155,402.75
„ „ јагодинског		135,391.63
„ „ крушевачког		118,957.78
„ „ црноречког		91,871.50
„ „ књажевачког		43,460.00
„ „ топличког		23.237.70
„ „ пиротског		—
„ „ врањског		—
	У ЦЕЛО . .	8,876.864.80

А од расписаног зајма остало је, до 1. августа 1880 год., неприкупљено:

		ДИНАРА
У округу врањском		762,750.00
„ „ нишком		735,362.77
„ „ пиротском		668,800.00
„ „ црноречком		523,128.50
„ „ књажевачком		506,540.00
„ „ смедеревском		441,479.44
„ „ крагујевачком		410,246.65
„ „ крушевачком		360,042.22
„ „ крајинском		293,835.70
„ „ јагодинском		264,608.37
„ „ ћупријском		256,320.80
„ „ алексиначком		210,597.25
„ вароши Београду		157,800.00
„ округу пожаревачком		122,837.50
„ „ топличком		73,512.30
„ „ шабачком		66,205.99
„ „ ужичком		59.239.56
„ „ београдском		40.055.93
„ „ рудничком		28,005.25
„ „ ваљевском		24.793.67
„ „ чачанском		7,524.80
„ „ подринском		5,430.50
	У ЦЕЛО . .	6,003,135.20

По овоме, до 1. августа 1880 г. од расписаног зајма:

	ПРИМЉЕНО ЈЕ ОД ОНОГА ШТО ЈЕ НА ТАЈ ОКРУГ (ИЛИ ТУ ВАРОШ) РАЗРЕЗАНО:	ОСТАЛО НЕПРИКУПЉЕНО
У округу подринском. . .	97.83 %	2.17 %
„ „ чачанском . . .	97.48 %	2.52 %
„ „ ваљевском . . .	97.27 %	2.73 %
„ „ шабачком. . . .	93.38 %	6.62 %
„ „ београдском . .	92.72 %	7.28 %
„ „ пожаревачком .	92.69 %	7.31 %
„ „ рудничком . . .	90.66 %	9.34 %
„ вароши Београду . . .	89.48 %	10.52 %
„ округу ужичком	85.93 %	14.07 %
„ „ крајинском . . .	63.27 %	36.73 %
„ „ ћупријском. . .	49.93 %	50.07 %
„ „ нишком.	45.61 %	54.39 %
„ „ крагујевачком .	45.30 %	54.70 %
„ „ алексиначком. .	42.46 %	57.54 %
„ „ смедеревском. .	36.93 %	63.07 %
„ „ јагодинском . .	33.85 %	66.15 %
„ „ крушевачком. .	24.83 %	75.17 %
„ „ топличком . . .	24.02 %	75.98 %
„ „ црноречком . .	14.94 %	85.06 %
„ „ књажевачком. .	7.90 %	92.10 %
„ „ врањском. . . .	—	100.00 %
„ „ пиротском . . .	—	100.00 %
У целој Србији.	59.66 %	40.34 %

На примљених 8,876,864.50 динара српског народног зајма износи интерес, до краја 1880 године, 1,708,245.32 динара. —

Уз расписани српски народни зајам државна благајна примила је од појединаца добровољног зајма, до 1. августа 1880 год., свега 1,767,680.81 динара.

Од овог зајма повраћено је повериоцима (до 1. августа 1880 г.) 360,915.08 дин.; а пренешено у расписани зајам

568,346.$_{55}$ дин. Тако је од овог зајма остало држави на терету свега 838,418.$_{96}$ динара.

Држава дугује од овог зајма:

Повериоцима у Србији	547,662.$_{71}$	дин.
Повериоцима ван Србије . . .	181,706.$_{25}$	„
Безименим повериоцима	109,050.$_{00}$	„
СВЕГА .	838,418.$_{96}$	„

Интерес на овај зајам износи, до краја 1880 год., свега 96,558.$_{65}$ динара.

Реквизиција и куповина на почек.

За време рата држава је узела:

На име реквизиције	7,746,591.$_{00}$	дин.
„ „ куповине на почек . .	575,331.$_{80}$	„
У ЦЕЛО .	8,321,922.$_{80}$	„

Главни преглед ратног дуга.

Ратни дуг по овоме што смо напред изложили, износио је:

У СРБИЈИ:
(НА КРАЈУ 1880 ГОДИНЕ).

	ДИНАРА
Српски народни зајам (расписани) . .	8,876,864.$_{80}$
Интерес на овај зајам	1,708,245.$_{32}$
Добровољан зајам	838,418.$_{96}$
Интерес на добровољан зајам.	96,658.$_{65}$
Реквизиција и куповина на почек . .	8,321,922.$_{80}$
У ЦЕЛО . .	19,842,009.$_{53}$

НА СТРАНИ:

Српски зајам у Русији по 6% интереса, износи (у 1881 г.) 1,836,405 кредити. рубаља или	5,141,934 дин.
У цело ратни дуг износи.	24,983,943.$_{53}$

Кад се погледа на резултате који су ратом за ослобођење и независност постигнути, дуг који је учињен у вези овог рата, може се означити као производан у народно-привредном и политичном смислу. У томе рату Србија је наново извојевала народну независност, коју је на Косову била изгубила, и још је ослободила угледан део Старе Србије, те раширила своје границе. Добитци ови претежу над свима теретима рата, тако, да се о нарастају који је водио рат за ослобођење и независност може праведно рећи, да он преноси на потомство не само наслеђе што му је од предака остало, него још и знатан приплод који је сам јуначком тековином привредио. То је приплод којим се потпре пасива претстављена ратним дугом, па се још и обогаћава актива српског народа, тако да потомство и српство само добитка имају.

Жељезнички и лутријски зајам.

У почетку 1880 г. влада је закључила са Генералном Унијом у Паризу зајам за српску жељезницу, коме се услови своде на ово:

Стварна вредност зајма износи 71.100.000 динара. Као противвредност тог зајма издаће се 200.000 обвезница, у вредности по 500 динара а под називом: „хипотекарне обвезнице српских државних жељезница". На сваку обвезницу Србија плаћа годишње по 26 динара интереса. Генерална Унија прима обвезнице сваку по чистој цени од 357 динара. Оне се издају у броју који одговара „количини оствареног и уплаћеног зајма". Новци који се остварењем зајма добију, могу по вољи српске владе или остати депоновани код Генералне Уније, која ће у том случају плаћати на те новце по 4½ на 100 интереса или се положити у касу банке француске. Терет зајма остаје на Србији за 50 година. За ујамчење зајма заложени су државни приходи од царине и

данка, који су узакоњени за редовне државне потребе, и који износе преко две трећине редовних државних прихода.

Поред жељезничког зајма закључен је, са Генералном Унијом, још и лутријски зајам. Овим зајмом има да се реализује једна десетина уговорене стварне вредности жељезничког зајма, и уједно да се набави 18 милијуна динара у стварној вредности ради исплате унутрашњег дуга Србије. У накнаду за то Србија се терети за 50 година са 81½ милијуна динара у злату. За ујамчење овог зајма заложени су државни приходи који су били узакоњени нарочито за одужење ратног дуга.

Жељезнички и лутријски зајам доведени су у свезу, тако да та два зајма заједно терете Србију са 7,050,000 дин. годишње, или за свих 50 год. у цело са 352,500,000 динара.

По званичном извештају (в. „Српске Новине“, бр. 100 од 6. маја и бр. 101 од 8. маја 1882 год.) влада је, на рачун остварења ових зајмова, издала Генералној Унији 80,000 хипотекарних жељезничких и 110,000 лутријских обвезница. Као противвредност ових обвезница Генерална Унија требала је, по уговору, да реализује и уплати 35,700,000 динара у ефективној вредности, у име капитала за грађење жељезнице. Она то није учинила Међутим, уз оних 80,000 жељезничких и 110,000 лутријских обвезница, она је примила од владе још и нових 146,666 обвезница лутријског зајма За ових 146,666 она је требала да положи 12 милијуна динара у ефективној вредности. Но она је положила само 9 милијуна; а 3 милијуна остала је дужна.

Поред споменутих обвезница Генерална Унија примила је од владе још и у злату:

20. августа 1881 г. прву четврт годишњине (интереса и отплате железничког зајма).	1,350,000	динара.
20. новембра 1881 год. другу четврт годишње	1,350,000	„
1. јануара 1882 г. на рачун треће четврти (којој је рок по уговору тек 20. фебруара 1882 г.) влада је дала унапред	707,836	„
у цело .	3,407,836	динара.

У место да види остварене вредности зајмова које је уговорила, Србија би, у јануару 1882 г., упрепашћена гласом, да је Генерална Унија, којој су толики милијуни у српским државним обвезницама поверени, нала и пропала.

Овим банкротством Генералне Уније заплетени су рачуни нашег железничког дуга и лутријског зајма, тако да им се право стање још не може тачно изложити.

Досадашња званична саопштења о тим рачунима своде се у главноме на ово:

На глас о банкротству Генералне Уније министар финанције похитао је лично у Париз.

Кад се он (23. јануара 1882 год.) нашао пред масом Генералне Уније, срачунао је дуг ове према Србији на следеће:

За 80,000 железничких и 110,000 лутријских обвезница.	35.700,000	динара.
За 2½ четврти годишњине	3,407,836	„
За интерес на онај капитал што је Ген. Унија требала да положи за железничке и лутријске обвезнице које је примила	813,885	„
Неположени део лутријског зајма. .	3,000,000	„
свега .	42,921,721	дин.

Под условом да се уговор који је закључен са „Ген. Унијом пренесе на ново друштво“, синдик масе Ген. Уније пристао је, да „без парнице“ изда министру финанције, на рачун одужења Ген. Уније, ове вредности:

Кауцију	4,000,000	динара.
13,789 жељезн. обвезница . . .	4,921,959	„
24,000 срп. лоза по 90 динара.	2,160,000	„
27,000 срп. обвезница од 1876 године	1,350,000	„
СВЕГА .	12,431,959	динара.

Заједничким споразумом између синдика масе Генер. Уније, претставника новог друштва и министра финанције утврђено је, даље, на рачун одужења Ген. Уније, да ново друштво „не тражи од владе воме одобрену накнаду од 1,200,000 динара за сводење нагиба (редукцију рамне) од 15 на 12 милиметара у околини раљског тунела. Осим тога, ново друштво пристаје, да му влада од новаца које заради грађењем жељезнице, задржи 12,000,000 динара, на рачун наплате оног што јој Ген. Унија дугује, и да оно тих 12 милијуна накнађује из масе Ген. Уније тек пошто се влада за своје потраживање намири.

На тој основи министар финанције урачунава у одужење Ген. Уније:

Вредности које синдикат масе Генералне Уније издаје „без парнице“	12,431,959	динара.
Уштеду накнаде за редукцију рамне у околини раљског тунела . . .	1,200,000	„
Наплату која се има одбити од зараде новог друштва	12,000,000	„
8360 срп. обвезница од 1876 г. . .	418,000	„
Интерес на те обвезнице	82,506	„

Радове и материјале на жељезници у Србији	3,000,000	динара.
Јануарске купоне на 80,000 жељезн. обвезница	1,000,000	„
у цело .	30,132,465	динара.

Рачунећи овако, министар финанције додаје, да би нам остало још да наплатимо из масе Ген. Уније 12,789,256 дин., па да се измири цео њен дуг према Србији, дуг који по његовој оцени износи, као што је напред изложено, свега:

42,921,721 дин.

Тако би, по саопштењу министра финанције, стајали рачуни владе са Генералном Унијом.

За оцену правог стања ствари намеће се питање: у каквој вредности да се урачунају Ген. Унији оне државне обвезнице српске, које су јој издане у цели реализовања жељезничког и лутријског зајма, но за које она у ствари није уплатила уговорену „противвредност“. По уговору, обвезнице те имале би се урачунати Ген. Унији у ефективној вредности, само кад би она била збиља реализовала и уплатила зајам у цели којег су оне издане. Међутим, зна се, да она за оних 80,000 жељезничких и 110,000 лутријских (у замену за 20,000 жељезничких) обвезница које је од владе примила, нема да покаже као уговорену стварну „противвредност“ ништа више, него само „израду и материјал на жељезници у Србији“, што и сама не цени више од 3 милијуна динара. А кад се то зна, онда се и на одужење Ген. Уније не може од тих обвезница урачунати у ефективној вредности више, него само онолико, за колико је у ствари уговорена противвредност плаћена. Вредност „израде и материјала на жељезници у Србији“, која се у 3 милијуна динара цени, одговара ефективној вредности од

8404 жељезн. обвезнице, па се толико и од споменутих 80,000 жељезничких обвезница Генер. Уније у ефективној вредности, т. ј. по 357 дин. свака, на одужење урачунати има. Остају 71,596 жељезничких и 110,000 лутријских обвезница, које је Ген. Унија на рачун остварења жељезничког зајма примила, но за које она уговорену стварну противвредност није уплатила. Ове обвезнице морају се Ген. Унији уписати у дуг према Србији у оној вредности, у којој се њима и сама Србија задужује а то у номиналној вредности, и по томе: жељезничке обвезнице свака по 500 динара, а лутријске свака по 100 динара.

Тако исто и од оних 146,666 обвезница, које је Ген. Унија примила на рачун лутријског зајма, има јој се урачунати у ефективној вредности само онолико, на колико је она уговорени зајам положила; а све остале у номиналној вредности, у којој се њима и Србија задужује. Као што смо напред видели, Ген. Унија положила је влади на рачун лутријског зајма само 9 милијуна динара, а то одговара ефективној вредности од 100,000 лутријских обвезница. Остају још 46,666 лутр. обвезница за које влада није примила уговорени део зајма, и ове се морају урачунати Ген. Унији у дуг у номиналној вредности, т. ј. свака у 100 динара.

Најпосле, на оне жељезничке и лутријске обвезнице које је Ген. Унија од владе примила, но за које она није уплатила уговорену противвредност, мора се накнадити и онај интерес, који је Србија сама обвезана да плаћа на њихову вредност, а то за жељезничке обвезнице по 5% (а не 4½), а за лутријске по 3%. И овај интерес треба рачунати и накнадити све до дана исплате дуга.

У дуг Ген. Унији морају се уписати, још и сви трошкови и штете које Србија има отуда, што Ген. Унија није уговорене обвезе верно испуњавала.

А кад се све као што треба у рачун узме, онда дуг Ген. Уније према Србији износи:

За 8,404 жељезн. обвезница по 357 динара	3,000,228	динара.
За 71,596 жељезн. обвезница по 500 динара	35,798,000	„
Интерес на вредност жељезн. обвезница (за које није зајам уплаћен) до дана пада Ген. Уније, по 5%	834,047	„
За 110,000 лутријских обвезница (у замену за 20,000 жељезн. обвезница) по 100 динара	11,000,000	„
Интерес на вредност ових обвезница по 3%	192,500	„
За 2½ четврти примљене годишњине.	3,407,000	„
Интерес на ову вредност до пада Ген. Уније	37,410	„
За 46,666 лутр. обвезница, за које није положен уговорени зајам по 100 динара	4,666,600	„
Интерес на ову вредност по 3%, до пада Ген. Уније	81,665	„
скупа .	59,017,450	„

Уз ову суму дуга Ген. Уније треба узети у рачун још интерес на главнину дуга и од дана пада Ген. Уније, па до дана наплате тог дуга; па и све трошкове и штете које Србија има услед неизвршења уговорених обвеза од стране Ген. Уније.

Могло би се поставити питање и о оним вредностима, које се од Ген. Уније примају на одужење њено; али ми овде прелазимо преко тог питања, па рачунамо те вредно-

сти на 31,209,056 дин., као што их и синдик масе Ген. Уније цени.

Одбије ли се сад од 59,017,450 динара, колико Ген. Унија Србији дугује, 31,209,056 дин., са колико је синдик масе према Србији одужује, онда маса Ген. Уније остаје Србија на чисто дужна још:

27,808,394 динара.

Уговор о преносу жељезничке конвенције са Ген. Уније на „ново друштво“ потписан је, и сад остаје да се на делу види, хоће ли се и како размрсити рачуни жељезничког и лутријског зајма, који су банкротством Ген. Уније тако тешко заплетени, и хоће ли се и у колико накнадити Србији губитци и штете којима ју је то банкротство тако несретно изложило.

Све докле то на делу не постане јасно, ми морамо терете жељезничког и лутријског зајма да рачунамо само у оној мери, у којој су они са Ген. Унијом уговорени, а то за 50 година у цело у 352½ милијуна динара.

Упоредан преглед државних дугова.

На крају 1880 год. ратни дуг био је једини државни дуг Србије. Тај дуг, као што смо напред изложили, износио је у 1881 г. у цело:

24,983,944 динара.

Размери ли се овај дуг на народ, онда долази на сваког становника Србије по 14 динара и 70 дин. п.

У 1882 год. Србија има на терету још и зајмове које је уговорила са Генералном Унијом, и који износе у цело 352½ милијуна динара.

Кад се овај дуг размери на народ, долази на сваког становника по 207 динара и 35 дин. п.

Одбије ли се од ратног дуга 12,000,000 динара, колико се до сад од лутријског зајма имало употребити на његово одужење, онда би требало да у 1882 г. износи:

	ДИНАРА
Ратни дуг	12,983,944
Железнички и лутријски зајам . .	352,500,000
СКУПА. .	365,483,944

Од ове суме дуга дошло би на сваког становника Србије по 215 динара.

Тако је у 1882 год. државни дуг Србије 14 пута већи, него што је био на крају 1880 године.

Важно је још, да се зна, у каквој размери стоји наш државни дуг према народном капиталу.

Капитал Србије може се рачунати, као што је изложено напред у одељку о вредности имаовине у Србији, на 384 милијуна динара, но да га заокружимо на 400 милијуна.

Од вредности овог капитала износи вредност државног дуга Србије:

На крају 1880 године . . . 6½%
У 1882 години . . . . . 91%.

Упоређење финанцијског стања Србије са стањем других држава

У 1879 год. износили су:

	ДРЖАВНИ РАСХОДИ У ЦЕЛО	ДРЖАВНИ РАСХОДИ НА СВАКОГ СТАНОВНИКА ПО
	ДИНАРА	ДИНАРА
У Француској	2,979,124,851	80.72
„ Баварској.	312,000,000	62.40
„ В. Британској	2,049,600,000	60.00
„ Белгији.	294,336,000	53.74
„ Италији.	1,420,800.000	49.20
„ Немачкој (целокупној)	2,040,000,000	48.00

	ДРЖАВНИ РАСХОДИ	
	У ЦЕЛО	НА СВАКОГ СТАНОВНИКА ПО
	ДИНАРА	
У Аустро-Угарској . . .	1,584,000,000	43.20
„ Турској.	290,867,019	34.22
„ Пруској	816,000,000	32.40
„ Виртембершкој	60,000,000	32.40
„ Грчкој	54,070,884	32.18
„ Сев. Американском Савезу.	967,843,100	24.83
У Саксонској	66,000,000	24.00
„ Румунској	127,899,633	23.79
„ Русији (1880 г.). . .	1,776,000,000	21.60
„ Швајцарској	42,028,000	15.05
„ Србији (1879 г.). .	19,110,454	12.00

	ДРЖАВНИ ДУГ	
	У ЦЕЛО	НА СВАКОГ СТАНОВНИКА ПО
	ДИНАРА	
У Француској	22,488,000,000	600
„ В. Британској	18,548,000,000	552
„ Италији.	9,720,000,000	336
„ Аустро-Угарској . . .	10,056,000,000	288
„ Турској.	6,240,000,000	268
„ Баварској.	1,320,000,000	264
„ Сев. Американском Савезу.	9,480,000,000	247.07
У Грчкој	411,600,000	240
„ Виртембершкој	480,000,000	240
„ Русији	16,368,000,000	192
„ Саксонској	408,000,000	148.80
„ Немачкој (целокупној)	5,160,000,000	117.60
„ Румунској (1880). . .	505,000,000	93.91
„ Пруској	1,560,000,000	60
„ Белгији.	1,568,073,755	28.62
„ Швајцарској	32,250,000	12.08
„ Србији 1880. . . .	24,983,944	14.70
„ Србији 1882. . . .	365,483,944	215

Кад се државни дуг упореди са народним капиталом, добије се овај преглед:

Рачуна се на сваког становника:

	КАПИТАЛА	ДРЖАВНОГ ДУГА	ВРЕДНОСТ ДУГА ИЗНОСИ ОД ВРЕДНОСТИ КАПИТАЛА
	ДИНАРА		
У Италији	1,296	336	25.92%
„ Русији.	912	192	21.05%
„ Аустро-Угарској. . .	1,920	288	15%
„ Француској	4,848	600	12.38%
„ Сев. Американском Савезу.	2,688	243.07	9.04%
У В. Британској. . . .	6,240	552	8.84%
„ Немачкој	2,592	117.60	4.54%
„ Србији (1882) . .	235	215	91%

По овоме терет државног дуга у Србији од 1882 г. стоји у најопаснијој размери према народном капиталу. Он износи 91% тог капитала.

Упоређење непосредних и посредних пореза у разним државама може се свести на овај преглед:

Долази на сваког становника:

	ОД НЕПОСРЕДНИХ ПОРЕЗА	ОД ПОСРЕДНИХ ПОРЕЗА
	ДИНАРА	
У Француској.	12.50	52.12
„ В. Британској	6.87	39.50
„ Русији	17.62	17.62
„ Италији	13.75	20.87
„ Аустро-Угарској . . .	11.25	20.50
„ Немачкој.	6.25	13.00
„ Србији (у средњу руку).	5.47	2.16

У допуну статистичког прегледа нашег финанцијског стања још ћемо да упоредимо буџетску оцену редовних државних прихода и расхода са истинском, или стварном, ко-

личином њиховом у 1879 години, као последњој у реду година за које су државни рачуни свршени, а првој у којој се државни приходи и расходи после рата приближују размерама редовног стања у независној и проширеној Србији.

Уједно ћемо да упоредимо и буџетске оцене за године: 1880. 1881. и 1882. за које рачуни о стварној количини државних прихода и расхода још нису свршени.

Упоређење буџетских оцена са стварним државним приходима и расходима у 1879 години.

У 1879 години:

	ДРЖАВНИ ПРИХОДИ	
	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ (У БУЏЕТУ)	ОСТВАРЕНИ СУ (ПО СВРШЕНИМ РАЧУНИМА)
НЕПОСРЕДНИ ДАНЦИ:	У ДИНАРА	
Данак грађански . . .	9,882,371.36	9,488,997.35
„ момачки	29,473.68	34,747.54
„ арач	2,105.26	277.27
СКУПА . . .	9,913,950.32	9,524,022.16
ПОСРЕДНИ ДАНЦИ:		
Царина са узгредним таксама	2,357,894.73	2,695,866.63
Трошарина	526,315.78	617,595.25
Регални данак:		
На со	315,789.47	322,904.81
„ дуван	244,210.52	169,962.61
„ рудоконьу. . .	5,894.73	2,493.92
СКУПА . . .	3 450,105.26	3,808,823.22
ТАКСЕ:		
Судске	421,052.63	403,262.21
Административне . . .	126,315.79	243,204.55
Добошарина	33,684.21	41,176.18
Шумарина	10,526.31	16,529.11
СУКПА . . .	591,578.94	704,171.94

ДРЖАВНА ПРИВРЕДА:	ДРЖАВНИ ПРИХОДИ ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ (У БУЏЕТУ) У ДИНАРА	ОСТВАРЕНИ СУ (ПО СВРШЕНИМ РАЧУНИМА) У ДИНАРА
Приход од државних добара.	252,631.$_{58}$	251,761.$_{25}$
Интерес на новце . .	12,631.$_{58}$	7,378.$_{88}$
Приход од државне штампарије	189,473.$_{68}$	300,927.$_{92}$
Приход од топчидерске економ. и држ. ергеле.	14,736.$_{84}$	9,748.$_{86}$
Приход од пошта. . .	160,000.$_{90}$	126,974.$_{29}$
„ „ телеграфа.	210,526.$_{32}$	224,601.$_{24}$
Приход од упр. фондова и окружних штедионица	235,789.$_{47}$	119,120.$_{06}$
СКУПА. . .	1,075,789.$_{47}$	1,040,512.$_{50}$
Приход од школског фонда	715,789.$_{48}$	266,230.$_{65}$
Разни случајни приходи.	3,243,789.$_{47}$	2,252,096.$_{79}$
Редовни држ. приходи у цело.	18,991,002.$_{94}$	17,595,857.$_{00}$

ОПШТИ РАСХОДИ:	ДРЖАВНИ ИЗДАТЦИ ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ (У БУЏЕТУ) У ДИНАРА	ОСТВАРЕНИ СУ (ПО СВРШЕНИМ РАЧУНИМА) У ДИНАРА
Цивилна листа владаоцу	505,263.$_{15}$	505,200.$_{00}$
Трошак на наредну скупштину.	105,263.$_{15}$	105,263.$_{15}$
Трошак на држ. савет.	170,357.$_{85}$	137,900.$_{70}$
Кредит на непредвиђене редовне потребе	96,842.$_{11}$	29,416.$_{21}$
Кредит на ванредне потребе	357,894.$_{74}$	199,845.$_{86}$

	ДРЖАВНИ ИЗДАТЦИ	
	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ (У БУЏЕТУ)	ОСТВАРЕНИ СУ (ПО СВРШЕНИМ РАЧУНИМА)
ОПШТИ РАСХОДИ:	У ДИНАРА	
Додатак председнику минист. савета. . .	5,052.60	
На пензионовање саветника, министра, посланика, и на министре и послан. на расположају владе.	16,842.10	
На пензионовање чиновника уопште . .	26,473.68	
На унапређење чиновника по класама и на периодичне повишице плате професора и телеграфиста	25,263.16	825,283.44
На плате дворских чиновника	10,105.25	
Чиновничке пензије и издржања	450,675.27	
СТРУЧНИ РАСХОДИ:		
На минист. правде и главну контролу. .	1,720,240.00	1,631,920.63
На министарство просвете и црк. дела .	1,976,146.53	1,880,004.10
На министарство иностраних дела . . .	434,196.20	303,709.37
На министарство унутрашњих послова .	3,571,056.00	3,118,612.01
На министарство финанције	940,856.43	862,413.21
На минист. војено . .	7,031,882.10	7,006,145.94
„ „ грађевина.	1,168,358.74	957,501.38
Држ. издатци (редовни) у цело.	18,615,769.16	17,563,216.00

Као што се из овог упоредног прегледа види, у 1879 год. државних прихода у цело било је:

Предрачуњено	18,991,002.$_{91}$	динара.
А остварено	17,595,857.$_{00}$	„
Мање остварено него што је предрачуњено.	1,395,145.$_{91}$	„

Државних расхода у цело било је:

Предрачуњено	18,615,769.$_{16}$	динара.
Остварено	17,563,216.$_{00}$	„
Мање остварено него што је предрачуњено.	1,052,553.$_{16}$	„

Кад се остварени државни приходи упореде са оствареним државним расходима, добије се овај резултат:

Државне благајне у 1879 год. у ствари су:

Примиле прихода свега.	17,595,857.$_{00}$	динара.
А учиниле расхода свега.	17,563,216.$_{00}$	„
Више су, дакле, у ствари примиле, него што су потрошиле.	1,052,553.$_{16}$	„

Овај вишак стварних прихода над стварним трошковима има се приписати уштедама у државним издатцима.

Приходи и расходи по в а н п р е д н о м буџету за 1879 год. садрже се у прегледу р а т н о г д у г а, који је напред изложен.

Упоредан преглед буџетских оцена за 1880, 1881 и 1882 год.

Државни приходи:

	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ У БУЏЕТИМА:		
	ЗА 1880	ЗА 1881	ЗА 1882
	У Д И Н А Р А		
НЕПОСРЕДНИ ДАНЦИ.	10,231,000	10,500,000	11,600,000

	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ У БУЏЕТИМА:		
ПОСРЕДНИ ДАНЦИ:	ЗА 1880	ЗА 1881	ЗА 1882
	У Д И Н А Р А		
Царина са узгредним таксама . .	2,550,000	2,900,000	4,200,000
Трошарина	580,000	700,000	750,000
Регал на со . . .	315,000	400,000	400,000
„ „ дуван .	160,000	200,000	250,000
„ „ рудокопњу	5,000	5,000	40,000
Крчмарина	—	—	800,000
Намет на дуван . .	—	—	900,000
СКУПА (посредни данци).	3,610,000	4,205,000	7,340,000
ТАКСЕ:			
Судске и административне . . .	580,000	800,000	1,500,000
Добошарина. . . .	30,000	50,000	50,000
Шумарина	10,000	20,000	50,000
СКУПА (ТАКСЕ). .	620,000	870,000	1,600,000
ДРЖАВНА ПРИВРЕДА:			
Приход од држ. добара	256,000	280,000	280,000
Интерес на новце .	8,000	5,000	50,000
Добит на монети .	—	—	
Приход од управе фондова и штедионица	260,000	300,000	350,000
Приход од држ. штампарије. . .	200,000	300,000	350,000
Прих. од телегр.	355,000	230,000	300,000
Прих. од пошта.		150,000	200,000
Приход од топчид. економије и државне ергеле. .	12,000	15,000	50,000
Прих. од рудника у Крупњу . . .	—	—	50,000

	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ У БУЏЕТИМА:		
ДРЖАВНА ПРИВРЕДА:	ЗА 1880	ЗА 1881	ЗА 1882
	У Д И Н А Р А		
Прих. од масуричких рудника . .	50,000	35,000	—
Прих. од монопола штампарског . .	—	—	100,000
Приход од таксе на златне и сребрне ствари . .	—	—	40,000
СКУПА (од ДРЖАВНЕ ПРИВРЕДЕ.	1,141,000	1,315,000	1,770,000
Приход од нових новаца	650,000	—	—
Прих. од школског фонда.	730,000	1,000,000	1,050,000
Прих. од санитетског фонда. . .	—	936,012.37	900,000
Приход по закону за одужење државног дуга . .	2,300,000	2,100,000	2,300,000
Трошарина на пиво	120,000	150,000	275,000
Срп. народни зајам	5,042,754.05	—	—
РАЗНИ ПРИХОДИ:			
Наплата прих. од прошлих година	—	1,500,000	2,000,000
Повраћени кредити и уштеде . .	2,578,500	950,000	2,000,000
Случајни приходи.	—	1,000,000	1,800,000
Готовина од прошле године . .		250,000	—
Од Ген. Уније за жељезн. планове	—	150,000	—
НОВИ ИЗВОРИ:			
Приход по закону о таксама . . .		550,000	—
Такса од дућана .	—	450,000	—
Државни приходи у цело.	27,023,254.05	25,926,012.37	32,635,000

Државни издатци:

	предрачуњени су у буџетима: за 1880	за 1881	за 1882
	у д и н а р а		
Цивилна листа владаоцу . . .	700,000	700,000	1,200,000
државни дуг:			
Годишњина жељезн. зајма . .	—	—	5,400,000
(Прво тримесечије)	—	1,350,000	—
Годишњина лутријског зајма	—	—	1,650,000
(Прво полгоће).	—	825,000	—
Годишњина руског зајма . .	1,768,550.08	511,200	359,937
Интерес на унутрашњи зајам.	2,837,899.09	—	—
Повраћај зајма и исплата реквиз. ратним страдалцима .	994,427	—	—
Исплата ратних набав. (у земљи и са стране). .	1,031,729.12	—	—
Испл. депозита .	794,982.83	—	—
Трошак на нар. скупштину . .	150,000	150,000	200,000
Трошак на државни савет .	170,336.60	13, 993.10	138,980.60
Додатак председнику мин. савета	5,052	5,052	5,052
Дворски званичници	10,104	16,166.10	16,166.10
На пензионовање и стављање на расположај министара, по-			

	ПРЕДРАЧУЊЕНИ СУ У БУЏЕТИМА:		
	ЗА 1880	ЗА 1881	ЗА 1882
	У Д И Н А Р А		
сланика и саветника . . .	16,840	20,000	20,000
На пензионовање чиновника уопште. . . .	35,364	30,000	30,000
На унапређење чиновника по класама . . .	13,882	15,000	15,000
На периодичке повишице плата професор. и телеграфистима.	11,378	10,000	10,000
Чиновн. пензије и издржања .	456,074.17	470,647.49	651,836.26
Кредит на ванредне потребе	357,850	320,000	380,000
Кредит на редовне непредв. потребе . . .	96,830	40,000	70,000
На набавку једног новог пароброда . . .	265,000	—	—
На мин. правде и главну контролу	1,754,855.75	1,760,710.10	1,823,225
На минист. просвете и црквн. дела	2,174,148.75	2,390,723.75	2 636,388.95
На минист. иностраних дела	433,766.92	475,650.60	670,692.80
На мин. унутр. дела	3,693,516.72	4,547,816.17	4,846,746.68
На минист. финанције . . .	1,092,770.18	1,082,916.66	1,149,750.42
На мин. војно .	7,242,734.23	8,725,104.68	8,933,595.[illegible]

	предрачуњени су у буџетима: за 1880	за 1881	за 1882
	динара		
На минист. грађевина	839,974.38	1,916,562.08	2,403,820.50
Ванредни кредит за судску струку	—	65,000	—
Ванредни кредит за израду државних обвезница . . .	—	150,000	—
Државни издатци у цело.	26,948,065.82	25,714,543.63	32,611,191.99

Из упоредних прегледа који су по свршеним рачунима и буџетским оценама за 1879, 1880, 1881 и 1882 годину напред изложени, излази овај резултат:

Кредити за државне издатке одобрени су у цело:

за годину:	динара	
1880 са	9,384,894.82	Више, него што су државни издатци у 1879 год. у ствари изнели.
1881 „	6,604,089.63	
1882 „	13,500,737.99	

Увећањем државних издатака намеће се потреба и за увећање намета и терета на народ. Отуд су и државни приходи предрачуњени:

за годину:	динара	
1880 са	9,427,397.05	Више, него што су државни приходи у 1879 год. у ствари донели.
1881 „	7,291,920	
1882 „	14,000,908	

Остаје, да се из свршених државних рачуна види, колико ће државни приходи и расходи за 1880. 1881 и 1882 годину у ствари изнети

VIII.

Електрични телеграфи у Србији.

О телеграфима и телеграфском саопштавању имамо званичних статистичних дата од 1870 до 1879 год.

По овим датима у Србији износи:

ГОДИНЕ:	ДУЖИНА ТЕЛЕГР. ЖИЦЕ У КИЛОМЕТРИМА	БРОЈ ТЕЛЕГРАМА
1870	1,953.$_5$	164,098
1871	1,953.$_5$	169,508
1872	2,050.$_7$	189,294
1873	2,145.$_5$	170,634
1874	2,145.$_5$	165,256
1875	2,283	182,624
1876	2,438.$_3$	249,411
1877	2,514.$_2$	248,768
1878 (у Србији са ослобођеним пределима).	3,003.$_1$	311,664
1879	3,114.$_8$	233,525

Долази телеграма:

ГОДИНЕ:	НА СВАКИ КИЛОМЕТАР	НА СВАКИХ 100 СТАНОВНИКА
1870	84	13
1871	86	13
1872	92	14
1873	80	13
1874	77	12
1875	79	13
1876	102	18
1877	99	18
1878	104	19
1879	75	14

Разне државе упоређују се, у погледу телеграфа и телеграфског саопштавања, овако:

У год. 1879 износи:

У	ДУЖИНА ТЕЛАГР. ЖИЦЕ У КИЛОМЕТРИМА	БРОЈ ТЕЛЕГРАМА
Сев. американском Савезу .	177,100.00	21,000,000
Француској	57,074.50	8,500,000
Русији	50,634.50	4,500,000
Аустрији	47,092.50	5,500,000
Немачкој	45,241.00	12,000,000
В. Британској	40,250 00	26,000,000
Турској	28,899.50	1,250,000
Италији	23,828.00	5,500,000
Швајцарској	6,923.00	3,000,000
Србији	3,115	233,525
Европи (у цело)	351,904.50	78,000,000
Америци (у цело)	226,285.50	24,000,000
Аустралији (у цело) . . .	41,377.00	4,000,000
Азији (у цело)	36,064 00	2,000,000
Африци (у цело)	22,620 50	1,000,000
НА ЗЕМНОМ ШАРУ У ЦЕЛО .	678,251.50	109,000,000

Долази телеграма:

	НА СВАКИ КИЛОМЕТАР	НА СВАКИХ 100 СТАНОВНИКА
У В. Британској	646	77
„ Швајцарској	433	130
„ Немачкој	265	30
„ Италији	233	20
„ Француској	149	24
„ Сев американском Савезу . .	119	50
„ Аустрији	117	16
„ Русији	89	5
„ Турској	43	10
„ Србији	75	14
У Европи (у цело)	222	75
„ Америци (у цело)	106	32
„ Аустралији (у цело)	97	150
„ Азији (у цело)	55	0.33
„ Африци (у цело)	44	5
„ На земном шару (у цело) . .	166	9

IX.

Народна просвета у Србији.

За оцену народне образованости важно је да се зна, пре свега, колико их је у народу који знају читати и писати.

Оних који знају да читају и пишу било је у Србији:

ГОДИНЕ:	У ЦЕЛО	НА СВАКИХ ХИЉАДУ СТАНОВНИКА
1866	50,796	56
1874	91,039	67

По овоме од 1866 до 1874 год, дакле за 8 година, број оних који знају да читају и пишу скоро је удвојен у Србији. Он је у цело у $1^3/_4$ пута већи у 1874, него што је био у 1866 год.; а на сваких 1000 становника повећан је са 11 за свих 8 година, или са 1.3_8 годишње.

Према овој размери множења број оних који знају да читају и пишу износио би у проширеној Србији:

ГОДИНЕ:	У ЦЕЛО	НА СВАКИХ ХИЉАДУ СТАНОВНИКА
1880.	127,000	79

По бројној размери оних који знају да читају и пишу, разне државе упоређују се овако:

На сваких 100 становника било је:

У		ОНИХ КОЈИ ЗНАЈУ ДА ЧИТАЈУ И ДА ПИШУ
Немачкој	(1878 год.)	88
Скотлендској	(1878 год.)	85
Инглеској	(„ „)	77
Француској	(„ „)	70
Ирској	(„ „)	66
Италији	(„ „)	45
Србији	(1880 год.)	8

Народна образованост цени се, даље, и по размери у којој број ученика у основним школама стоји према целокупном броју становника.

У Србији било је:

ГОДИНЕ:	ШКОЛА	УЧИТЕЉА	УЧЕНИКА
1863.	318	388	13,563
1867.	418	514	17,407
1874.	517	644	23,278
1875.	534	667	23,238
1876.	557	689	22,060
1877.	484	621	16,176
1878 (без ослобођених предела).	513	670	20,856
1879 (без ослобођених предела).	555	724	24,908

По овоме, од 1863 до 1879 год., дакле за 16 година увећан је у Србији:

	ЗА СВИХ 16 ГОДИНА		ГОДИШЊЕ	
	У ЦЕЛО	НА 100	У ЦЕЛО	НА 100
Број школа са . . .	237	74.50	14.81	4.65
„ учитеља са . .	336	86.50	21	5.41
„ ученика са . .	11,345	83.65	709.10	5.22

У данашњим границама Србије (са ослобођеним пределима) износи број:

		ГОДИНЕ 1878	ГОДИНЕ 1879 и 1880
Школа	мушких	489	558
	женских	56	56
	СКУПА . .	545	614
Учитеља		617	705
Учитељица		104	113
	СКУПА . .	721	818
Ученика		19,406	24,386
Ученица		3,785	4,253
	СКУПА . . .	23,191	28,639

Више је, дакле, у 1879, него што је било у 1878 години:

Школ (скупа)	69	а то чини	$12._{68}$%
Учитеља „	97	„ „ „	$13._{45}$%
Ученика „	5,448	„ „ „	$23._{49}$%

Бројна размера ученика основних школа у разним државама оваква је:

На сваких 100 становника рачуна се у 1878 год.:

	УЧЕНИКА ОСНОВ. ШКОЛА
У Британским колонијама	21
„ Сев. американском Савезу . . .	19
„ Немачкој	17
„ Холандији	16
„ Швајцарској	15
„ В. Британској	15
„ Скандинавској	14
„ Француској	13
„ Аустрији	9
„ Шпанској	8
„ Италији	7
„ Шпанској Америци	4
„ Русији	2
„ Турској	2
„ Србији (1879)	2

На основне школе потрошено је у Србији 1874 год. које из школског фонда, које из општинских благајана свега 832,000 динара. Отуд долази на сваког становника по 61 дин. пара; а на сваког ученика по $29._{57}$ динара.

У разним државама трошак на школе износи у средњу руку на сваког становника:

У Сев. американском Савезу по . . .	$9._{60}$	динара
„ В. Британској по	$3._{60}$	„
„ Немачкој	$1._{20}$	„

У Француској по. . . . . 0.50 динара.
„ Србији (1874) по. . . . . 0.61 „

Напретку народне просвете служе и средње и више школе, па је важно да се и њихово бројно стање зна:

По званичним запискама[1] Србија је бројила:

школа:	1845	1875	више у 1875
В. школу.	1	1	—
Богословију.	1	1	1
Гимназија (виших и нижих)	4	11	7
Реалака (виших и гимназијских)	1	7	6
Учитељску школу . .	—	1	1
Земљоделско-шумарску школу	—	1	1
Вишу женску школу .	—	1	1
у цело	7	24	17

По овоме, број средњих и виших школа износи преко 3 пута више у 1875, него што је износио у 1875 год,. Од 1845 до 1875 год., дакле за 30 година, он је повећан са 243%, или годишње са 8%.

Бројила се једна средња и виша школа:

године:	на сваких становника
1845.	128,418
1875.	58,863

По овоме у 1875 долази два пут више ученика, него што их је у 1845 долазило, на исти број становника (на сваких 128,418).

»Статистика наставе у Србији« од г. Б. Јовановића.

Било је наставника:

У:	1845	1875	ВИШЕ У 1875
В. школи	9	23	14
Богословијама	4	19	15
Гимназијама.	18	91	73
Реалкама	4	35	31
Учитељској школи .	—	13	13
Земљ. шум. школи .	—	8	8
Вишој женс. школи	—	23	23
У ЦЕЛО . . .	35	212	177

По овоме. наставника средњих и виших школа више је 6 пута у 1875, него што их је било у 1845 г.

Од 1845 до 1875 г. увећан је број тих наставника:

ЗА СВИХ 30 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Са 506%	$16\cdot_{86}$%

Упореди ли се број наставника са бројем школа онда излази овај резултат:

На сваку школу (средњу и вишу) долази:

ГОДИНЕ:	НАСТАВНИКЕ
1845	5
1875	9
Више у 1875 по	4

По овоме, од 1845 до 1875 год. на сваку средњу и вишу школу уврћан је број наставника:

ЗА СВИХ 30 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
Са 80%	2_{67}%

Ученика је било:

У:	1845	1875	ВИШЕ У 1875
В. школи	62	207	145
Богословији	103	250	147
Гимназијама.	215	1,342	1,127
Реалкама	42	266	224
Учитељској школи . . .	—	52	52
Земљод шум. шк.	—	69	69
Вишој женској школи. .	—	268	268
Усредњим и вишим школама у цело	422	2,454	2,032

Од 1845 до 1875 год. увећан је број ученика:

У:	ЗА СВИХ 30 ГОДИНА	ГОДИШЊЕ
В. школи са.	234%	7.8%
Богословији са.	143%	4.8%
Гимназијама са	524%	17.5%
Реалкама са	533%	17.8%
У средњим и вишим школама у цело	482%	16.%

На сваког становника долази:

У:	1845	1875	1875	
	УЧЕНИКА		ВИШЕ	МАЊЕ
В школи	7	9	2	—
Богословији	26	13	—	13
Гимназијама.	12	15	3	—
Реалкама	11	8	—	3
Учитељској школи .	—	4	4	—
Земљод. шум. шк. .	—	9	9	—
Вишој женској шк.	—	12	12	—
У средњим и вишим школама у цело	12	11.53	—	0

По овоме, у 1875 долази на сваког наставника 4% мање ученика, него што је долазило у 1845 г. То значи, да је број наставника од 1845 до 1875 год. саразмерно јаче увећан, него број ученика. Доказа за то имамо и у прегледима који су напред изложени. По овим прегледима од 1845 до 1875 год. увећан је:

	за свих 30 година	годишње
Број наставника са. . . .	506%	16.86%
Број ученика.	482%	16.06%
Јаче број наставника са.	24%	0.80%

Кад се број ученика у средњим и вишим школама упореди са бројем становника, излази овај рачун:

На сваких 100х хиљада мушких становника рачуна се:

У:	1845	1847	више у 1875
	ученика		
В. школи по	13	24	11
Богословији по. . . .	22	24	2
Гимназијама по . . .	46	200	154
Реалкама по.	9	48	39
Учитељској шк. по. .	—	7	7
Земљод. шум. шк. по	—	10	10
У средњим и вишим мушким школама у цело	90	313	223

На сваких 100 хиљада женских становника долази у 1875 год. по 41 ученица више женске школе.

Као што се види из прегледа који је напред изложен, од 1845 до 1875 број ученика увећан је према броју становника најјаче у реалкама, где се 1875 рачуна 5 пута више ученика, и у гимназијама где их се у 1875 рачуна, преко 4 пута више, него што их се рачунало у 1845 г.

на исти број становника (на сваких 100 хиљада становника). После реалака и гимназија најјаче је умножен број ученика у в. школи, где је скоро удвојен од 1845 до 1875 год, према броју становника.

Имамо још да упоредимо и државне трошкове на средње и више школе у 1774 и 1875 год.

Из државне благајне потрошено је:

НА:	1874	1875
	ДИНАРА	
В. школу	88,107.68	106,550.80
Богословију	41,551.95	42,757.91
Гимназије	172,641.01	233,048.03
Реалке	69.834.88	68,712.01
Учит. школу	56,649.08	58,319.2/0
Земљод. шум. школу	68,009.60	62,189.06
Вишу женску школу	26,034.67	31,463.03
Средње и више шк. у цело	522,828.87	603,040.04

Долази на сваког ученика:

У:	1874	1875
	ДИНАРА	
В. школи по.	425.64	575.95
Богословији по . . .	176.82	171.03
Гимназијама по . . .	130.49	173.66
Реалкама по.	160.54	257.94
Учит. школи по . . .	913.53	1,121.91
Земљод. шум. школи по.	1,307.88	901.29
Вишој женској школи по.	73.64	130.56
У средњим и вишим школама уопште по	207.17	245.74

А на сваког становника Србије пада од терета трошкова:

НА:	1874	1875	ВИШЕ У 1875
	ДИНАРА		
В. школу.	0.07	0.08	0.01
Богословију	0.03	0.03	—
Гимназије	0.13	0.17	0.04
Реалке	0.05	0 05	—
Учитељ. школу . . .	0.04	0.04	—
Земљод. шум. школе	0.05	0.05	—
Вишу женску школу	0.02	0.02	—
Средње и више школе у цело	0.39	0.44	0.05

По „Просв. Гласнику“ (св. 23 за 1882 г.) потрошено је:

НА:	1880 г.	1881 г.
	ДИНАРА	
В. школу.	168,510.00	180,489.00
Богослов-ју.	51,845.63	51,687.27
Гимназије и реалке.	452,354.88	473,985.04
Учитељску школу. .	63,694.50	91,714.48
Вишу женску школу.	47.893.74	46,827.83

На све школе (основне, средње и више скупа) и народну просвету у цело одређено је буџетом за 1882 год. као што смо и напред означили 2,636,388.05 динара, од овог терета пада на сваког становника по 1.50 дин.

X.

Правна сигурност и јавна моралност.

Ширењем јавне просвете и општег благостања шири се, по правилу, и правна сигурност. — Што више где просвете и благостања, тим мање ту повреде права, па и правних спорова. Ову истину потврђује статистика правних спорова и повреде права

По званичним извештајима (в. бр. 155 „Српских Новина“ за 1882.) било је у Србији пред судовима:

У 1881 години:

Грађанских парница свега	16,445
Интабулација	6,870
Кривичних предмета свега	3.503

У кривичним предметима било је оптужено свега 5123 особе.

Од ових је осуђено:

На смрт	27
„ робију	504
„ заточење	7
„ затвор	1,224
„ новчану казну	80
СКУПА	1,841

А отпуштено је испод суда 3,282

По судским запискама кривични предмети могу се по својој природи поделити овако:

ПРЕДМЕТИ:		БРОЈ ПРЕДМЕТА
Убијства (хотична и нехотичних)		264
Тровања		8
Разбојништва		131
Паљевине		85
Крађе	опасне 735, просте 323 свега	1058
Повреде тела	теже 263, лакше 199 свега	462
Јатаковања		32
Блуд и силовање		50
Злоставе		49
Таманење ванбрачне деце		59
Прављење лажних исправа		41
Увреде		348
Клевете		79
Увреде власти		157

ПРЕДМЕТ	БРОЈ
Самовлашћа	73
Утаје	57
Преваре	52
Лажна банкротства	12
Горосече	46

Упореде ли се кривични предмети од 1870 са овиам од 1881 год., онда се добије овај преглед:

Било је:

	год. 1870	год. 1881	у 1881 ВИШЕ	МАЊ
Убијства	136	264	128	—
Тровања	7	8	1	—
Разбојништава	60	131	71	—
Паљевина	50	85	35	—
Крађа опасних	288	735	447	—
Крађа простих	374	323	—	51
СКУПА	662	1058	396	—
Повреда	136	462	326	—
Прављења разних исправа	7	41	34	—
Увреда	170	348	178	—
Увреда власти	127	157	30	—
Превара	34	52	18	—

За важније кривичне предмете имамо статистичних дата још од 1853. г. Тако износи:

ГОДИНЕ:	БРОЈ КРАЂА	ВРЕДНОСТ УКРАДЕНИХ СТВАРИ
1853	300	27.898.20 динара.
1863	1440	227,422.80 „
1867	1570	210,097.80 „
1871	900	134,244.00 „
1881	1058	— „

ГОДИНЕ:	БРОЈ ПАЉЕВИНА	ВРЕДНОСТ СПАЉЕНИХ СТВАРИ
1853	90	30,888 динара.
1863	970	181,467 „

ГОДИНЕ:	БРОЈ ПАЉЕВИНА	ВРЕДНОСТ СПАЉЕНИХ РТВАРИ
1867	1080	180,695 „
1871	355	202,309 „
1881	85	— „

ГОДИНЕ:	БРОЈ УБИЈСТАВА
1853	70
1863	160
1867	210
1871	170
1881	264

На милијун становника долази:

	ГОДИНЕ: 1870	1881	У 1881 више	мање
Убијства	104	155	51	—
Тровања	5	4.6	—	0.4
Разбојништава . . .	46	76	30	—
Паљевина	38	50	12	—
Крађа опасних . .	220	432	212	—
Крађа простих . .	286	190	—	96
СКУПА . . .	506	622	116	—
Повреда	104	271	167	—
Прављења лажних исправа	5	24	19	—
Увреда	130	204	74	—
Увреда власти. . .	97	92	—	5
Превара	26	30	4	—

Узму ли се за важније кривичне предмете у рачун и раније године, онда на милијун становника долази:

ГОДИНЕ:	КРАЂА	ПАЉЕВИНА	УБИЈСТАВА
1853	303	81	71
1863	1265	852	140
1867	1268	872	169
1871	677	269	129
1881	622	50	155

На сваких 100 становника пада од вредности ствари.

ГОДИНЕ:	УКРАДЕНИХ ДИНАРА	СПАЉЕНИХ ДИНАРА
1853	$2._{82}$	$3._{12}$
1863	$19._{98}$	$15._{94}$
1867	$16._{97}$	$14._{59}$
1871	$10._{17}$	$15._{32}$

Као што се из овог прегледа види, број крађа растао је од 1853 до 1867. год. У 1867. износи он 965 на милијун становника више, него што је у 1853 износио. Вишак тај кад се подели на 14 година (од 1853 до 1867), износи годишње 69 на милијун становника. Од 1867 до 1881 г. смањен је број крађа. У 1881. износи он 646 на милијун становника мање, него што је износио у 1867. Вишак тај (од 1867 до 1881, дакле за 14 година, износи годишње $46._{7}$ на милијун становника.

Вредност украдених ствари расла је од 1853 до 1863; а од 1863 до 1871 г. падала. У 1863 износи она $17._{61}$ дин. на сваких 100 становника више, него што је у 1853 износила. Вишак тај (од 1853 до 1863, дакле за 10 година) износи годишње $1._{72}$ дин. на сваких 100 становника. У 1871 вредност украдених ствари износи $3._{01}$ динара на сваких 100 становника мање, него што је у 1863 износила. Мањак тај (од 1863 до 1871, дакле за 8 година) износи годишње $0._{38}$ дин. на сваких 100 становника.

Број паљевина увећан је од 1853 до 1867, па онда је ударио на мање. У 1867 он износи 791 на милијун становника више, него што је износио у 1853. Вишак тај (од 1853 до 1867, дакле за 14 година) износи годишње 56_5 на милијун становника. Напротив, у 1881. број паљевина износи у 822 на милијун становника мање, него што је износио у 1867. Кад се вишак тај подели на 14 година

(од 1867 до 1881), он износи годишње 58.$_7$ на милијун становника.

Вредност спаљених ствари расла је од 1853 до 1863. Од 1863 до 1867 г. она је падала; а од 1867 до 1871 опет је расла. У 1871 она износи 12.$_{20}$ дин. на сваких 100 становника више, него што је износила у 1853. Вишак тај (од 1853 до 1871, дакле за 18 година) износи годишње 0.$_{71}$ дин. на сваких 100 становника.

Број убијстава иде на више од 1853 до 1867. а од 1867 до 1881 иде на мање. У 1867 он износи 98 на милијун становника више, него што је у 1853 износио. Вишак тај (од 1853 до 1867, дакле за 14 година) износи годишње 7 на милијун становника. Напротив, у 1881. број убијстава износи 14 на милијун становника мање, него што је у 1867 износио. Мањак тај (од 1867 до 1881, дакле за 14 година) износи годишње 0.$_5$ на милијун становника

Бројна размера убијстава у разним државама своди се на ово:

Рачуна се у средњу руку убијстава на годину:

У В. Британској	7½	на	милијун	становника
„ Шведској и Норвешкој	8	„	„	„
„ Немачкој	8	„	„	„
„ Француској.	8.$_{25}$	„	„	„
„ Белгији	11	„	„	„
„ Аустрији.	16	„	„	„
„ Русији.	32	„	„	„
„ Италији	57	„	„	„
„ Србији (у средњу руку од 1853 до 1881 год)	133	„	„	„

За оцену јавне моралности служи и бројна размера између брачне и ванбрачне деце.

У Србији рођено је деце:

ГОДИНЕ:	БРАЧНЕ	ВАНБРАЧНЕ
1862	45,022	111
1863	48,470	115
1864	52,046	159
1865	55,203	170
1866	55,441	169
1867	55,008	231
1868	57,223	231
1869	57,947	239
1870	58,206	195
1871	56,507	243
1872	51,486	221
1873	56,074	223
од 1862 до 1873 у ср. руку годишње	54,053	193

На 1000 рођене деце долази:

ГОДИНЕ:	БРАЧНЕ Д Е	ВАНБРАЧНЕ Ц Е
1862	998	2
1863	998	2
1864	997	3
1865	997	3
1866	997	3
1867	996	4
1868	996	4
1869	996	4
1870	997	3
1871	996	4
1872	996	4
1873	906	4
Од 1862 до 1873 у ср. руку годишње	997	3

Разне европске државе упоређују се, по бројној размери брачне и ванбрачне деце, овако:

На сваку хиљаду рођене деце рачуна се:

У:	БРАЧНЕ	ВАНБРАЧНЕ
Аустрији	874	126
Шведској	890	110
Прусији	920	80
Француској	924	76
Белгији	930	70
Мађарској	932	68
Италији	934	66
Шпанији	945	55
В. Британској	950	50
Швајцарској	955	45
Холандији	965	35
Русији	965	35
Србији	997	3

Највише је, дакле, небрачне деце у Аустрији и Шведској; па онда, у Прусији, Француској, Белгији, Мађарској, Италији, Шпанији и В. Британској. Мање их је: у Швајцарској, Холандији и Русији; а најмање у Србији. Докле у другим државама већ на сваку стотину рођене деце долази по неколико ванбрачне, у Србији тек их се на хиљаду рођене деце по 3 рачуна.

Вл. Јовановић

ЧЕСКА БИБЛИОГРАФИЈА
У КОЛИКО СЕ ТИЧЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА.

(ДО 1877 ГОДИНЕ)

ПРИВРАО

ЕДВАРДО ЈЕЛИНЕК.

I

Чланци са именима писаца.

Стара књижевност.

NOWINY o štastném witězstwi křest. w zemi chorwátské nad Turky. W Praze, u J. Šumana 1593.

—— —— z Chorwát, z Bělohradu a Rábu, z Wídně, z Košic a z Grácu a t. d. o porážce Turků. W Praze, u Woldř. Waldy 1594.

—— —— potěšitelná, jak křestané nad Turkem v Bělehradu zwítězili. W Praze w J. Šumana 1593.

—— —— z Constantinopole, kterak Turek pewnost w Chorwátich Wybýtš oblehl a Dobyl. W Praze u J. Šumana 1592.

—— —— jisté a prawdiwé, jak Turci od města Bukarestu odehnáni. W Praze, u Šumana tišt. 1595.

O DOBYTI dvou pewností: Plindenburku a Petrinu v zemi chorwatské. W Praze, u Jana Šumanua 1595.

WYPSANI, jakým spůsovem křestané nad Turkem v zemi chorwatské při klášteru Zurseku zwítězili. W Praze, u Dan. Sedlčanského 1593.

NOWINY prawdiwé, o wítězstwí křestanském nad nepřítelem Turkem v charwátshé zemi. W Praze, u Buriana Waldy. 1. p. 1575.

Новија књижевности.

SLOVNIK naučný, Redakci Dr. Riegera a J. Malého. Obsahuje důležité o Cánku ze všech oboru vědy slovanské. Praha, 1859 — 1874.

STRUČNÝ slovník všeobecný věcný. (Malý „Slovnik naučný“). Redakci J. Malého. Praha, 1873.

ATANASOV V. Z Bělehradu do Krajova. Upomínka z cesty. Česka Včela, 1877, str. 340.

Povstání v Bulharsku roku 1867. Dle bulharského A. Černeva. Světozor, illustr. týdemúk 1877. str. 571, 591.

V. B. Náměstí kapitolské v Záhrěbě. Místopis-dějepisná stat. Světozor, týdemúk illustr. 1878. str. 38.

BAYER Fr. Turecko, Srbsko a Černá Hora. (Stat histor. polit.). Koleda (moravská) 1876. II str. 510.

BAMBAS V. Osnova jazyka staroslovanského. Praha. 1870.

BARTLOVA Kronika války pod Balkanem. Vyšlo VI sešitu. Praha, 1876.

BRAZDIL Ondřej: Hlas z Moravy o pravopisu všeslovanském. Kroměříž, 1851. Spis samostatný.

BUZOLIĆ Stn. Pučka učiona u Dalmaciji. Pedagog, 1872, str. 107.

CHILAŘ S. Osvrt na školstvo u hrvatskom primorju. Pedagog, 1872 str. 37.

ČECH Svatopluk. Ze života slovanských národů. (O Dalmacii, Bosně, Polsku a Rusku). Kalendár Korunu české. 1871. str. 65—75.

ČECHOVSKÝ Fr. O Srbsku. (dějep.-topogr. stat.) Koleda, 1876. I str. 483.

—— —— O národech bydlících v Turecku. Koleda (moravská) 1876 I. str. 361.

ČELAKOVSKÝ Fr. Lad. Odkud beron počátek početní jmena slovanská. (Zazykospst.) Časop. Česk. Musea 1850. I. str. 3.

—— —— Slovanská přísloví. Časopis Česk. Musea 1837. III. str. 292.

—— —— Čtění o srovnávací mluvnici slovanské. Praha, 1853. Dílo samostatné.

— —— Jazykozpytná rozmlonvání o jmenu „Sloravan“ Časopis česk. Musea 1837. II. str. 53.

—— —— Čtění o počátcích dějin vzdělanosti a litetury národů slovanských. Praha, 1877. Spis samostatný.

—— —— Mudrosloví národů slovanských v příslovích. Praha, 1851. Spis samostatný.

—— —— Národní písně slovanské. Praha, III dílu. 1822—1827.

— —— Srbské svatební písně národní. Časopis česk. Mus. 1832. II. str. 138.

— —— Srbshé národní písně. Časopis Česk. Mus. 1829. I. str. 29.

ČERNY J. L. Sláva Černohorstva. Koleda, 1877. str. 444.

— — Černá Hora. Koleda, 1877. str. 444.

ČERNY Jan. Hercegovina. Země a lid. Dle zápisků vlastenců a zkušeností. Praha, 1876. Spis samostatný.

ČERNY V. J. Bělehrad. Črta cestopisná. Světozor, 1872. str. 547—606.

ERBEN Jos. Vévodství Korutany a Krajina, v geograficko statistickém a historickém přehledu. Vynato z „Nauč. Slovniku“. Praha, 1865.

ERBEN K. J. Imena měsíců slovanská vůbec a česká vůbec. Časop. česk. Mus. 1849. I. str. 133.

—— —— Výbor prostonárodních povídek slovanských v nářečích původních. Praha, 1863. Spis samostatný.

DOBROVSKÝ Jos. Slovou-li Slované od „slávy“ čili „slova“. Časopis česk. Musea 1827. I. str. 80.

DORDĚVIČ. M. J. Králevič Marko hrdina srbských nár. písni. Obrazy života, 1873. str. 116 — 181. № 11—12.

DRAŠKOVIĆ Janko. Starší dějepis a nejnovější obnova literární národa Ilirského. Praha, 1845. Spis samostatný.

DUNOVSKY Jan. O národní písni Bulharů. Květy, 1872. str. 99.

—— —— Žena v národní písni slovanské. Světozor, illustr. tyd. 1874, str. 66—75.

DURDÍK Pavel Dr. Slavjanofilská strana na Rusi. Osvěta 1873. I. str. 81.

DVORSKY František. Mikulás Zrinský, hrdina Sigetský. Květy, illustr. týd. 1868. № 30—33.

FABKOVIĆOVA M. K Savici, cestopisný obrázek od — Květy, illustr. týd. 1869. № 23—25.

J. V. Fr. Vončina Ivan. Životopis a podobizna. Světozor, illustr. tyd. 1874. str. 266.

J. V. F —Č. Preradović Petr. Život a podobizna. Světozor, týd. illustr. 1874. str. 423—439.

J. V. F. — Zajc Ivan, chorvatský skladatel. (Život a podobizna). Světozor, illustr. týd. 1875. str. 294.

FILIPOVIĆ Iv. Kulturni protivnici Hrvata i Srbâ. Pedagog, 1872. str. 6.

FRIČ Antonin Dr. Cesta do Chorvátska a na Černou Horu. Cestopisy. „Živa“ (starý běh) Rok XII, svazek IV.

FRŮHAŮF Vojtěch Dr. Rolnictvo slovanské, trakoillyrské a germanské. „Živa“ (starý běh). Rok XII. seš I.

FUKS Jos. Hedvábnictví v zemích jihoslovanských. Pedagog, 1872. str. 154.

GABLER Dr. Cesta po Srbsku. Cestopisná stat s illustracemi. Světozor, illustr. časopis 1868. str. 3—195.

GEBAUER Jan. Dositej Obradović. Životopis. Krit. příl. k Nár. List. 1864. № 1.

—— —— Vuk Štep. Karadžić. Životopis. Krit. příloha k Nár. List. 1864. № 3.

GEBAUER Jos. prof. Slovanské jazyky. Porovnávací výklad hlavních a charakteristiských promen zvukoslovných a tvarů flexivních. Praha, 1869. Vynatek z „Nauč. Slovniku“. —

GEBAUER Jan. Srbské národní písně o Čengići. Liter. Listy, 1865. № 16, 17.

GEITLER Leopold Dr. Starobulharská fonologie se stalým zrételem k jazyku litevskému. Praha, 1873. Spis samostatný.

H—. Města slovanská. I Srbský Bělehrad. Cestopis. Kalendář koruny české 1872. str. 33—39.

—h. Horvatsko-Dalmatské přímoří. Zlatá Praha, 1864, str. 193, 204, 214.

HÁLEK Vitezslav. Divadelní vycházka na jih (Záhřeb, Terst, Rjeka). Osvěta, měsíčník 1871. I. stř. 18.

— —— Na hranicích Černé Hory. Cestopisny obrázek. Květy, illustr. týd. 1867. № 4.

—— —— V Kotorské Boce. Cestopisný obrázek. Květy, 1869. № 44 a 45.

HANKA Václav. Zrnéčka k paleografii staroslovanské. Časopis črsk. Mus. 1851. I. str. 155.

—— —— Počátkové posvátného jazyka slovanského. Praha, 1846. II vydání 1876. Spis samostatný.

HANKA Václav. Prostonárodní srbská musa do Čech převedená. Praha, 1817.

HANUŠ H. J. Historie příslovnich sbírek slovanských a zoláště českých. Časopis česk. Mus. 1851. — IV.

HANUŠ J. J. Dr. Procházky po oboře mluvozpytu a starožitností slovanských. Súvodem o příbuznosti a živobytí řečí indo-evropejských. Vynato z „Koledy Moravské". 1856.

—— —— Bájeslovný kalendář slovanský čili pozůstatky pohansko-svátečných obřadů slovanských. Praha, 1860. Spis samostatný.

—— —— Bibliotheka slovanského příslovnictví. Svazek I. Literatura příslovnictví slovanského a německého, čili předchudcové F. L. Čelakovského. Praha, 1853. Spis samostatný.

—— —— Sv. Kyrill nepsal než hlaholský. Praha, 1857. Spis samostatný.

JAN hrabě z Harachů. O budoucnosti a světodějinném povolání Slovanů. Časop. česk. Mus. 1876. III str. 537.

KR. HARANT z Polžic. Cesta do Svaté země. Praha. 1854, 1855. Spis samostatný.

HAVLÍČEK Karel. Slované v revoluci Vídeuské. Nár. Noviny, 1848, 21. října.

Slované v Uhřích. (Uvaha polit.) Nár. Noviny, 1849, 20 října.

HAVLÍČEK Karel Borovský. Duch „Národních Novin." Obsahuje články z „Nár. Nov" z l. 1848. 1849. 1850. Kutná Hora, 1851. Spis samostatný.

—— —— Slované a Rakousko. (Uvaha politická). Národní Noviny, 1849. 4 dubna. Duch Nár. Novin 1851. str. 73.

—— —— Kničanin a Praha. Uvaha politická. Nár. Noviny 1849. 26 září. Duch N. Novin. Kutná Hora, 1851, str. 175.

HATTALA M. prof. O všeslovanském jazyku a písmě. Osvěta, měsíčník, 1871. I. str. 592, 707.

—— O poměru cyrillčiny k nynějším nářečím slovanským. Časopis česk. Mus. 1855. I. str. 81.

—— —— O ablativě ve slovančině a litevštině. Musejník, 1857. II. str. 227.

HEGER Hynek Jakub. Krátké navedení k těsnopisu čili rychlopisu pro čtyry hlavní slovanské jazyky, totiž: český, polský, illyrský a rusky, s přeložními do němčiny, dve vlastní obšírné soustavy česko-slovanského těsnopisu sepsal — Ve Vídni 1849. Spis samostatný.

HILFERDING A. Listy o dějinach Srbů a Bulharů. Uvaha. Časop. česk. Musea, 1858.

HILFERDING A. O. Listy o Kyrillu a Methodu a jich tisícileté slavnosti. Slověnin (Славѣнинъ). 1862 str. 49, 69, 89.

HOLEČEK Jos. Návštěva povstalců hercegovských. Lumír, týdenník, 1875, str. 439—490.

—— —— Černá Hora. Matice lidu. 1876. № 6.

—— —— Druhé návštěva v táboře Hercegovském. (Cestopis). Lumír, tydenník, 1875. I. str. 500.

—— —— Kníže Nikola I. básník. Lumír, týdenník 1877. str. 79.

HRON J. Slovanští poturčenci (doyobrazením). Kalendář koruny české 1873. str. 73—75.

—— Města slovanská (Terst, Rěka, Lublau). Kalendář koruny cěské 1870, str. 36, 41.

HRUBY Jaromír. Sirotek a snaha v písni slovanské. Koleda, 1877 str. 315.

—— —— Dunaj v slovanské písni. Lumír, týdenník 1877, str. 246.

—— —— Sirotek a snaha v písni slovanské. Kobda, (Moravská) 1877, str. 315.

HULAKOVSKY Jan M. Zkrácení slov, užívaná v rukopisech a listinách zvláště latinských středního věku, pak i českých a staroslovanských, jak cyrilicí, tak glagolitou psaných, anobrž i německých. Sebrané ku prospěchu diplomatů, archivářů, knihovníků a jiných milovníku písemu starožitností. Praha, 1852.

V. HUTAR. Turecko a Jihoslované. 1. Srbsko a Srbové. 2. Hercegovina a Luka Vukalić. 3. Černá Hora. Posel z Prahy, kalendář 1863.

CHRISTOV Simeon. Deset dní u Horvatoviče, obrázky ze srbského tábora. Světozor, illustr. týdenník 1876. str. 617—653.

—IK. Zega Michal St. Životopis. Světozor, 1868. II str. 74.

ISFC? O Wolhařích. (Stat narodopisná). Časopis česk. Mus. 1830. II str. 157. 1832. I str. 70.

B. J. Pohybování obývatelstva města Bělehradu v kniž. Srbském. (Stat statistická). Světozor, 1872. str. 47.

—— —— Rumuni v kníž. Srbském. (Stat statistická). Světozor, illustr. týdenník 1872 str. 59—95.

—. - Lidnatost v knížectví Srbském. (Statistická stat). Světozor, illustr. týdenník, 1872 str. 131.

- Rozpočet knížectva Srbského na r. 1873 (Statistická stat). Světozor, 1872, str. 563.

Majdanpek v knížectví Srbském. Květy, illustr. týdenník, 1871. str. 115.

. K statistice Srbska. Světozor, 1873. № 9, 11.

—— —— Klimatiské poměry v Bělehradě r. 1861—1870. Světozor, 1873, str. 35.

—— —— Vinařství v knížectví srbském. (Statistický stat) Světozor, 1874. str. 95—131.

B. J. Soudnictví v knížectví Srbském. (Statist. stat). Světozor, týdenník, 1874. str. 239.

——— K dějinám cen v knížectví Srbském. (Statististická stat). Světozor, 1874, str. 59.

——— ——— Světi Aranděl v knížectví Srbském. Světozor, illustr. týd. 1875. str. 436.

——— Školství v knížectví Srbském. (Stat statistická). Světozor, illustr. týd. 1875, str. 71, 82, 95.

M. L. J. O nynějších poměrech Slovanstva. Pedagog, 1872. str. 32.

M. J. L. O společných sjezdech slovanských národ. učitelů. Pedagog, 1872. str. 65.

JAGIĆ Vatroslav. Literatura charvatská. Všeobecný přehled. Krit. příloha k Nár. List. 1863. № 2. 1864. № I.

JAMBRIŠAKOVA M. Slovo k slovanským učitelkám. Pedagog, 1872, str. 188.

JAVŮREK J. Krvina u Černohorců a Dalmatinců. (Článek národopisný). Světozor, illustr. týd. 1875. str. 98.

JELINEK Edvard. O duševní práci pobratimých národů slovanských v. 1876. Turč. sv. Martina Nitra 1877. II. Zvláště, tamtéž.

J. E. Zprávy o literaturach slovanských. Viz „Zdrávy literární".

JEZBERA F. Jan. Kyril a Method, svatí apoštolové slovanských národův, nepsali nikdy glagolsky, než kyrilsky, to jest písmem na základě abecedy řecké sestaveným a doplněným. Praha, 1858.

——— Oslovanech vůbec. Словѣнинъ (pražský) 1862. № 1.

——— Uvod k literatuře všech plemen slovanských. Словѣнинъ (pražský) 1862, str. 5.

——— ——— O pismenech všech slovanských národův. Praha, 1860. Spis samostatný.

JEZBERA Fr. Jan. Rusové, Srbové, Poláci, Čechové s ostatními Slovany. S povyjasněním nevzájemného a nepravého vzhledu některých listů českých na polsko-ruskou záležitost. Praha, 1863. Spis samostatný.

JIRASEK Jaroslav. Obrázky z cest do Bulharska. Světozor, 1874. str. 42—226.

JIREČEK H. Literatura slovanského dějepisu. Časop. česk. Musea 1851, 1852. III. s.

—— —— Vědecké správy o činnosti učených a literárních společností slovanských. Časopis česk. Mus. 1853. str. 3. I.

JIREČEK H. Dr. Novověké zákonodárství Černohorské. Musejník, 1864. IV. str. 406.

JIRIČEK Jos. O slovanském bohu Velesu. Časopis česk Musea, 1875. IV. str. 405.

JIRIČEK Konst. Dr. Slovansko-turecké bojiště. Světozor, illustr. týdennik. 1876, str. 401, 425.

—— —— Dobytí Bulharska od Turků. (Dějepis). Časopis česk. Museum, 1874. IV. str. 443.

—— Jezerní vody v starém Bulharsku. Časopis česk. Museum. 1875. IV. str. 437.

—— —— Tulovské pole. Časop. česk. Mus. 1876. IV. str. 686.

—— Starobulharské nosovky. Časop. česk. Musea. 1875. III. str. 325.

—— Dějiny Bulharska. Praha, 1875. Dílo asmostatné.

—— —— Dositej Obradovič. Črta literární. Lumír. 1874. II. str. 589. 625.

—— —— Jiří Križanič. Črta literární. Lumir, 1874. II. str. 112, 124.

—— Srbsko, země i lid. Osvěta, měsíčník 1875. —

JIREČEK Konst. J. Dr. Na Balkáně. Popis. Osvěta, 1875. — V.

MICHAL Jos. V. Justin. Pravopis illyrský. Rozdíl mezi jazykem českým a illyrským. — Razlika med'u jezikom českim i illyrskim. — S abecedom slovanskim, krestomatiom i slovstvom pomočnih slov. Praha, 1836. Spis samostatný.

K. — Pomad'arčovaní Slovanu v Uhřích. Čechoslovan, 1822. —

A. K. Pulj. Črta místop. s vyobrazením. Světozor, 1872. str. 448. —

KAMPELIK. Obrazy Srbska. Květy, 1834 — 281, 289.

KAPPER Dr. S. Vuk Stefan Varadžič. Nástin životopisný. Květy, illustr. časopis 1867. № 10—13.

KOLLAR J. Dodatky k rozpravám o jmenách a starožitnostech národa Slavského. Časopis česk. Musea 1830. IV. str. 463.

—— —— Rozpravy o jmenách, počátkách a starožitnostech národa slovanského a jeho kmenů. Budín, 1830. Spis samostatný.

—— —— Sláva bohyně a původ jmena Slavův čili Slavjanův. V listech k velect. p. P. J. Šafaříkovi. S přídavky. Pešt, 1839. Spis samostatný.

—— —— Staro italia slovanská aveb objevy a důkazy živlů slovanských v zeměpisu, v dějinách, v bájesloví, zoláště v řeči a literatuře nejdavnějších a sousedních kmenů. I. Vídeu, 1853. II. Praha, 1863.

—— Cestopis obsahující cestu do horní Italie a odtud přes Tirolsko a Bavorsko, se zvláštním zretelem na slavjanské živly, r. 1841 konanou a sepsanou od —. S vyobrazenimi a přílohami, též i se slovníkem slovjanských umělcův všech kmenův od nejstarších časův k nynějšímu věku, s krátkým životopisem a udaním znamenitějších, zvlášt nár. výtvoruv. Pešt, 1843. Spis samostátný.

KOLAR Jos. Hrobnické pole. dějep. črta. Osvěta, 1862. № 19.

— O kosově poli. Stat. dějepisná. Osvěta, 1863. № 16.

KOLAR Jos. Uroš, poslední Nemanić. (Stat histor.) Osvěta, 1862. № 6.

— —— Mírko Bogović. Životopis a podobizna Obrazy života, 1862. str. 209.

KOŘAN Jos. J. Povstalci dalmatičtí a některé jich obyčeje. Světozor, illustr. týd. 1869 str. 374, 415.

KOŘINEK F. B. prof. Srbský car Dušan Silný. (S podobiznou). Kalendář koruny české 1870, str. 5 , 65.

F. K. Obraz Slovanstva. I. Sousedé Slovanů. II. Stát rakonský. Matice lidu, 1867 I. 1868 IV.

KORINEK F. prof. O Bosně a Hercegovině. Kalenlendář koruny české 1869, str. 80—86.

— —— Vojenská hranice. (Stat děje-etno-topografická). Osvěta, měsíčník 1871, str. 305, 348.

— Budoucnost Slovanův (Politicko-historická úvaha). Kalendář koruny české 1868, str. 55—62.

KOTLJAREVSKÝ A. Uspěchy slavistiky na Rusi v poslední době. (1860—1870). Časop. česk. Mus. 1874. I, II. str. 23, 169.

KOZEL Dr. Jihoslované. Nástin dějepisný. Koleda, 1876. I str. 221.

KRAJNIK Miroslav. Žena v literatuře evropské, zvláště pak slovanské. Květy, týdenník illustr. 1869. № 34—37.

KRAL Jos. Jaromír. Slované, praotcové Čechů a bytelná sídla jejih. Hradec Králové, 1825. Spis samostatný.

KRBEC J. Sv. Cyrillus a Methodius apoštolé Slovanští. Časopis česk. Museum, 1847. II. str. 28.

KRIŽEK Václav. Antologie jihoslovanská, s předcházející krátkou srovnávací naukou v tvarech a s připojeným

slovníčkem. K usnadnění vzájemnosti Čechů a Jihoslovanu. Praha, 1863. Spis samostatný.

KRIŽEK Václav. Přehled literatury jihoslovanské. Musejník, I. str. 107, II. str. 264, III. str. 407, IV. str. 519. 1860. I. str. 89, II. str. 238, III. str. 364.

—— Epochy a obsach dějin národů slovanských. Časopis česk. Museá, 1877. str. 227, 598.

—— Dějiny národů slovanských v přehledu synchronistickém Tábor a Jindř. Hradec, 1876. Spis samostatný.

KROLMUS Václav. Život sv. Ivana, královiče Horvátského, poustevníka a patrona českého pod Skalon nad Potokem Loděnici na Beronusku. Praha, 1850. Spisek samostatný.

KŘTĚTICKÝ Jos. Vacl. Romantika proč nemohla se ujmonti u národův slovanských. Beseda, 1864. № 5.

KVĚTENSKY J. Několik slov o Srbsku. (S vyobrazením). Zlatá Praha, 1865, str. 21.

KULDA B. Poslední Zrinové. (Článek pol.-histor.) Česká Včela, 1842.

S. L. Ilica, vzpomínka z Hercegoviny. Slavia, 1877. str. 652.

L—I—Č. Jan Perkovec. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1871. str. 182.

LAMBL D. V. Básně Preradovićovy. Rozbor. Národní Noviny (Havličkovy) 1849. № 69.

—— Obrazy z Jihoslovan (Cestopis). Časopis česk. Musea, 1849. IV. str 3.

—— Zpráva o Černé Hoře a Černohorcích. (Cestopis) Časopis česk. Musea. 1850. IV. str. 511.

—— Paběrky obsahu lékařského z Jihoslovan. (Přírodovědecký). Časop. česk Musea. 1851. II. str. 18—.

LAMBL J. B. Dr. Zpomínky na venkovský život v knížectví Srbském. Časop. česk. Museum, 1868. I. 33 str. II. 125 str.

LAPANJE Janez. Slovensko ljudsko šolstvo. Pedagog, 1872. str. 30, 79, 159.

LAVROVSKÝ P. O úspěchu slavistiky v Rusku. Musejník, 1860. II. str. 219.

LEGO J. Obrazy z Krajinska. (Postojenská pecera, Cirknické jezero. Okoli Cirknické. Jama, Idria. Světozor, 1873. č 15—34.

Z cestopisu hr. V. Leslia. Staré zdrávy o nynější vévodovině Srbské i o knížectví srbskem v XVII. století za panování Leopolda I. Lumír. 1852. Díl II. str. 1120.

Z LUMY. Bulharská dívka. (Popis) Lumír, 1851. str. 375.

M. F. Dragonić Janko Životopis. Lumir, 1854. I. str. 38.

J — M . . . . n. Marko Bočar. (Život.) Posel z Prahy, 1863. Kalendář.

MAYERHOFER Vojtěch. Illustrovaná kronika války východní. Praha, I díl. 1877.

MALY J. Poněmčilí Slované a jich zvláštnosti. Musejník, 1857. II. 155.

MAREK A. O Černohorcích. Jindy a nyní, 1833,

MAREK T. Dr. Křestné jmeno u Srbů. (Studie). Světozor, 1875, str. 8.

MATEJKA Aug Boj mezi Slovanstvem a Němectvem. Článek kult-historický. Koleda (olomoucká) 1876. I. str. 156.

MATZENAUER Ant. Cizí slova ve slovanských řečech. Brno, 1871. Dílo samostatné.

MAŠEK J L. Školství v Chorvátsku. Posel z Budče. 1875. № III

MENČIK Ferdinand. Chorvátské spisovatelky. (liter. hist.) Světozor, 1876, str. 578—590.

MÉSTSKÝ Mojmír. Láska a svatek z přísloví lidu slovanského. Nový tajemník lásky. Praha. 1875.

MIKOVEC Fr. B. Stanko Vraz. Nekrolog. Lumír. 1851. str. 432.

MILIČ J. Srbové uherští. (Les Serbes de Hongrie, leur historie, leurs privileges, leur église, leur état politique et social.) Osvěta, měsíčník 1874. str. 914, 931.

—— —— Dalmacie. Popis. Osvěta, měsíčník, 1875.—V.

MIROHORSKÝ Návštěva v Bělehradě Srbském Obrazy Života (Nerudovy) 1859. str. 22.

N. N. Bulhaři (Stat národopisná). Světozor. illustr. týd. 1877. str. 381—477.

—— —— Osvěta na Černé Hoře. Posel z Budče, 1875. č. VI.

NEBESKY. Slované a Židé. Květy, 1845. str. 51.

—— —— O poměru Slovanů a Židů Květy, 1844. str. 81.

NĚMCOVÁ Božena. Národní slavnost Slovinců v dolině Žilské v Korutanech Musejník. 1857. III. str. 307.

NERUDA J. Obrazy z Krajiny. Cestopis. „Obrazy z ciziny“. Praha, 1872.

—— —— Bělehrad. Cestopis. „Obrazy z ciziny“. Praha, 1872.

NOSAK J. Něco o Bulhařích. Česká Včela, 1844. č. 39.

P. Slovensko šolstvo in učiteljstvo. Pedagog, 1872. str. 45.

P. J. L. Podobnost a odchylky jazyka slovanského. Pedagog, 1872. str 83 354.

PABIŠKA St. Posvátní ptáci starých Slovanů. Koleda, (moravská) 1876. str. 173.

PACÁK Bedřich. Černá Hora a Černohorci. S 3 vyobraz. Kalendář Koruny České 1874. str. 39, 44.

PALACKÝ Fr. Srovnání zákonů Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách. Časop. česk. Mus. 1837. I. str 68.

——— O národech Uherských zvláště slovanských. Časopis česk. Mus. 1829. IV. str. 1.

PELAGIĆ. Неколико ријечи о Србима у Турској Србији. Pedagog, 1872.

PERVOLF Jos Uhry a východní otázka. (Historické studium). Časopis česk. Museum 1868.

——— ——— Vývin idey vzájemnosti u národů slovanských. Praha, 1873.

PETIĆ Gavro. Напредовање основ. школа у Црној Гори Pedagog, 1872. str. 97.

PETROVIĆ N. J. Нешто о школах у Србији. Pedagog, 1872. str. 238.

POKORNÝ Rudolf. Květomluva. Z národních písní slovanských Praha, 1873. Spis samostatný.

PROKŠ L. J. Dubrovnická mysterie (Literární rozbor) Světozor, 1874 str. 390—399.

RAJKOVIĆ Sava Svatá pomsta. Obrázek z bojů srbsko-tureckých. Světozor, 1869. str. 234—252.

RANK Josef. Katalog slovanských knih vydaných v Rakousku r. 1860. Praha. I. 1861 II. 1862.

RASCH Gustav. Obrazy a náčrtky z Černé Hory. (Original). I. Silnise na Černou Horu. str. 462 II. Hlavní město Černé Hory str. 487. III. Černohorci a Černohovky 571. Světozor, illustr týd. 1875

— ——— Obrázky a náčrtky z Černé Hory. Světozor, 1876 str. 72.

RITTER L. z RITTERSBERKU. Pravlast slovanského zpěvu. Časopis česk Museum 1846. I. 34.

RITTERSBERG. Simon Milutinović. Lumír. 1853. díl I. str. 61.

ROŚCISZEWSKI hr. z Rościszewa. Wpływ jazykuv cizích na slovanský a jednoho nářečí na druhé. Květy. 1839. (str.) 50 (příloha).

ROZUM Jan Václav. Slovanské bájesloví V základních částkách nastínil. Praha. 1857. Spis samostatný.

RÜFFER Ed. Rusko-turecká válka. (s illustracemi). Praha, 1877. Samostatné dílo.

—— —— Celé jihoslovanské bojiště. Strategické poměry Dalmacie. Bosny. Hercegoviny a Černé Hory. (S 2 dřevoryty). Praha.

s— Nikita I a Milán IV. Životy. Slavie, 1875. I. str. 531.

J. S. Nikola Jevdjović. hejduk srbský. Světozor. 1873. č. 4—7.

SÉ. — Jiří Vlajković. Životopís a podobizna Květy. illustr. týdennik 1871. str. 382—390.

—— —— Ristić Ivan, knížecí náměstek v Srbsku. Životopis a podopiz. Květy, 1872. str. 214.

SCHULZ Ferdinand. Vzpomínka na Johna Bowringa. (Stat-hist.-literární). Osvěta, 1873. str. 299. — I.

SLOVÉNIN. Všeslovanský časopis. (Словѣнинъ. газета Всеславянская) posvěsený nauce a zajímavému čtění. Redaktor a vydavatel F. J. Jezbera Praha 1862—1864. Obsah: Články původní i vypůjčená je všech slovanských kněh a časopisů, mající za účel slovanskou vzájemnost, nauku a t. d Ke každému číslu připojen jest kaznam slov slovanských, kterú od českých se různí.

SOBEK Fr. Obrázky z jihu. Obraz života, 1872 Sešit 16

SOBOTKA Primus Ukázky ze slovanské symboliky Květy, 1870. str. 34. — 1871. str. 211.

SOBOTKA Primus. O úctě Slovanů k stromům Koleda, 1877. str. 139.

SREZNĚVSKY J. Zpráva z illirských Slovan Zdopisu — sděluje V. Hanka. Časop. česk. Mus. 1842. I. str. 142.

—— —— Zpráva v literatuře ilirských Slovanův. Časop. česk. Musea 1841. str. 224, 1842. str. 301.

STAŇEK V. Dr. Cesta z Prahy do Bělehradu Srbského. (Cestopis). Poutník, 1846. I. str. 51—163.

STEFAN K. Národní báje a pověry Slovinců. (Dle Radoslava Razlaga) Lumír. 1853. Díl I. str. 329—351.

STOJANOV V. D. Dědo-Silvestro Peno. Životopis a podobizna. Zlatá Praha, illustr. 1865. str. 57.

—— —— Bulhaři, lid a jeho písně. (S vyobrazením). Zlatá Praha, 1864. str. 156.

—— Literatura bulharská. Historiský přehled. Krit. příloha k Nár. List. 1864. № 1.

—— —— Nikolaj Mir. Taškov mecenáš bulharský. (Život a podobizna) Květy, illustr. týd. 1870. č. 23.

—— —— Bulharští povstalci. (Národop. článek). současný. Květy, týd. illustr. 1868. č. 1.

—— O literárních pracích Bulharů v nynější době. Musejník, 1866. str. 271, 414.

—— —— Rakovský Gjorgji Stojkov spisovatel a hrdina bulharský. (Životopis). Květy, 1866. № 31.

STOJANOVIĆ Mijat Nješto o obraznosti ili kulturi Karlovačke krajine. Pedagog. 1872. str. 42, 87.

F. Š. Slované v Carohradě Jindy a mynî. 1833.

ŠAFAŘIK Pavel J. Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. Časopis česk. Mus. 1848. I str. 1.

—— —— Gundulić. Životopis. Květy, 1839. Příloha I.

ŠAFAŘÍK P. J. Ohledy metrického veršování illyrských Slovanů. Krok, 1833—1835.

—— —— O Rusalkách. Časopis. česk. Musea. 1833. III. str. 257.

—— Přehled pramenů staré historie Slovanské. Časopis česk. Musea. 1834. II. str. 155.

—— —— Myšlenky v starobylosti Slovanů v Evropě. Časopis česk. Musea, 1833. III. str. 257.

—— —— Přehled národních jmen v jazyku slovanském. Časopis česk. Musea, 1835. IV. str. 367.

—— —— Pohled na pravěk hlaholského písemnictví. Časopis česk. Mus. 1852. II. str. 81.

—— —— Výklad některých pomístních jmen u Bulharů. Časop. česk. Musea, 1847. II díl. 572 str.

—— —— Literatura ilirská. Zprávy. Čas. česk. Musea, 1838. str. 256, 430, 587.

—— —— O staroslovanských, jmenovitě cyrillských tiskárnách v jihoslovanských zemích a krajinách příležících v století XV, XVI a XVII. Časopis česk. Mus. 1842. I. str. 93.

—— —— Sbírka slovanských písní národních. Časop. česk. Musea, 1838. II. str. 252.

—— —— Mnicha Choabra o písmenech slovanských Praha. 1852. Vynato z „Památek dřev. písem. Jihoslovanů."

—— —— Starožitnosti slovanské. Praha, 1837. II. (Sebrané spisy) 1862.

—— —— Literatura illyrských Slovanů. Časop. česk. Mus. 1834. I. str. 113.

—— —— Slovanské národní písně. (Sbírky Vuka Karadžiče, S. Milutinoviče a Václ z Oleska). Časopis česk. Mus. 1833. IV. str. 445.

—— —— Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanů. Časopis česk. Musea, 1833. I. II. str. 3. 101.

ŠAFRÁNEK J. Příspěvky ku poznání názoru lidu jihoslovanského, na základě národních srbských písní. Světozor, illustr. týdenník, 1872. str. 399—423.

— —— Povaha Srbského národa a její význam. Květy, illustr. týd. 1871. str. 402.

ŠENOA A. Dubrovník. (Popis a dějiny). Zlatá Praha, 1864. str. 179—189.

ŠEMBERA Al. Staroturecké popsání Slovanův a Rusův a jich zemí. Časop. česk. Mus. 1841. III. str. 332.

ŠLECHTA Jan. Z krajin slovanských. IV. „Balkán". Koleda (moravká), 1877. str. 9.

ŠMIDEK Karel. Statistika knížet. Srbského. Časopis Matice Moravské, ročník 1876. VIII.

ŠPUN Nap. M. Sima Milutinović Sarajlja. Životopis. Obrazy Života, 1860. № 5.

(—— ——) ? Krátký přehled novější literatury srbské. Krit. příl. Nar. Listů. 1864. № 4.

— — Kraljević Marko. Hist. lit. Obrazy života, 1861. № 4, 5.

—— — Dějepis v srbských národních písních. Obrazy života, 1860. № 3.

— —— D. Ignacio Gjorgji. Nástin životopisný. „Máj", Almanach, 1862. —

ŠTULC V. Něco o povaze Srbů. Květy, 1838. str. 78.

ŠTUR Lad. O národních písních a pověstech plemen slovanských. Praha, 1853. Spis samostatní.

ŠUMAVSKÝ Franta Jos. Otče náš slovanský ve 4 nářečích, aneb krátké navedení ke čtení slovanskému, totiž česk, polsky, illirský a ruský. Praha, 1840. Samostat. spis.

— —— Slovník jazyka slovanského šesti hlavních nářečí: ruského, bulharského, chorvatsko-srbského, česk. a polsk. Vyšel jen sešit I. Praha, 1857.

ŠUMAVSKÝ Franta J. Jazyk slovanský čili myšlenky o všeslovanském písemním jazyce. Praha, 1851. Spis samostatný.

TRUHELKA A. Náčrtky z Turecké hranice. I. Slavonije. II. Ciganska varoš. III. Slavonská mládež. IV. Výroční trh. Obrazy života (Nerudovy). 1859. str. 125. 165.

TOMIĆ Dr. Petr. Ruski jezik na město němačkog a latinica na město grštice. Pedagog. 1872. str. 170. 232.

TOUŽIMSKÝ. Boje za osvobození Srbska v XIX věka. Praha, 1876.

TUMINSKI D. F. Štěpán Dušan Silný. Podobizna a život. Květy, illustr. týd. 1868. № 6.

F. V. Bulharsko. (Obraz zeměpisný a histor.) České listy zahraničné (draždanské). 1876. č I.

VAVRA V. Mužové Slovanští. (J. J. Strossmayer). Kalendář koruny české 1872. str. 63.

VEBER A. Gundulić Ivan Životopis. Lumír. belletr. časopis 1854. I. str. 572.

VESELÝ J. Z. U bulharských Haši-hajduků. Koleda (moravská), 1877. str. 263.

—— —— Zvyky a obyčeje Srbův. Beseda (moravská) 1874. I.

—— —— Horvatské obyčeje. Beseda (Olomouc), 1874. I.

—— —— Obyčeje a zvyky u Slovinců. Světozor, 1871. č. 27, 28. —

VYSOKÝ Arnošt. O hornictví staroslovanském v severním Štýrsku. Příspěvek k dějinám vzdělanosti slovanské a národopisu staroslovanského. „Živa" časopis pro vědy přírodní. Rok XI. sešit 4.

VOCEL J. E. O vzdělanosti slovanského národa v prvotních sídlech jeho. Musejník. 1864. IV. str. 853.

VOCEL Jan Erazim. Pravěk země české. (Část první Slované vůbec). Praha, 1868. (č.) Dílo samostatné.

Cesta v hoření krajiny horvatské. Wýtah z listu Stanka Vraza. Včela, 1845. č. 2.

Z DOPISU Stan. Vraza. (O ilirské literatuře). Časop. česk. Mus. 1844. IV. str. 621.

ВУКОТЕВИЋ Никола. Српске народне школе. Pedagog, 1872. str. 74—209.

ZAKREJS Frant. Louis Leger. Životopis. Osvěta, měsíčník, 1873. str. 571.

ZOUBEK F. J. Svatební obyčeje Štýrských Slovanů. Zlaté Klasy, 1850. № 5, 6, 7.

X. — Bulhaři r. 1876. Česká Včela, 1876. str. 59

II.

Чланци без означених имена писаца.

SRBSKÁ tvrz Alžběta na ostrově dunajském Popis k vyobrazém. Světozor, illustr. týdenník 1870. str. 382.

BĚLEHRAD. Popis. Slavie, 1875. I. str. 643

BĚLEHRAD srbský Popis. Světozor (běh starý), 1835.

BĚLEHRAD srbský. Popis s obrazem. Květy, časopis illustr. 1869. № 44.

SRBSKÉ divadlo v Bělehradě. Popis a vyobrazení. Světozor, 1873. č. 21.

Popsání cesty vykonané Uhrami do Bělehradu. Květy 1834. str. 248.

ČECH Bělehradu srbského obhájil. (Dějepis). Lumír. 1852. Díl I. str. 259.

BLAZNAVAC Milovoje Petrovič, životopisa podobizna. Světozor, 1873 str. 197.

O BOSNĚ. (Popis). Lumír, belletr. časop. 1853. str. 858.

RAKOUSKO a Bosna. Stat politicko-historická. Světozor, illustr. týd. 1867. str. 192.

VŮDCOVÉ povstalců bosensko-hercegovských. (Popis k vyobrazením). Slavia, 1876. II. str. 82.

BULHAŘI a Bulharsko. (Popis s 2 vyobraz.) Posel z Prahy, kalendář 1867.

BULHARSKO a Bulhaři. (Národopisný článek). Světozor, 1875. str. 390.

BULHARŠTÍ sirotci v Cařihradě. Česká rodina. 1877. str. 76.

NARODOHOSPODÁŘSKÉ poměry Bulharska. Světozor, 1875. str. 81 (příloha).

BALKANSKÉ hory a Bulhaři. Květy. 1844. č. 89.

N. N. Ze starých dějin bulharských. Beseda. 1864. № 15.

BULHAŘI a stolice papežská. Obecné listy naučné a zábavné. 1860. II.

Z BULHAR. Obrázky z doby války. Vlast. kalendář 1878. str. 54.

— Umělecký průmysl Bulharův. Lumír, 1873. I. str. 119.

CETYŇSKA residence. Beseda (moravská). 1875.

CETINÉ na Černé Hoře. S vyobrazením. Světozor. illustr. týdenník, 1868. II. str, 49.

GENERAL ČERŇAJEV. Životopis a podobizna. Slavia, 1876. II. str. 419.

— Černá Hora. (Země-děje a etnografický čl.) Rodiná Kronika, 1862. str. 237, 239.

NALEZ rukopisů v Černohoře. Časop. česk. Musea. 1838. str. 254.

OSVĚTA na Černé Hoře. Světozor, illusr. týdenník, 1875 příloha 9.

SPOLEČENSKÉ poměry v Černé Hoře. Slavie, 1876. II. str. 698.

OSVĚTA na Černé Hoře. Stat poučná. Posel z Budče 1875. 1212.

U KNIŽETE a kněžnu Černé Hory. Stat biograf. s podobiznami. Květy, illustr. týdenník 1868. № 17.

Z KOTORU na Černou Horu. Cestopisná črta illustr. Květy, illustr. týd. 1868. č. 17.

POVAHA Žernohorců. od —. Světozor, illustr. týd. 1876. str. 437—449.

OBRÁZKY z Dalmacie. Zestopisu českého študentstva (s 2 illustrac.). Kalendář koruny české 1869. str. 38—40.

POVSTANI v Dalmacii z obrazy v textu a mapou. Praha. Spis samostatný,

OBRÁZKY z Dalmacie. I. Molo. Květy, illustr. týdenník, 1867. № 8.

DANIČIĆ Jiří. Životopis a podobizna. Světozor, týd. illustr. 1876. str. 586.

KNIŽE DANILO. Životopis. Obrazy života. 1861. № 10.

DOBRUDŽA. (Článek cestop.) Světozor, 1877 str. 274.

DRAMA Dubrovnické. Slovanský Svět, 1872 sešit I.

KLAŠTER Duže v Hercegovině. Slavie, 1875. I. str. 643.

DRINOV Martin, Životopis a podobizna. Světozor, illustr. časopis, 1877. str. 249.

NÁVŠTĚVA v Dubici v Bosně, v březnu r. 1853. (Z přátelského dopisu). Lumír, 1853. str 448. díl I.

GAJ Ljudevit Dr. Životopisa podobizna. Světozor, illustr. časopis, 1872. str. 591, 602.

GAJ Ljudevit Dr. a jeho působení na slovanském jihu. Slovanský svět. 1872. — sešit 9.

GARAŠANIN Ilja, srbský ministr. (Životopis a podobiz.) Světozor, illustr. týd. 1874. str. 494.

MARIE GRGUREVA herečka bělehradského divadla. Podobizna a život. Květy, illustr. týd, 1871. str. 142.

MILKA GRGUREVA, tragická milovnice bělehradského divadla. Květy, 1871. str. 198.

GUNDULIĆ Ivan. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týdenník, 1867. č. 25.

PROCHAZKA po Hercegovině. (Cestop. s vyobrazením). Světozor, illustr. týd. 1869. str. 72.

PAJANOV Hitov, vojvoda bulharský. Životopis. Květy. 1870 č. 16.

— Úryvek z popisu po Hranici a Srbsku. Rodinná Kronika, 1862. I. str. 312.

HUBMAYER Miroslav vůdce povstalců hercegovských Světozor, illustr. týd. 1875. str. 531.

NÁRODNÍ obyčeje Ilyrův. od — Česká Včela. 1839. — 50.

MAPKA zemí ilyrských. (Ze spisku „Pohled na Bosnu“). Praha, 1845.

ZEMĚPISNO-statistický obraz krajů ilirských. Květy, 1841. —

JAGIĆ Vatroslav. Životopis a podobizna. Světozor, 1877. str. 326. Illustr. týd.

JELISAVČIĆ srbský hajduk. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1871. str. 294.

JIHOSLOVANÉ. Obraz národopisno-literární. Otisk z „Naučného Slovníku“.

RAKOUSKO a Jihoslované. Slovanský Svět, 1872. № 6.

ZPRAVY „Z jihoslovanského bojiště“. Světozor. 1875. 1876. —

PSANÍ Mikuláše Jurišiće ku králi Ferdinanda I r. 1532 v hájení města Syseku. Časopis česk. Musea 1827 II. str. 71.

KARLOVEC. Popis a obraz. Slavie, 1875. I. str. 559.

KARLOVEC v Chorvatsku. Popis. Světozor, illustr. časop. 1875. str. 319.

KLAIĆ Michal. Podobizna a životopis. Světozor, 1876. str. 671.

KOLJO v Krajině. Popis s vyobraz. Květy, illustr. týd. 1868. № 2.

SRBSKY národní tanec „Kolo". Slavie, 1875. I. 335.

BART. KOPITAR. Životopis. Květy, 1844. č. 111.

BITVA na Kosovu. Dějepisná črta. Zlaté Klasy, 1855. II. str. 365.

KOSTAJNICE. Popis. Světozor, illustr. týdenník, 1875. str. 537.

HRAD Cormons v Krajině. Popis a illustrase. Květy, illustr. časop. 1868. № 19.

KRCO PETROVIĆ junák černohorský. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1867. № 1.

KŘIZAĆI. Národní pastýřská slavnost v Slavenii (Stat národopisná s illustr.) Květy, illustr. týdenník, 1870. № 7.

Některé velkonoční obyčeje v dolní Krajině. Světozor, 1874. str. 202.

KUHAĆ-Koch Fr. chorvatský okladatel. (Životopis a podobizna). Světozor, 1874. str. 339.

SLOVINEC dr. Lavrić. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1869. № 29.

Poslední král srbský Lazar. Rozlič. Pražské, 1826. — 129.

Srbská a ilirská literatura. Z dopisu V. Hankovi. Časop. česk. Musea, 1841. str. 104.

Zprávy o literaturach slovanských vůbec. Časopisy: Lumír (starčí i novější). Časopis česk. Museum. Květy, Osvěta.

LITERATURA horvátská roku 1863. (Přehled). Zlatá Praha, 1864. str. 7.

PŘEHLED bulharského písemnictv od? Beseda (Brno) 1875. II.

PŘEHLED srbsko-chorvátské literární činnosti roku 1870.

LITERARNI zprávy z Chorvat. Časopis česk. Musea 1835. — II str. 228.

LITERATURA jihoslovanská (Přehled časový). Zlatá Praha, 1864. str. 58.

LJUBIBRATIĆ Michal vůdce hercegovský. (Životopis a podobizna). Světozor, illustr. týd. 1875. str. 483.

LUBLAŇ. Popis s vyobrazením. Květy, illustr. čas. 1869. № 38. —

LUKA VUKALOVIĆ. Životopis a podobizna. Obrazy života, 1862. str. 164.

LUKA PETKOVIĆ vůdce povstalců hercegovských. (Životopis a podobizna). Světozor, illustr. týd. 1875. str. 547.

JILJO Marko, bulharský junák. (Života podobizna). Květy, obrázkové, 1867. № 2

ILIJA Markov. Posel z Prahy, kalendář, 1875.

MAŽURANIĆ Jan, bán chorvatský. Života podobizna. Světozor, 1873. № 44.

MESIĆ Matěj, první rektor jihoslovanské university. Světozor, illustr. tydenník 1875. str. 49.

MICHAL metropolita srbský. Život a podobizna. Světozor, 1876. str. 500.

MIKLOSIĆ František. Životopis. Lumír. 1854. str. 644.

MILETIĆ Svetozar Dr. (Život a podobizna). Světozor. 1876. str. 438.

MILETIĆ Svetozar Dr. Podobizna a život. Květy, illustr. časopis 1871. str. 214.

— — Život a podobizna. Slavia, 1876. II. str. 476.

—— —— Životopis a podobizna. Světozor, 1873. č. 14.

KNIŽE MILOŠ. Život. Jindy a nyní 1833. —

JIŘÍ MILUTINOVIĆ. Životopis. Květy, 1844. č. 149.

MILUTINOVIĆ VII. Životopis. Čechoslovan, 1831.

MIKULÁŠ, kníže černohorský a kněžna Milena. Životy a podobizny. Česká Včela, 1877. str. 142, 109

MINČELIĆ Václav básník jihoslovanský. Životopis. Lumír, 1853. III. str. 884.

MRAZOVIĆ M. Životopis a podobizna Světozor, 1870. str. 194.

SRBSKÁ kněžna Natalie Petrovna. — Podobizna a život. Slavia, 1876. II. str. 615.

NATALIE PETROVNA kněžna srbská. (Život. a podobizna). Světozor, illustr. tyd. 1876. str. 490.

OBRENOVIĆ kníže srbský. Podobizna a životopis. Světozor, 1868. II. str. 295.

MILAN OBRENOVIĆ IV. kníže srbský. Život a podobizna. Světozor, illustr. tyd. 1876. str. 407.

OBRENOVIĆ Michal Miloš III. kníže srbský. Životopis a podobizna. Světozor, 1868. II str. 114.

POČIĆ Orsat básník dalmatský. (Životopis a podobizna). Světozor, illustr. týd. 1875. str. 219.

OBRÁZKY z Přímoří. 1. Cestou na trh. 2. Rybák. 3. Tahonu. (S vyobrazeními). Květy, illustr. tyd. 1868. № 51—53.

RAČKI František. Životopis a podobizna. Světozor, 1873. č. 22.

RAČKI Fr. Dr. Životopis a podob. Květy, illustr. týd. 1868. № 33.

RISTIĆ Jovan, srbský statník. (Životopis a podobizna). Světozor, 1875. str. 447.

RJEKA. Popis k vyobrazení. Květy, illustr. časop. 1869 № 30.

RODIĆ baron místodržitel dalmátský. Životopis a podobizna. Světozor, illustr. týdenník, 1875. str. 330.

RUSOVÉ na Balkáně. (Z denníku rusk. dělostřelce). Květy, 1837. —

JAN KUKULJEVIĆ Sakcinski. Životopis a podobizna. Květy illustr. časop. 1869. № 47.

JOVA JOVANOVIĆ Serdar, starosta Rysenský. Život a podobizna. Světozor, týd. illustr. 1869. str. 390.

— ? Slovanští rapsodové národní. Lumír, 1873. I. str. 299.

POUT Slovanův do Ruska roku 1867 a její význam Praha, 1868. Spis samostatný.

Některé prostředky k užší vzájemnosti Slovanů. Slovanský Pedagog, 1872. seš III.

Národní obyčeje u Slovanů. Slovanský svět. 1872. sešit I.

JOSEF MAZZINI a Slované. Slovanský svět. 1872. seš. IV.

SLOVANŠTI civilisátoři v Anglii. Slovanský svět. 1872. seš III.

HLASY o jednotě slovanské. (Spis politický). Praha. 1869. Spis samostatný.

— SLOVANSKÉ university v Rakousku. (Úvaha). Slovanský svět, 1872. str. 1.

TANEC štýrských Slovánů. Česká Včela, 1831. —

„SLAVIA“. Kytice z národních písní slovanských. Vydává literární-řečnický spol. „Slavie“. Praha, 1873. Spis samostatný.

HISTORICKÁ věda u Mad'arů a Slované Uherští. Slovanský svět, 1872. sešit VI.

ROZJIMANI o hudbě pro Slovany. Světozor (bch starý) 1835.

ZASLUHY Slovanů o evropskou civilisaci. Květy, 1839. str. 89.

O příchodu Slovanů do nynějších sídel. Rozlič Pražské, 1826. str. 100.

SLOVINSKY tanec. Narodopis stat k vyobrazení. Květy 1870. № 18.

SOLUŇ v Macedonii. S vyobrazením. Posel z Prahy, kalendář 1864.

SRBSKÉ dějiny Črta dějepisná. Rodiná Kronika so II. str. 347.

SRBSKY starejšina. (Popis k obrazu). Květy, illustr. týd. 1871. str. 406.

PŮVOD pokrevní nisty u Srbů. Slovanský svět, 1872. seš I.

SRBSKO před a po cestě knížete Milana do Livadie. (Uvaha). Slovanský svět 1872. seš III.

OBYVATELÉ knížectví Srbského. (Stat etnografická). Světozor, 1870. str. 54, 60, 71.

KNÍŽECTVÍ srbské a národ srbský. (S vyobraz). Posel s Prahý. 1866. (Kalendář).

O starém patriarchálním řízení v Srbsku. Slavie. 1876. II. str. 306.

NÁRODNI básnictví Srbův. Květy, 1837. příl st. 21.

O SRBSKÉ národní poesii. Květy, 1836. —

„KRSTNO IME“ a umášení dívek u Srbů. Slavie, 1875. I. str. 642.

ŠTĚDRÝ večer u Srbů. Stat národopisná s vyobrazením. Květy, illustr. časopis 1867. № 26.

ŽENY srbské. Popis. Světozor. illustr. týdenník 1874. str. 514.

RUSKO a Srbsko. (Úvaha hist.-polit.) Slovanský svět. 1872. sešit II.

STRATIMIROVIĆ Jiří. Životopis a podobizna. Světozor, illustr. týd. 1869. str. 407, 415.

STROSSMAYER Josef Jiří biskup Dakovský. Životopis a podobizna. Světozor, illustrovaný týdenník. 1867. I. str. 119, 200.

—— —— Životopis a podobizna. Světozor, týd. illustr. 1870. str. 69.

—— —— biskup d'akosvký. Životopis a podobizna Květy 1870. № 8.

Dr. J. SUBOTIĆ. Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1868. № 28.

IVAN SUNDEČIĆ. Život a podobizna. Květy, 1867 № 9.

ŠAFAŘÍK Jan dr. předseda učen. druž. v Bělehradě. (Život a podobizna). Světozor, illustr. tydenník 1876. str. 425.

TOMŠIĆ Antonín. Životopis a podob. Světozor, illustr. tyden. 1871. № 35.

—— —— Životopis a podobizna. Květy, illustr. týd. 1871. str. 206.

PEVNOST UŽICE v Srbsku. Popis s vyobrazením. Květy, illustr. 1869. № 19.

VÁLKA slovansko-turecká. (S illustr.) Světozor, illustr. týdenník, 1876, 1877.

—— —— rusko-turecká. Náčrtek politicko-historický. Československá Koleda. Kalendář na 1878, str. 101, 108.

—— —— slovanská s Turky. (Načrtek hist.-politický.) S illustr. Vlastenecký kalendář, 1878.

SLOVANSKO turecká válka roku 1876—1877. (Valka Srbská a Černé Hory. — Valka ruská). Vlast (kalendář) 1878. str. 104—112.

RUSKO-turecká vojna o osvobození křestanů. Pećírkův Nár. kalendář 1878.

VLAJKOVIĆ Jiří. Životopis a podobizna. Slavia 1876. II. str. 447.

JAK povstala Vojvodina. (Stat dějep.) Beseda, 1864 č 31, 32. —

Dr. JOŽE VOŠNJAK. Životopis. Květy, illustr. časop. 1868. № 45, 46.

ZELEZNÁ Vrata a Trojanův most na Dunaji. Popis s vyobr. Světozor, illustr. časopis 1877. str. 250.

STANKO VRAZ. (Životopis dle Davorina Terstenjaka). Lumír, 1855. V. str. 353.

—— —— a Víörösmaty i několik slov v slovanofilských básních. Slovanský svět, 1872, knížka VIII.

ZÁHŘEB. S vyobrazením. Kalendář koruny české 1870. str. 65—67.

— —— a hlavní chrám v Záhřebě. Popis města s obrazem. Květy, illustr. týd. 1867. № 20, 21.

— Nástin dějů biskupství Záhřebského. Lumír, 1853. I díl. str. 496.

GENERAL ZACH. Podobizna a životopis. Slavia, 1876. II. str. 419,

ZIMONIĆ Bogdan vůdce Hercegovců. Světozor, illustr. týdenník 1875. str. 435.

K. S. ZRIŇSKY. Podobizna a životopis. Květy, illustr. časop. 1867. № 23.

Něco o Židech a poměru jich k Slovanům. Květy, 1845. str. 117.

О РЕЗУЛТУЈУЋЕМ ДЕЈСТВУ ЛЕЊИВИХ — РЕАКТИВНИХ — СИЛА

НА ОБРТНУ ОСУ ПРИ ОКРЕТАЊУ ФИЗИЧКИХ ТЕЛА ОКО ИСТЕ.

ОД

ЉУБОМИРА КЛЕРИЋА.

Нека се неки сталан систем маса или чврсто физичко тело обрће око неке стално Z осе, упливом динамичког спрега ($\mathfrak{P}$,—$\mathfrak{P}$), који нека произведе у систему угловно убрзање k, а после извесног времена, нека је исто тело постигло још и угловну брзину ω. Да би у стању били да одредимо дејство лењивих сила на обртну Z осу, које долази од лењивих отпора појединих материјалних тачака реченог тела, одредимо прво положај појединих материјалних тачака, које су редом масе m_1, m_2, и т. д. њиховим трима координатама x_1, y_1, z_1; x_2, y_2, z_2 и т. д. према произвољним правоуглим координатним осама OX, OY и OZ са почетком у O, од којих OZ оса нека је обратна оса. Материјална тачка m, положаја x, y, z, а полупречника окретања $r = \sqrt{x^2 + y^2}$ има као и све остале тачке угловно убрзање k и угловну брзину ω, зато су исте тачке центрифурално убрзање p_n и негативно тангенцијално убрзање p_t ове вредности:

$$p_n = \frac{v^2}{r} = w^2 r \text{ и } p_t = kr.$$

Тим убрзањима одговарају центрифурална сила N и негативна или леђива тангенцијална сила P, којих су вредности ове:

$$1).\quad N = \omega^2 mr \text{ и } P = kmr,$$

исте су силе нацртане у слици 1.

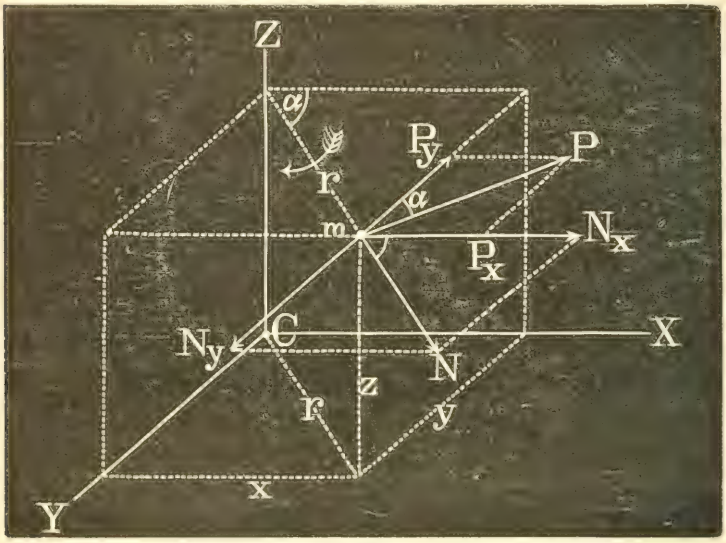

Слика 1.

Како би могли дати себи лекше рачуна о свима таким силама за све поједине материјалне тачке целог система, то разложимо свако N а тако исто и свако P на по две компаненте и то: једне нека су паралелне X оси а друге паралелне Y оси. У тој цељи означимо са α онај угао који полупречник обртања — r — са X осом заклона, па су онда речене компоненте горњих сила редом ове:

$$N_x = N \cos.\alpha,\ N_y = N \sin.\alpha$$

$$P_x = P \sin.\alpha \text{ и } P_y = P \cos.\alpha,$$

но пошто је: $\sin.\alpha = \frac{y}{r}$ и $\cos.\alpha = \frac{x}{r}$ то је:

$$N_x = N.\frac{x}{r}, \quad N_y = N\frac{y}{r}$$

$$P_x = P.\frac{y}{r} \quad \text{и} \quad P_y = P.\frac{x}{r},$$

кад у тим изразима метемо место N и P њихове вредности из 1). то ћемо после довољног свођења добити да је:

$$N_x = \omega^2 mx, \quad N_y = \omega^2 my$$

$$P_x = k\,my \quad \text{и} \quad P_y = rm.x$$

Дакле то су нам сада четири силе, која нам потпуно замењују дејство резултујуће лењиве силе за масу m. Ако компоненте лењиве силе за масу m, у правцу X и Y осе означимо просто са X и Y, онда су исте компоненте, као што слика показује, ове вредности:

$$X = N_x + P_y = \omega^2 mx + kmy$$

и

$$Y = N_y - P_y = \omega^2 my - km\,x.$$

Оваке две силе даће нам свака од материјалних тачака система. Према томе имамо у компонентама правца X осе један паралелан систем сила у простору, а такав исти паралелан систем сила имамо у Y-ским компонентама, које су паралелне Y-ској оси; зато ако резултујућу компоненту X-ских сила означимо просто опет са X а резултујућу компоненту Y-ских сила означимо са Y, то је онда по принципу слагања паралелних сила просто

$$\text{I).}\ X = \Sigma(X) = \omega^2\Sigma(m\,x) + k\,\Sigma(wy)$$

и

$$\text{II).}\ Y = \Sigma(Y) = \omega^2\Sigma(my) - k\,\Sigma(mx).$$

Силе X и Y јесу оне, које нам цео систем лењивих сила замењују, али да би могли одредити још места а и напа-

дну тачку истих двеју сила, ваља да се послужимо принципом статичких момената за паралелне силе У тој цељи означимо координате нападне тачке — A — силе X у правцима X, Y и Z осе мерено редом са a_x, b_x и c_x; координате за нападну тачку B силе Y са a_y, b_y и c_y па је онда на основи реченог принципа:

III). $Xa_x = \Sigma(\omega^2 mx^2 + kmxy) = \omega^2 \Sigma(mx^2) + k\Sigma(mxy)$

IV). $Xb_x = \Sigma(\omega^2 mxy + kmy^2) = \omega^2 \Sigma(mxy) + k\Sigma(my^2)$

V). $Xc_x = \Sigma(\omega^2 mxz + kmyz) = \omega^2 \Sigma(mxz) + k\Sigma(myz)$

исто је тако и:

VI). $Ya_y = \Sigma(\omega^2 mxy - kmx^2) = \omega^2 \Sigma(mxy) - k\Sigma(mx^2)$

VII). $Yb_y = \Sigma(\omega^2 my^2 - kmxy) = \omega^2 \Sigma(my^2) - k\Sigma(mxy)$

VIII). $Yc_y = \Sigma(\omega^2 myz - kmxz) = \omega^2 \Sigma(myz) - k\Sigma(mx)$.

Из једначина I. до VIII. добијамо за тражене координате ове вредности:

$$a_x = \frac{\omega^2 \Sigma(mx^2) + k\Sigma(mxy)}{\omega^2 \Sigma(mx) + k\Sigma(my)}$$

$$b_x = \frac{\omega^2 \Sigma(mxy) + k\Sigma(my^2)}{\omega^2 \Sigma(mx) + k\Sigma(my)}$$

$$c_x = \frac{\omega^2 \Sigma(mxz) + k\Sigma(myz)}{\omega^2 \Sigma(mx) + k\Sigma(my)}$$

и

$$a_y = \frac{\omega^2 \Sigma(mxy) - k\Sigma(mx^2)}{\omega^2 \Sigma(my) - k\Sigma(mx)}$$

$$b_y = \frac{\omega^2 \Sigma (my^2) - k\Sigma (mxy)}{\omega^2 \Sigma (my) - k\Sigma (mx)}$$

$$c_y = \frac{\omega^2 \Sigma (myz) - k\Sigma (mxz)}{\omega^2 \Sigma (my) - k\Sigma (mx)}$$

Из последњих група једначина јасно је, да координате нападних тачака A и B лењивих сила X и Y јесу различите, зато се и дејство лењивих сила, на тело ког је угловна брзина ω а угловно убрзање k, даје у опште узев свести на две силе X и Y које у опште узев не леже у једној и истој обртној равни но у двема паралелним обртним равнима које се силе укрштају у простору под правим углом. Дакле резултујуће дејство лењивих сила не даје се уопште заменити са једном једитом простом силом.

Пошто се физички систем тачака окреће око сталне Z осе, то да би дознали дејство нађених X и Y сила на Z осу, ваља да их просто на исту осу пренесемо, па кад то учинимо, онда ћемо добити за Z осу два спрега $(X,-X)$ и $(Y,-Y)$ и осим тога две просте силе $+X$ и $+Y$; од којих прва сила тежи да креће Z осу у равни xz а друга креће исту осу у равни yz, због тога мора да је оса бар у двема тачкама утврђена, те ће се онда силе X и Y у тим утврђеним тачкама потрти, а остаће још дејство окретања спрегова $(X,-X)$ и $(Y,-Y)$, којих је резултујући моменат

$$\mathfrak{M}_z = Ya_y - Xb_x$$

а то зато, јер су спрегнуте осе речених спрегова паралелне обртној Z оси.

Пошто будемо у последњој једначини заменили вредности из IV). и VI). биће:

$$\mathfrak{M}_z = \omega^2 \Sigma (mxy) - k \Sigma (mx^2) - \omega^2 \Sigma (mxy)$$

$$- k \Sigma (my^2)$$

$$= \quad k \{\Sigma (mx^2) + \Sigma (my^2)\} = - k \Sigma m (x^2 + y^2)$$

дакле:

$$\mathfrak{M}_z = - k \Sigma (mr^2)$$

но $\Sigma (mr^2) = J_z$ јесте моменат лењивости тела за Z осовину, зато је моменат обртања на Z осовину:

$$\mathfrak{M}_z = - k J_z \ldots . \text{(IX.}$$

Ту је знак момента зато одречан, што је значење момента $\mathfrak{M}_z$ моменат лењивих или реактивних сила, а овом моменту јесте раван моменат динамичког спрега ($\mathfrak{P}$,—$\mathfrak{P}$), ког спрега ако је крак q, онда је исти:

$$\mathfrak{P}. q = k J_z.,$$

а који би моменат добили по шестој d'Alambert — овој једначини динамичке равнотеже.

Предпостављено је да се обртање тела произвело уплив ом дејства динамичког спрега ($\mathfrak{P}$,—$\mathfrak{P}$), међутим ако се исто обртање произведе неком ексцентричком силом P, која нека је паралелна xy равни, онда ће иста сила осим свог момента Pq, произвести још и притисак $+ P$ на обртну Z осовину, који добијамо кад дату силу P пренесемо на обртну осу.

Ако сила P заклања угао φ са xz равни, а лежи у обртној равни у остајању $z = c$, онда су исте силе компоненте у правцу X и Y осе ове:

$$P \cos. \varphi \text{ и } P \sin. \varphi$$

а нападна тачка истих сила у Z оси нека је W, онда ћемо у тој тачци имати у равни yz. силу $P \sin. \varphi$., а у

равни xz. силу $P\cos.\varphi$, зато ако означимо са U и V нападне тачке сила X и Y које су од C удаљене за c_x и c_y, то ће силе X и $P\cos.\varphi$ окретати Y-ску осу, а силе Y и $P.\sin.\varphi$ окретати X осу, па ако моменте обртања за исте осе означимо за $\mathfrak{M}_y$ и $\mathfrak{M}_x$, добићемо да је:

$$\mathfrak{M}_y = P\cos.\varphi.c + Xc_x = P\cos.\varphi.c + \omega^2\Sigma(mxz)$$
$$+ k\Sigma(myz)$$

$$\mathfrak{M}_x = P\sin.\varphi.c + Yc_y = P\sin.\varphi.c + \omega^2\Sigma(myz)$$
$$- k(\Sigma mxz)$$

Дакле кад на неко тело дејствује речена ексцентричка сила P, онда се најзад све ленљиве силе своде на три и то силу P, силу X и Y које се све три уопште узев у простору укрштају а не секу се, зато се и резултујући притисак на подупртим тачкама обртне осе одређује силама $+P$, $+X$ и $+Y$ са нападним тачкама у W, U и V слика 2.

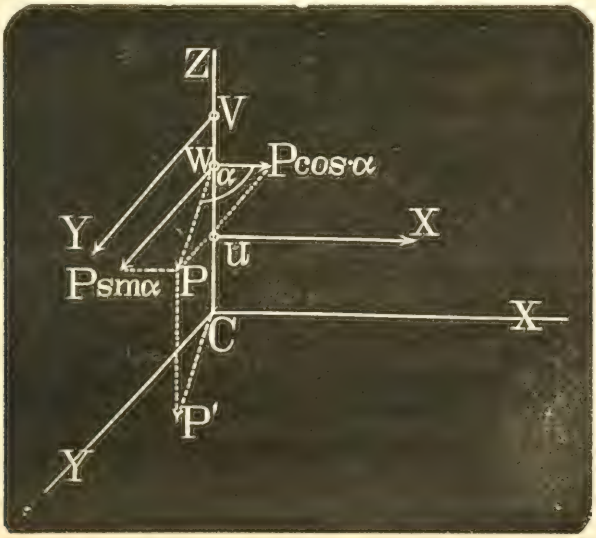

Слика 2.

У извесним специјалним случајима могла би и та околност наступити да буде н. пр. резултанта свих трију сила P, X и Y равна нули, а то би био онда случај, кад би прво силе X и Y пале у исту обртну раван, а сила P дејствовала у западној линији резултанте Q сила X и Y, по смислу дејствовала противно а по интензитету морала би бити равна Q, дакле кад је још и

$$P + Q = 0$$

онда би и притисак на обртној оси био раван нули. Така линија, у којој би дејствовала ексцентричка сила P па да упливом исте буде притисак на обртној оси раван нули зове се линија удара, а свака тачка исте линије зове се средиште удара.

Пошто така сила P мора лежати у равни сила X и Y ако се леђиве силе дају на таке свести, онда је за одредбу линије удара нужна ова условна једначина

$$c_x = c_y = c$$

а ако раван сила X и Y узмемо још и за координатну xy-ску раван, онда ће бити:

$$c_x = c_y = c = 0.$$

који случај може само онда наступити кад буде било: $\mathfrak{M}_x = \mathfrak{M}_y = o$ а то ће бити онда кад је:

$$\Sigma(mxz) = o \text{ и } \Sigma(myz) = o.$$

Овим је двема једначинама одређена раван удара. Дакле ако можемо на Z осу наћи таку обртну раван, за који последњи услов постоји, онда се и силе X и Y дају на само једну једиту просту силу свести. Последња су два

услова испуњена н. пр. онда кад би xy-ска равањ била равањ симетрије, осим овога, последње две једначине казују нам да је Z оса главна оса момента лењивости за тело које се око исте обрће, зато ако је обратно обртна оса главна оса момента лењивости а то за тачку C, онда ће и силе X и Y лежати у једној равни, која кроз C пролази и стоји на Z оси управно, и тада се резултујуће дејство лењивих сила даје заменити само са једном силом:

$$Q = \sqrt{X^2 + Y^2} = Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2}$$

где нам M значи масу целог тела ($= \Sigma(m)$), а r_s то је полупречник обртања тежишта система, или остојање тежишта системе од обртне Z осе. Но ако тражимо од силе P да нам она силу Q уништи, те да се услед тога не произведе потрес или притисак на обртној оси, онда мора да је

$$P + Q = o$$

дакле и

$$P = -Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2} \ldots (X.$$

Ми смо тако дакле нашли јачину силе P, која ће потрти дејство лењивих сила на обртној оси, која је по јачини онолика као и за једну материјалну тачку што би испала кад би цела маса система била у тежишту истога система; ваља још да нађемо и место исте силе P, место је њено у нападној линији силе Q. Пошто је заједничка нападна тачка D слика 3., сила X и Y у xy равни одређена координатима a_y и b_x, то је иста тачка D у исто доба и једна од тачака кроз коју ваља да прелази сила P од које тражимо да нам кретање уништи а без потреса на обртну осу.

Да би дакле нашли још и правац нападне линије силе P, то означимо са α онај угао који резултанта Q лењивих сила са X осом заклона, па је онда:

$$\text{XI).}\quad tang.\,\alpha = \frac{Y}{X} = \frac{\omega^2 \Sigma (my) - k\Sigma (mx)}{\omega^2 \Sigma (mx) + k\Sigma (my)}$$

углом α одређен је и правац силе P.

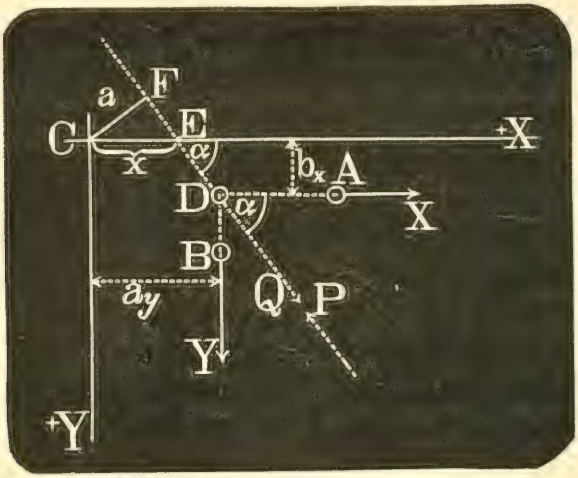

Слика 3.

Дакле, сила $P = Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2}$, која пролази кроз тачку D, заклона са X осми угао α кога је угла дирка дата у једначини XI). и осим тога дејствује по смислу сили Q противном, она ће уништити угловно убрзање k као и угловну брзину ω, или она ће спречити окретање тела а на осовини неће бити никаког притиска. Овде узета ударајућа сила P има онда реченог смисла и значења, кад би се ω и k произвело пре њеног дејства неким динамичким спрегом ($\mathfrak{P}$,—$\mathfrak{P}$), а пошто се ω и k произвело, то онда да нађемо силу P по јачини и месту која би свако кретање спречила а да се на оси не произведе потреса.

Пошто је положај равни xz која кроз обртну Z осу пролази произвољан, то је ми можемо ставити да иста прође и кроз тежиште тела, у таким је случају $\Sigma (my) = o$ дакле је онда и

$$\text{XI}_a) \ldots tg\,\alpha = -\frac{k}{\omega^2}.$$

Једначина линије удара речене особине дата је у овом облику:

$$y - b_x = tg.\alpha\,(x - a_y)$$

где кад заменемо одговарајуће вредности биће:

$$\text{XII}).\ y = \frac{\omega^2 \Sigma(mxy) + k\,\Sigma(my^2)}{\omega^2 \Sigma(mx) + k\,\Sigma(my)}$$

$$= \frac{\omega^2 \Sigma(my) - k\,\Sigma(mx)}{\omega^2 \Sigma(my) - k(\Sigma my)}\left(X - \frac{\omega^2 \Sigma(mxy) - k\,\Sigma(mx^2)}{\omega^2 \Sigma(my) - k\,\Sigma(my)}\right)$$

према овој једначини јесте абсциса пресечне тачке E линије удара са X осом дата у овом изразу:

$$x = -\frac{k\{\Sigma(mx^2) + \Sigma(my^2)\}}{\omega^2 \Sigma(my) - k\,\Sigma(mx)}.$$

Но ако нам раван xz пролази кроз тежиште тела, онда је за такав положај речене равни:

$$x = \frac{k\{\Sigma(mx^2) + \Sigma(my^2)\}}{k\,\Sigma(mx)}$$

или

$$\text{IXь}) \ldots x = \frac{J_z}{\Sigma(mx)}.$$

Дакле правац резултујуће силе P, пролази свакад кроз једну и исту тачку E, X осе која је тачка за $\frac{J_z}{\Sigma(mx)}$ удаљена од почетка C, правац је силе променљив јер је исти по XI_a) зависан од ω.

Означимо још са a крак обраћује силе P, — а то је крак и за силу Q, па је онда:

$$a = \frac{ax}{\sqrt{1 + tg.^2 \alpha}}$$ где кад извршимо нужну замену биће:

$$\text{XIII).}\ a = -\frac{k\{\Sigma(mx^2) + \Sigma(my^2)\}}{Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2}} = -\frac{k\,J_z}{Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2}}$$

за крак a одречан знак што смо добили, значи да је смисао момента силе P противан смислу момента лењиве силе Q, као што то и треба да је тако.

Пошто будемо довели у свезу једначину XI_a) и XI_b), лако је увидети да је геометријско значење крајње тачке F крака a ништа друго но круг кога је пречник $= x$, који лежи у X оси тешке равни xz-ске.

Најзад кад би ударајућа сила P дејстовала на мирно тело, и тражило би се од исте силе то, да нам она произведе у телу угловно убрзање k а да на осу не произведе потреса, или да нам уништи само дејство тангенцијалних лењивих сила, онда је за такав случај $\omega = o$, а тај исти услов можемо унети у рачун, ако одустанемо од дејства центрифуралних сила, дакле све оне чланове који су снабдевени са сачиниоцем ω да их изоставимо. За такав случај јесте:

$$\text{XIV).}\ tg.\alpha = -\frac{\Sigma(mx)}{\Sigma(my)} = -\frac{Mx_s}{my_s} = -\frac{x_s}{y_s}$$

где су нам x_s и y_s абсциса и ордината тежишта S система.

Означимо сада са φ онај угао који тешка раван система пролазећа кроз Z осу закона са xz равни, па је онда:

$$\text{XV).}\ tg.\varphi = \frac{y_s}{x_s} = -\,cotg.\,\alpha.$$

одкуда за нас ево ово важно докачење:

Сила P мора стајати управно на тешкој равни која кроз Z осу пролази (ово изилази из XI$_a$) кад метемо $\omega = o$) а која је још главна оса момента лењивости за тачку C, која лежи у обртној равни xy за коју ваља да је испуњен услов

$$\alpha)\ \Sigma(mxz) = o \text{ и } \Sigma(myz) = o.$$

Пошто је по горњој поставци $\omega = o$, то је и бројна вредност крака a силе P дата у изразу:

$$\text{XVI).}\ a = \frac{J_z}{Mr_s}$$

Услов под α) испуњен је онда кад је н. пр. xy раван раван симетрије, те из свега горњег изилази ово:

Нападна линија силе P, која има да произведе угловно убрзање k или која има да тако убрзање уништи, те да се на оси не произведе потреса — од дејства лењивих тангенцијалних сила — ваља да лежи у равни симетрије тела која лежи управно на обртној Z оси; осим тога мора да лежи правац силе P још и управно на оној тешкој равни тела која кроз Z осу пролази, нападна линија силе P удаљена је од Z осе за крак a који добијамо по једначини XVI).

Такова тачка F која лежи у реченој тешкој равни, а удаљена је од Z осе за a назива се просто средиште удара, и ако исту тачку може да замени свака тачка у нападној линији силе P.

Пошто је одредба тачке F независна од величине убрзања k, то онда кад ударимо тело у такој тачци, ма колико великом силом P, она неће произвести потреса на обртној оси, који би иначе постао услед дејства лењивих тангенцијалних сила, или ако би се тело пре дејства силе P већ обртало по извесном закону, и у моменту судара постојало неко убрзање k, то сила P по довршеном удару

или дејству у тачци F неби ни у колико изменила пре удара дејствујуће притиске на обртној оси, така сила неби произвела нове леђиве тангенцијалне силе, које би се на осовини као реактивне могле појавити кад би сила P у некој другој тачци F' дејствовала које би остојање од Z осе било $\leqq a$.

Будемо ли пак тешку раван која кроз Z осу пролази узели за xz раван, а раван симетрије која је управна на Z оси на xy-ску раван, онда нам је за такав координатан систем

$$tang.\alpha = -\frac{k}{\omega^2}$$

а ако је још и $\omega = o$ онда је и $X = o$, те се тада резултанта леђивих сила своди на $Q = Y$. Нападна тачка резултанте Y која лежи у xy-ској равни, одређена је у овом случају просто координатима:

$$a_y = \frac{\Sigma(mx^2)}{\Sigma(mx)}$$

$$b_y = \frac{\Sigma(mxy)}{\Sigma(my)}$$

Према овоме је крак a оне силе P, која кад дејствује на тело да она њеним дејством не произведе потреса на обртној оси, дат још и овим особеним новим изразом:

$$a_y = a = \frac{\Sigma(mx^2)}{\Sigma(mx)} = \frac{\text{моменат леђивости за } yz \text{ раван}}{\text{статистички моменат масе за } yz \text{ раван}}$$

Међу тим, ако би xz раван била још и раван симетрије, или најзад и така раван за коју је $\Sigma(mxy) = o$, онда би у таком случају било $b_y = o$, дакле средиште удара лежало би само у оваком случају у тешкој равни

која кроз Z пролази, а удаљена од Z осе у X оси — тешкој линији — за a_y. Овако средиште удара било би и јесте права нападна тачка леђиве силе Y, на дакле и ударајуће:

$$P = Y = Q.$$

Из свега што смо до сада дознали о линији удара, излази за нас ово важно. За ма коју тачку C у телу, постоји само извесан положај осовине Z, око које кад се тело обрће, да може бити и извесна линија удара, у којој кад ма каква динамичка сила дејствује, она не мењује њеним дејством већ постојеће притиске на обртној оси. Обратно, она оса Z за тачку C, која оса има линију удара, јесте и главна оса момента леђивости за исту тачку C; но пошто ми по теорији о моментима леђивости имамо за сваку тачку тела, три главне осе момента леђивости, то ћемо онда и за сваку тачку моћи наћи и три осе положаја обртних оса, за које ћемо у стању бити наћи и линију удара. Линија удара за ма коју главну осу као обртну осу, лежи у равни оних других двеју главних оса.

Ако је положај координатиних оса у простору и за тачку C као почетак такав, да је Z оса главна оса момента леђивости, за тачку C, онда се као што знамо своди и резултат склапања резултујуће леђиве силе само на две X и Y којих су нападне тачке A и B, слика 4. а леже у равни оних других двеју главних оса момента леђивости за исту тачку C. У оваком се случају права нападна тачка резултујуће леђиве силе:

$$Q = \sqrt{X^2 + Y^2} = Mr_s \sqrt{\omega^4 + k^2}$$

налази у периферији круга који пролази кроз тачке A, B и D, где је тачка D пресечна тачка праваца сила X и Y

а специјално још у оној тачци E у којој правац резултујуће силе Q сече речени круг. Ово изилази из теорије о средишту равног система сила.

Међу тим пошто за ма коју вредност угловне брзине ω, правац силе Q пролази увек кроз тачку E слика 3. која је у тешкој XZ равни, то је онда јасно да је E средиште удара и да је тачка E слика 3. интендична са тачком E слика 4.

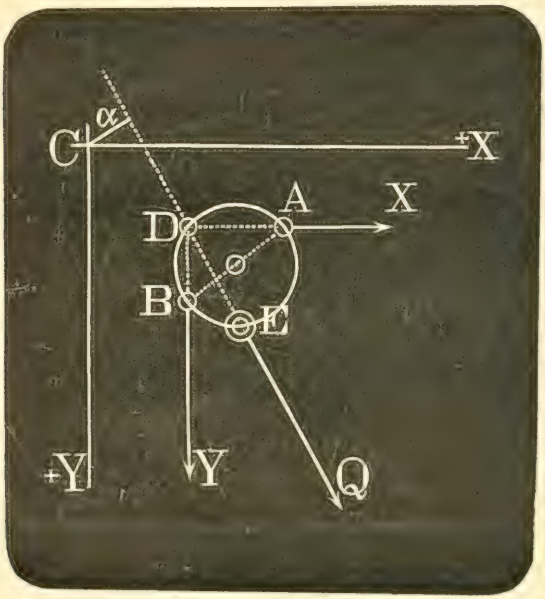

Слика 4.

Пошто је у опште:

$$a = \frac{k\,J_z}{Mr_s\sqrt{\omega^4 + k^2}}$$

то је јасно да је за свако друго ω и крак a други, а исто је тако и друга вредност угла α, на ком краку и у ком правцу имала би да дејствује сила $P = Mr_s\sqrt{w^4 + k^2}$

која је тако исто зависно од угловне брзине ω, те да уништи кретање без потреса обртне осе. За $\omega = o$, а $k = const$ јесте a максимум, а сила P минимум. Према овоме ће и линија удара обавијати неку особену линију у равни xy-ској — а та је линија ништа друго но баш сама тачка E слика 3. која лежи у тешкој xx. равни, види једначину XI$_b$), и зависна је само од геометријског облика тела кад је ово хомогено.

Најзад нека је познат моменат $\mathfrak{M}$ неког динамичког спрега ($\mathfrak{P}$.—$\mathfrak{P}$), који својим дејством нека је произвео за обртну Z осу као главну осу момента лењивости угловно убвзање k и угловну брзину ω, онда је речени моменат а и механичан рад $\mathfrak{A}$ истог спрега дат у овим вредностима:

$$\mathfrak{M} = k\, J_z \quad \text{и} \quad \mathfrak{A} = \frac{1}{2}\, \omega^2\, J_z.$$

од куда је:

$$\omega^2 = \frac{2\,\mathfrak{A}}{J_z}$$

пошто будемо сада ω као и $k\,J$ заменили у једначини XIII., биће:

$$a = \frac{k\, J_z}{M r_s \sqrt{\frac{4\mathfrak{A}}{J_z^2} + k^2}} = \frac{1}{k}\, \frac{k^2\, J_z^2}{M r_s \sqrt{4\mathfrak{A}^2 + k^2 J_z^2}}$$

дакле је најзад:

$$a = \frac{\mathfrak{M}^2}{M(r_s\, k)\sqrt{4\mathfrak{A}^2 + \mathfrak{M}^2}}$$

но пошто је $r_s\, k = p_t$ тангенцијално убрзање тежишта S система који се око Z осе окреће, то је онда:

$$a = \frac{\mathfrak{M}^2}{M p_t \sqrt{4^2 \mathfrak{A}^2 + \mathfrak{M}^2}} \quad \text{.. (XVII.}$$

Ми имамо дакле сада крак a ударајуће силе изражен као функција рада $\mathfrak{A}$, момента $\mathfrak{M}$ динамичког спрега ($\mathfrak{P}$, – $\mathfrak{P}$), и тангенцијалног убрзања тежишта система а за случај кад је Z оса главна оса момента лењивости за тачку C кроз коју пролази xy. раван, у којој лежи и линија удара. На подобан начин прелази нам и образац X). у овај:

$$P = Q = \frac{Mr_s}{J_z} \sqrt{4\mathfrak{A}^2 + \mathfrak{M}^2} \ldots \text{(XVIII.}$$

Дакле што се буде истим моментом $\mathfrak{M}$ већи рад производио, у толико ће и сила морати бити у извесном односу већа.

Најзад и једначина XI) прелази нам у ову:

$$tang.\,\alpha = \frac{2\mathfrak{A}y_s - k\,J_z\,x_s}{2\mathfrak{A}x_s + k\,J_z\,y_s} \ldots \text{(XIX.}$$

где нам x_s и y_s значи одстојање тежишта тела од yz. и xz. равни. Узмемо ли тешку раван која кроз Z пролази за xz. раван онда је $y_s = o$, то је за тај случај простије:

$$tang.\,\alpha = \frac{-k\,J_z\,x_s}{2\mathfrak{A}x_s} = -\frac{k}{2} \cdot \frac{J_s}{\mathfrak{A}} \ldots \text{(XX.}$$

према томе је угао α зависан само од рада $\mathfrak{A}$. пошто је за $\mathfrak{M}$ стално и угловно убрзање k стално.

Ја сам овде изложену општу теорију о дејству лењивих сила на обртну осу зато изнео на јавност, да би показао то, како је погрешно схватан досадањи појам о средишту удара. Под средиштем удара у неком телу а за дату обртну осу, разумевала се она тачка, у којој под извесним правцем кад сила удара или дејствује на тело да она онда потре притиске на обртној оси. При одредби овакове тачке прешло се ћутке преко дејства центрифугарних сила, но се узимале у рачун само реактивне —

леньиве — тангенцијалне силе. Зато је и природно да се при реченом захтеву неможе уклонити цео потрес на обртну осу, а овај наступа чим се тело покрене, јер се тада пробуђују центрифуларне силе, које се ударајући тело у речену тачку, не потиру.

Међу тим, ја сматрам ону тачку за средиште удара, а то је строго узев тачка E слика 3. и 4. у којој кад динамичка сила одређене јачине и одређеног правца дејствује, да она њеним дејством уништи обртно кретање а при том да потре и резултујуће дејство свеколиких леньивих сила, не остављајући на осовини никака потреса или притиска. Овака је тачка једино зависна од геометријског облика тела или од узајмног распореда материјалних тачака у телу према обртној осовини. — Средиште удара, као што га ја дефинишем, јесте дакле у телу непокретна тачка, а правац и јачина ударајуће силе јесу променьиви.

Даље ваља напоменути још и ово: Средиште удара узев у обзир и дејство центрифуларних сила, не разликује се од средишта удара узев у обзир само тангенцијалне силе, но је једина и главна разлика у правцу дејства силе која би потрла дејства свију леньивих сила Док је, узев у обзир само тангенцијалне силе, правац ударајуће силе управан на тешкој xz равни, дотле је правац таке силе, узев у обзир и дејство центрифуларних сила, кос према тешкој xz равни јер је правац силе у последньем случају одређен једначином $tg.\alpha = -\frac{k}{\omega^2}$.

Осим горе реченог, држим да је много коректније говорити о линији удара коју би могли назвати оса средишта удара, а то је нападна линија — или место — оне силе, у којој кад иста буде дејствовала, које је јачина $P = Q$, да нам она кретања уништи а да на обртној оси не произведе никаког потреса. Овако би могли по-

сматрати ствар зато, што ће свака тачка у линији удара моћи играти улогу средишта удара, но строго узев тачка је E она која би се могла у правом смислу речи назвати средиште резултујуће лењиве силе, дакле и средиште удара.

Најзад нека ми је дозвољено да обратим пажњу читаоца овог рада још и на једначине (XVII., (XVIII., (XIX. које држим да су сасвим новог облика, и које су врло важне за теорију о средишту удара у оном случају, кад је познат рад динамичког спрега и његов обртни моменат.

12 Декембра 1881
Београд.

Љуб. Клерић

ПРОФЕСОР МЕХАНИКЕ У ВЕЛ. ШКОЛИ.

МАЛЕ ДРЖАВЕ

У ДАНАШЊЕМ МЕЂУНАРОДНОМЕ СКЛОПУ.

(ПОВОДОМ НЕКИХ НОВИЈИХ ПОЈАВА У ТЕОРИЈИ О МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ).

Гдегод се данас састану дипломате великих држава, који рукују и управљају данашњом међународном практиком и решавају дневна међународна питања, свуда истичу пре свега потребу мира и обраћају највећу бригу томе, да свако питање које искочи на површину реше у таквоме смислу како ће се тај толико жељени и негован мир одржати и како се неће супротности међу државама тако заоштрити и сударити, да мора доћи до насилнога сукоба, који се жели свакојако избећи. Изгледа дакле доиста да је то одржање мира прва и најглавнија максима у данашњем међународноме склопу и да су све државе вољне и расположене да за ту цел много штошта жртвују и попусте од својих претенсија и интереса и да све тако лепо и мирољубиво удесе како се површина међународно-правнога стања данашњега неће пореметити и ма на којој тачци насилно продерати. А кад велике и јаке државе, којима је у рукама највећа моћ да мир поремете, толико нежне бриге обраћају одржању мира и нормалнога међународнога стања, зар то онда није драгоцена и поуздана залога мирноме, правилноме развићу међународних одношаја и сигурноме напредовању у међународно-правној свести, где неће владати пуста сила

него где ће владати право, које свакоме члану међународнога друштва обезбеђује опстанак, равноправни положај и поштовање његове унутрашње и спољне самосталности — зар није тако? Одиста би тако било, кад би само та жеља за одржање мира поницала из чистога и искренога миротљубивога осећања, али баш то је на жалост оно што недостаје и чиме се силе при томе непрестано истицаноме одржању мира никако не руководе. Кад би ту одиста било збиљске и искрене тежње за трајним и сталним одржањем и обезбеђењем мира и мирнога међународно-правнога развића, онда би се пре свега то увидело и признало, да се мир може стално одржати и обезбедити једино на основама задовољене м е ђ у н а р о д н е п р а в д е и ту би онда пре свега те велике државе, које излазе на среду као апостоли мира, бациле на страну и метнуле у архиву све своје разне властољубиве тежње и планове, квитирале би са својим старим традиционим себичним рачунима и потрудиле би се око тога, да се призна „свакоме своје“, да се свака ма и најмања држава осећа потпуно сигурна и обезбеђена у томе великоме међународноме друштву, да престане свако незадовољство, свако страховање и неповерење, које непрестано подгриза и подрива темељ томе толико жељеноме миру.

Али од свега тога ми данас ништа не видимо, но само чујемо, слушамо ту лепу песму и фразу о „одржању мира“, а кад погледамо н а ч е м у тај мир хоће да се одржава и утемељи, онда видимо да он у место на темељима правде и правичности треба да почива на бајонетима и топовима. Заиста је то чудан контраст између тих непрестаних миротљубивих р е ч и, што лебде на уснама свију дипломата и између тога факта да све те државе, чији заступници то говоре, стоје до зуба н а о р у ж а н е једна према другој, што се једнако дотерује и усавршује војничка организација и спрема и што се Јеврона управо претворила у велику ка-

сарну, у којој милитаризам све више отима мах. Одиста тај толико наглашавани и неговани мир мора да стоји на веома слабим ногама, на веома трошним и лабавим темељима, кад га ваља подупирати пушкама и топовима, кад ваља над њим дан и ноћ непрестано стражарити[1]. То очевидно значи да су данашње противности у јевропскоме међународноме склопу тако оштре и непомирљиве, да се битни интереси толико укрштају и косе, да ту не може за дуго бити мирнога стања, да ту нико не мисли о мирноме решавању и изравнању тих противности, него се крвави сукоб само одлаже с тога, што свака држава хоће још да доврши своју војничку спрему, што се обазире за поузданим савезницима и што чека и вреба згодан тренутак. Па кад велике и моћне државе тако стоје, кад оне тај мир сматрају само као неко примирје иза кога неизбежно мора доћи крвави судар, кад оне нису сигурне са својим битним интересима и стоје непрестано на стражи и на опрезу једна према другој, онда шта да се каже о малим и слабим државама, које су се нашле међу тим великим наоружаним државним колосима и које такође ваља да се брину о обезбеђењу свога опстанка и својих интереса — како стоји са њима?[2] Одиста то је важно и замашно питање за те мале државице и нема сумње да оне имају највећу побуду, да од времена на време

[1] »Que pourra devenir le droit international au milieu de ce débordement de l'esprit militaire? On ne voit guère comment l'équité, la sagesse, la modération, pourront fleurir à l'ombre de la forêt de baïonettes qui va couvrir la surface de l'Europe« вели Mich. Chevalier у своме чланку: Du droit international, de ses vicissitudes et de ses échecs dans le temps présent (Revue d. deux mondes, мај 1872, стр. 398).

[2] »Tant que cette incertitude dure, l'existence des petits Etats libres, si salutaire à l'humanité, est compromise et les grandes puissances elles-mêmes sont disposées à toute heure à en venir aux mains«. Katchénowsky, Nouvelles recherches sur les formes de gouvernement (Revue d.).

озбиљно разгледају како стоје ствари у пространој међународној области и да озбиљно размисле не само о унутрашњим но и о спољним условима свога опстанка и развића.

Према томе дакле свакојако није нимало сувишно и залудно, погледати почешће преко свога државнога плота напоље у широки међународни свет, разабрати како се обрћу ствари и како стоји ситуација, упознати се са теоријским и практичким погледима и начелима, која облађују и покретом међународнога живота управљају, видети којим је правцем тај покрет ударио, колико међународно право напредује, у коме се смислу схвата и у колико оно обезбеђује државама равноправни опстанак и услове њиховога самосталног живота. У колико је која нација и која држава мања и слабија, у толико мање она може да се ослања на своју властиту моћ и да безбрижно уређује и расправља своје унутрашње ствари не мареći и не мислећи ни мало о ономе што се око ње збива; она дакле мора да се ослања на моћ оних начела, која међународним животом владају, на моћ самога права, које свакоме, силноме и слабоме, подједнако даје заштиту и обезбеђење. С тога дакле за њу са свим логички мора бити замашно и интересантно питање: каква су та начела и какво је то право, има ли у опште тога права и даје ли оно заиста једнаку заштиту силноме и слабоме?

Како је наш српски народ свакојако мали народ и како су наше самосталне српске државе, Србија и Црна Гора, мале државе, то мислимо да неће бити згорега да се у овој расправи мало позабавимо тим питањем, што смо га сада навели. Разуме се да ми не можемо помишљати на то, да на дипломатски дурбин гледамо како стоје звезде и прилике на „политичкоме небу“ јевропскоме, да по тим знацима и приликама на длаку погађамо и проричемо најближе крупније догађаје, да испитујемо и сазнајемо дубоке дипломат-

ске тајне и планове овога или онога јевропскога кабинета, да нагађамо како ће се силе груписати и како ће се у најближој будућности развити политичка „ситуација“ — и све остале сличне ствари и комбинације, којима се баве дневни политичари, који сваки дан ваља своју публику да обавесте о дневноме положају, да јој донесу увек нешто ново, пикантно, важно, па ма то мало и измишљено било, те се морало у скоро после тога опет побијати и порицати. Тако политичко звездарство и прорицање, та дневна политичарска нагађања не могу нам овде бити ни на крај памети. Ми хоћемо нешто друго; ми хоћемо по актима и фактима, која су се већ догодила и која су свакоме на видику, да у општим крупним потезима обележимо претежни карактер и правац данашње фазе практичкога међународнога живота, а уз то хоћемо да се обазремо и на теорију и њене заступнике, те да изнесемо и њихове данашње погледе и начела, која свакојако морају имати некога утицаја и на саму међународну практику. А то ћемо све да разгледамо нарочито у тој цели, да видимо како стоје мале државе у данашњем међународноме склопу и колико има поузданога јемства и обезбеђења за њихов самостални опстанак и развитак.

Сећамо се да је пре десет година изишла књига једнога белгијскога публицисте Е. Гоблета под насловом: Désarmer ou déchoir[1] (разоружати или очајавати). Та је књига добила расписану награду од друштва „пријатеља мира“ у Паризу и председник тога друштва Иполит Паси написао је предговор тој књизи у којој понавља и још јаче вели: „Разоружати или пропасти“ (désarmer ou

[1] E. Goblet d'Alviella, Désarmer ou déchoir. Essai sur les relations internationales. Bruxelles, Paris 1872. Тај је исти Гобле био ове године изабран председник конгреса мира, који је као што је познато пре краткога времена држан у Бриселу.

périr). Он вели, како питање о милитаризму и о великим војскама није данас више питање „о мање или више, него то је питање о животу или смрти“. Одиста то мора збиља да је веома акутна болест тога јевропскога међународнога друштва, кад тако озбиљни писци и дубоки посматрачи као што је Паси налазе да ту ваља или тражити што брже лека, дакле разоружати или — пропасти. И то је веома јасан знак како ствар стоји са тим толико негованим, истицаним и наглашаваним миром, над којим мора огромна војска и војна спрема да стражари. Очевидно то значи, да се данас ни највећа и најмоћнија држава не осећа безбедна и са својим опстанком сигурна у данашњем међународноме склопу, а ту онда разуме се о малим државама и њиховој безбедности нема ни говора. Најзад за велике и моћне инак нема толике опасности, у њих инак никад не може бити на коцки питање самога њиховога опстанка, него увек само питање о томе, да можда изгубе који део земље, да изгубе своју важност и да не певају више први глас у јевропскоме концерту, да падну са свога „велесилнога“ положаја, да им се разбију и осујете неки можда давнашњи традиционални властољубиви планови и т. д. Ала код малих и слабих држава ту је опасност много већа, јер оне могу да изгубе и саму своју државну самосталност, сам свој опстанак. Па у чему оне да траже спас и обезбеђење живота, кад међународно-правни поредак и мир почива на врху бајонета?

Чувени зналац међународнога права, Ролен-Жакмен дајући као редактор часописа „Revue du droit international“ реферат о наведеној Гоблетовој књизи завршује тај свој реферат овим речима: „C'est surtout dans les petits États, neutres et pacifiques par essence, qu'il importe de cultiver et de respecter le droit international. Car c'est par lui qu'ils vivent et sur lui qu'ils doivent

s' appuier pour continuer à vivre" (у малим државама, које су по битности неутралне и миљубиве, ваља пре свега и нарочито да се обрађује и поштује међународно право. Јер оне њиме живе и на њега се морају ослањати да одрже свој живот). Изгледа да је тиме белгијски публициста малим државама означио и обележио једини начин и пут, да живе и да се одрже, а то је поштујући и ослањајући се на међународно право. Да ли је то одиста поуздан заклон и штит за мале државе, да ли им међународно право заиста у свакоме погледу и у свима околностима обезбеђује опстанак и самостално развиће? То је за њих одиста важно и интересно питање и ми ћемо покушати, да га мало претресемо.

Кад загледамо у теоријске прописе данашњега међународнога права ми ћемо у њима наћи доиста сва она правна правила, која могу и најмањој држави да ујемче и обезбеде њена права и њен међународни самостални положај. Ту је пре свега велико начело правне једнакости, које Блунчли увршћује међу основна међународно-правна својства држава, Хефтер меће као прво и основно начело за све суверене државе пред сва остала општа права што их имају државе једна према другој. То је начело у међународном праву формулисано овако: „Свака је држава као правна личност једнака са другом државом. Све државе имају једнако учешће у међународноме праву и једнаку претенсију на поштовање св је егзистенције". Лепо је такође г. 1871. познати амерички сенатор Суннер то начело у америчкоме сенату објаснио казавши: „Пошто је једнакост свију народа међународно-правно начело исто тако као што је једнакост свију људи аксиом у нашем прогласу независности, то се не сме према некоме малом и слабом народу ништа учинити, што се не би према некоме великом и моћноме народу учинило или што ми не бисмо трпели да се према нама самима

учини". Осим начела правне једнакости долази још начело немешања или неинтервенције, које је у данашњем међународном праву као правило признато а и у практици у толико прилика свечано изјављено и потврђено. То се мора свакојако признати као велики напредак и задобитак новијега међународно-правнога развића за последњих тридесет година, којим се то данашње развиће нарочито разликује од међународно-правнога стања које је још у првим десетинама овога века настало и постојало под владом познате и злогласне свете алијанције, под којом је напротив баш важило правило и начело интервенције, које су велике државе, које беху у тој светој алијанцији, вршиле и примењивале са свим неограничено према свима мањим и слабијим државама. Ко год познаје тадашње жалосно стање међународнога друштва, а нарочито бедан и крајње несигуран положај малих држава, тај ће потпуно умети да оцени сву тежину и значење благодетнога начела неинтервенције, које је иза све патње и невоље из времена св. алијанције једва и с муком извојевало себи признање у самој међународној практици.

Колико је некада у време поменуте међународно-правне диктатуре великих сила, које се беху склопиле у ту св. алијанцију, задавало бриге дипломатама тих великих држава, кад се негде у некој средњој или малој држави догодила каква већа промена у уставу и у политичкој организацији; то су они одмах сматрали као предмет од „општега интереса", и ту је дипломација великих сила са најозбиљнијом сумњом дуго премишљала о томе питању треба ли признати какав нови устав, нову владу или нову династију. Стара јевропска дипломација беше под још свежим и са свим разумљивим утиском француске револуције испуњена детињастим страхом и од самога имена републике и гдегод се у каквој средњој или мањој држави појавио какав ма ко-

лико слободоумнији и напреднији покрет, тежња за слободнијим реформама и установама, ту су одмах као извршиоци интервенционе политике долазиле војске, које су у борама својих застава носиле собом страх тајних владалачких кабинета. Против живљих говора у скупштинама, против пропаганде слободњачких идеја борили су се и бранили средствима дипломатских завера. У опште та цела св. алијанција беше једна велика завера против слободе и самосталности свију осталих мањих и слабијих држава. И онда је заиста основано, што смо горе казали о данашњем начелу неинтервенције као великоме напретку и задобитку новијега међународно-правнога развића. Данас за мање и слабије државе нема бар те опасности, да ће им се дипломација великих држава непрестано и редовно мешати у њихове унутрашње уставне промене и покрете и да се неће моћи ни за длаку помаћи напред, а да не наиђу на диктаторску реч па и на саму војску св. алијанције, која их назад командује и све им опет враћа у стари облик и на стару меру.

Данас се бар то у опште признаје да сваки народ, био мали или велики, има неспорно право да себи гради и даде онакав устав и онаку организацију, која свагдашњој његовој потреби и историјскоме току његова народнога живота одговара. У очима мисаоногa посматрача устави су данас управо одељци или ступњеви развића у биологији свакога појединога народа, који тим већу вредност имају што више одговарају властитоме бићу и природи тога народа. Нема дакле сумње да је данас већ престало и прошло оно време м е ђ у н а р о д н и х у с т а в н и х п р о г р а м а, према којима је сав свет ваљало по једноме извесном у напред удешеноме и прописаноме рецепту или калупу да се устроји и уреди. То беше одиста жалосно и опасно време нарочито по мале државе и народе и њихово самостално унутрашње развиће.

Данашње је међународно право у томе погледу одиста напред корачнуло. Ну да ли је тиме већ довољно и потпуно обезбеђен и целокупни опстанак и независан спољни међународни положај тих слабих и малих држава? Како пре свега суди о томе данашња међународно-правна теорија и публицист ка? Овде ће бити занимљиво да наведемо по нека мишљења разних писаца о малим државама у опште и о њиховоме raison d'être (разлогу опстанка). Један берлински публициста Адолф Ласон, у кога иначе има доста оштроумља и велике ишчиталости, изрекао је у једној својој књизи[1] веома оригинално мишљење о малим државама; он вели да је „мана бити слаб и да мале државе управо не треба ни да постоје“, а шта мислите за што? За то „што оне имају ману да изазивају и траже прохтеве и освајачке пожуде (convoitises) великих држава“! Одиста пресудан и дубок разлог да се униште и збришу све мале државе! Ми смо то мишљење навели само као публицистички куриозум, а не с тога што би оно заслуживало озбиљну пажњу. Нешто налик на то изрекао је у осталом и Холцендорф казавши: „у територијалној историји Јевропе са свим је несумњива та црта да се све више развијају велике државе на рачун мањих држава. Уз иркос свима уговорима мале су државе (Kleinstaatenthum) све више ишчезле. У томе ми налазимо утврђење оних основа, од којих зависи и којима је условљено практичко обезбеђење међународнога права. Нове велике силе, што су постале, појављују се као велике, географске, етнографске и економно-политичке јединице, које су савладале тврдоглаво огрћивање и саобраћајне сметње у својој пређашњој малодржавној раздробљености, те могу све више и више саме себи да буду довољне и баш с тога да ублаже и на са свим

[1] Adolf Lasson, Princip u. Zukunft des Völkerrechts. Berlin 1871.

малу меру сведу спољну противност и непријатељску запетост снаге". Нема сумње да је ту Холцендорф највише имао на уму негдашњу немачку и италијанску раздробљеност и раскомаданост у толике мале државице и с те стране свакојако није било штетно, што је та раздробљеност савладана; али како је тај писац своју тезу казао са свим у општој форми, то изгледа као да и он верује и исповеда то, да је то веома корисно и поспешно по мир и спокојство Јевропе, кад се што више образују све саме велике државе које могу бити „саме себи довољне" и могу да „ублажују противности и запетост снага" док међу тим мале државе потпомажу и подржавају „тврдоглаво ограђивање и саобраћајне сметње". То би дакле онда значило да мале државе управо сметају миру и спокојству Јевропе и да у интересу самога тога мира ваља што више да ишчезавају са лица земље. То је доста неутешна и жалосна перспектива, жалостан прогностикон за мале државе. Те су мале државе и онако већ изложене непрестаној опасности од амбиције и властољубља великих и силних држава, њихова је самосталност и самобитност и онако доста слабо обезбеђена у једноме међународноме друштву, где још једнако мач и сила много пута решавају и овлађују, јер оне ваља једино да се ослањају на тако проблематичну чисто „моралну" ствар као што је право и правда, што понекад на међународној пијаци слабо пролази — па кад онда још такав један чувен међународно-правни ауторитет као што је Холцендорф изиђе на среду са таквим мишљењем, које ни мало не иде у корист опстанку и безбедности малих држава, онда је то за њих веома мучан положај.

При свем признавању Холцендорфова ауторитета у међународно-правним питањима ми ипак држимо да је његово наведено мишљење погрешно и историјски неосновано. Од старога века па све до данас историја нам сведочи, да

су махом велике и моћне државе имале агресивну политику, гајиле неке велике властољубиве и освајачке планове, заметале кавгу и реметиле мир и спокојство света. Па кад је понекад и нека мања држава почела да се бави ратоборним плановима и изазивала и предузимала ратове и освајачке походе, она је то чинила вазда у тој тежњи, да постане велика држава, да се прошири и ојача — дакле већ и сама тежња за величином рађа агресивне планове и смета миру и спокојству међународнога друштва. Док је стара Јелада била подељена у више мањих државица, дотле је у њој цветала наука и уметност; а чим су се појавили на јелинској историјској позорници мађедонски властољупци и освајачи у лицу Филипа и Александра, чим су разорили самосталност малих грчких државица и стопили их у велику мађедонску државу, одмах је одзвонило свакој уметничкој и научној тежњи, мађедонска држава постаде освајачка држава, која је истрошила сву своју силу у јаловоме и мучноме покушају да половину света покори и стопи у једну велику светску државу. Па узмимо баш данашње најновије доба, па ћемо и ту опазити исту појаву. Зашто се данас баш те в е л и к е д р ж а в е до зуба наоружавају те у борама својих војничких застава непрестано скривају и гаје клицу нових крвавих судара и заплета, да ли оне то чине због страха од неких малих држава? Разуме се да о томе не може бити речи; оне дакле очевидно баш једна према другој стоје на стражи, оне једна другој не верују и што год је било новијих великих ратова, то је вођено од стране великих држава међу собом — па како онда изгледа са том њиховом мирољубивошћу, како су оне онда „саме себи довољне“ и какво је то онда „практичко обезбеђење међународнога права“? — У осталом ми налазимо да је баш и психолошки, у природи саме ствари основано, да је обично онај кавгаџија и убојица, да замеће

свађу и тражи бојеве, који се осећа снажан и јак, који може борбу да издржи, кога штоно веле „распиње снага“; па као што је то међу појединим људима тако је и међу државама. Сваки велики центар има у себи неку експансивну тежњу, он хоће и тражи све веће размере, тражи да влада и нерадо трпи ривала; само у великој и моћној држави може да се излеже тежња за превлашћу, за превагом у концерту јевропскоме, за неком врстом диктатуре у међународноме друштву; мала држава мора бити задовољна, кад је само нико не дира и не може ни снивати о неким властољубивим и експансивним плановима, осим једино у томе случају, где она у интересу самога свога опстанка свога националнога развића и своје будућности мора природно ићи за тим да прошири своје границе бар до етнографских граница своје националности, дакле да растурене делове своје народности прикупи у једну државну целину. То је једини случај, где ће и нека мала држава ићи за тим да ма и мачем у руци извојује владу и господарство над извесним областима, да их дакле задобије и прибави.

Свакојако већ по овим летимичним напоменама мислимо да је довољно основано што смо казали да је Холцендорфово мишљење погрешно и да у онако општој форми, као што га је он изрекао, није основано. У потврду томе ми ћемо још навести мишљење једнога тако исто надлежнога францускога публицисте, а то је Виктор Шербилије, који се у са свим другоме смислу изразио о малим државама и о нужности њиховога опстанка[1]. Разуме се чим се изрече пресуда, да мале државе не треба да постоје, онда одмах долази са свим логична консеквенција, да те мале државе ваља да се претапају у једну велику државну целину тако, да мало по мало у Јевропи остану неколико таквих великх држав-

[1] Victor Cherbulier, La Prusse et l'Allemagne (Revue des deux mondes, април 1870, 3. livraison, стр. 649 и 650).

них агломерација, из којих ће се онда састојати цео тај јевропски међународни склоп, г о томе Шербилије вели: — cette politique des grandes agglomérations, qui nous a été proposée comme un idéal, et qui serait un recul et un péril. Дакле тај писац налази да нестајање малих држава и њихово претапање у неколицину великих државних тела не само да не би било никакво идеално стање, као што неки налазе, него би оно представљало очевидан назадак и очевидну опасност. У чему назадак а у чему опасност? Шербилије пре свега признаје, како је са свим корисна и природна та тежња, да настане међу народима што чвршћа и ближа заједница и веза; ну она ваља да се огледа у све већем отварању граница, у све већем олакшању међусобних договора и угодаба, у јединни ваге, мере и новчане системе, у све већем ослобађању и унапређењу трговинскога саобраћаја, у што чешћој и бржој размени проналазака и идеја. Али је с друге стране то баш оригиналан, историјски карактер јевропскога међународнога друштва што оно, подељено у велики број независних држава, показује општу заједничку цивилизацију која се јавља у најразноврснијим варијацијама и облицима. Паскал је некада говорећи о цркви казао: „Unité, multitude“ налазећи да је збрка и забуна (confusion) у множини у којој нема никакве везе ни једнине, као што је опет тиранија у јединни у којој нема множине и која не зависи од множине. За тим Шербилије наставља: „Les petits états ont beaucoup fait jadis pour la civilisation ... ils ne sont pas au bout de leur rôle. En vérité l'Europe gagnerait-elle beaucoup si l'on supprimait d'un trait de plume avec Baden, le Wurtemberg et la Bavière, la Belgique, la Hollande, le Danemark, la Suisse? Ces pays ne lui donnent-ils rien et n'a-t-elle rien à apprendre d'eux“? Назадак би дакле свакојако и то велики назадак био у томе, што би све те

државице, што су одиста много учиниле за цивилизацију, нестале и збрисане биле са лица земље те би просто као етнички материјал ушле у једну велику државну агломерацију, која би највише своје снаге и пажње морала да истроши у томе у крајњој линији ипак безуспешном покушају и тежњи, да све те разноврсне делове, из којих је састављена и скрпљена, асимилише и стопи у једнину и држи у заједници. О томе нема сумње и то је већ досадашњим историјским развићем доказано, да култура и наука много боље цветају и много живљега полета имају, кад има што више омањих националних и државних центара, кад има што више огњишта, која се надмећу и ривалишу међу собом и свако за се раде према својој способности и својим историјским премисама на заједничком великом послу човечанске културе и образованости. Што мање једна мала држава може имати експансивну тежњу, што мање ратоборних и освајачких планова баш за то, што је мала, што мање дакле има повода, да се непрестано бави „великом политиком“ и да се брине о општем светском стању, тим интенсивнију и већу пажњу и бригу може да обрати развићу својих унутрашњих установа, развићу образованости и науке У томе би дакле био назадак тих великих државних агломерација.

А што се тиче већ поменуте опасности, та би се свакојако у томе састојала, што мир јевропски тим стапањем свеколикога јевропскога међународнога друштва у неколицину великих државних тела не само да не би ни мало боље био обезбеђен, него би шта више био изложен много већој опасности, много чешћим трзавицама и поремећенима. И о томе већ наведени Шербилије каже са свим умесно о Јевропи: „Sa paix intérieur sera-t-elle plus affermie quand elle ne comptera dans son sein que quatre ou cinq empires se touchant coude à coude et n'ayant plus des neutres à ménager? Sa politique sera-t-elle plus

humain ou plus barbare quand elle n'aura plus à exercer cette vertu suprême des grandes nations, la générosité dans l'emploi de la force, les égards pour les faibles et le respect des petites legitimités?" Одиста је тако, као што тај француски писац вели и то је од прилике оно исто што је и Холцендорф казао изменивши мало познату француску изреку „noblesse oblige" те казавши „puissance oblige" — а тиме је хтео да каже како је велика и моћна држава већ по тој својој моћи и снази обвезана, да брани и заштићује повређену правду и да закриљује слабије од повреда великих и моћних[1]. И одиста би политика Јевропе морала постати у место човечнија напротив баш много варварскија кад би се нашле једна уз другу неколико великих држава, које једна према другој не би имале никаквих обзира, никакве женерозности, него би само једна с другом непрестано ривалисале, која ће другу надмудрити и која ће имати важнији и претежнији положај у међународноме склопу.

Па осим тога Шербилије наводи још даље веома умесне разлоге у корист опстанку и одржању малих држава; тако он вели: „Dans un temps où les peuples, devenus exigeans, donnent la première place à l'épineuse question du bonheur, n'est il pas désirable qu'on puisse juger à l'oeuvre et comparer entre elles les pratiques diverses et les diverses solutions?" Па онда даље каже: „Aujourd'hui que la liberté est un besoin universel et que le va-et-vient des événemens la condamne dans les grandes pays à une existence incertaine ou à des redoutables éclipses, n'est il pas heureux qu'elle possède un asile assuré chez les petits peuples, qui ne s'en peuvent passer? Ils en vivent, et rien ne les dédommage de sa perte". То је одиста необорива историјска истина да

[1] В. о томе: Holtzendorff, D. Streitfragen des neueren Völkerrechts стр. 74.

су већином и по правилу баш мале државе одржале, одневовале и развиле слободу и да та слобода заиста у њих има своје уточиште, јер оне саме не могу дуго да буду и да живе без слободе. Велика држава нарочито кад је силом, освајачким путем склопљена, мора због тих разних елемената, из којих је састављена, да одржава деспотизам и апсолутизам, гвозденом моћном руком те разне елементе у пространој држави да држи у заједници и да државу чува од распада; у оните велике државе одиста нису згодно земљиште за мирно и стално развијање слободе, то није добра нива за ту биљку. Само један поглед у историју, један поглед на саме данашње велике и мале државе то ће нам непобитно потврдити. Узмимо с једне стране Русију, Аустрију, Пруску, па и саму Француску, а с друге стране Швајцарску, Белгију, Баденску, Норвешку и т. д. Доиста данас пред Европом стоји питање да ли она може без опасности и незгоде по себе саму жртвовати и уништити мале државе другога и трећега реда. И ми мислимо да ће најзад ипак одржати превагу мишљење, што га наведени француски публициста заступа, а то је да ће Европа увидети да је по њу корисно да одржи те мале државице јер су оне као што Шербилије веома добро каже „des coussinets de sûreté dans le grand jeu de la machine européenne, des laboratoires politiques et sociaux dans un temps d'inquiétudes, de recherches, d'essais et d'expériences“[1].

Ну сад још имамо овде да прибележимо и мало изближе да разгледамо једно најновије теоријско мишљење што га је пре кратког времена изнео на среду познати зналац

[1] Овде ћемо онако мимогред поменути како и један од првих руских публициста и зналаца међунар. права а то је Каченовски тако исто мисли о нужности малих држава као и Шербилије, што међу осталим показују и његове горе (на стр.) у примедби наведене речи да је »l'existence des petits États libres salutaire à l'humanité“.

у државним наукама професор Лор. Стајн, који је то своје мишљење саопштио нарочито поводом мисирскога питања, дакле поводом поступања једне велике силе према једној малој држави. О мисирскоме питању написао је и издао броширу петроградски професор међународнога права Мартенс под насловом „La question Égyptienne et le droit international“. Мартенс је не само у Русији, него и у дипломатском и публицистичкоме свету запада познат и признат као темељит зналац међународнога права и као један од најпадлежнијих писаца о међународно-правним питањима. Стајн шта више каже о њему да он „стоји на врху и на челу новога развића науке о међународноме праву“. Одиста велика и важна научна улога, која се признаје томе словенскоме правнику и публицисти. Ми се као Словени томе само можемо радовати и можемо се тиме поносити. Стајну је дакле баш та поменута интересна брошира Мартенсова дала повода, да и он каже своје мишљење о њеној садржини а посебице о мисирскоме питању[1]. Пре свега Стајн налази да је веома значајно што је Мартенс говорећи о поменутоме питању са међународно-правнога гледишта употребио израз „droit international“ а није казао „droit des gens“. То је за Стајна тако значајно да он претресајући Мартенсову броширу полази управо од та два израза.

На први поглед, вели Стајн, чини се да су речи речи, те да њихов избор са свим зависи од воље писчеве. Али у поступном и непрекидном развићу наука то није тако, чим је до тога стало, да са изразом, што га мећем у наслов извесноме делу, обележим и сâм положај, само становиште тога дела. Ту реч постаје именом, име категоријом, и оно што је велика историјска садржина свакога знаменитога

[1] Чланак Стајнов изашао је у августу прошле године под насловом „Mandat und Völkerrecht“.

дела, то се тим именом карактерише, чиме то дело само себи означује своје место у научноме свету. Где бисмо ми сиромаси читаоци у тисући дела сваке врсте нашли компас за таласање и струје литературе, кад не бисмо имали такве категорије, које сваки непосредним осећањем разуме и ако би му можда веома тешко пало, да о томе даде строго научнога рачуна и објашњења. Тако ми данас говоримо о публицистичком, статистичком, правничком, социјалном, шта више и социолошком схватању, и разни се радови уређују и распоређују у своје теоријске класе и одељења. И кад се ту онда образују и стварају нова имена и нове речи, то је онда доказ, да хоће у науци да се повлаче нове основне црте и потези. Шта је дакле онда тај „droit international“ поред „droit des gens“, шта је то интернационално право према досадашњем обичном међународном праву? Шта значи и у чему је разлика између оба та назива?

Пре свега до нашега века мисао и појам интернационалнога права још нису постојали; обоје тек припадају најновијем времену; пре је постојало у теорији и практици само међународно право (droit des gens). Међу тим ни Мартенс није дао тачна рачуна, није био са собом на чисто о дубокој разлици оба становишта и оба израза — то Стајну у Мартенсовој брошири нарочито недостаје и то он хоће да допуни и да објасни.

Све право, дакле и право држава међу собом, пониче из саме природе онога, за што је оно постављено и за што важи, а то је: из природе и живота личности. Ну живот највишега облика личности, колективне личности, као што је држава, јавља се у двојаком правцу. Прво државе стоје једна према другој као засебни суверени правни подмети (субјекти). Прво дакле начело за све њихове међусобне додире и односе састоји се у неповредљивости једне

државе од стране других држава, а друго начело у томе, да се ти њихови додири и односи могу сагласношћу њихове појединачке воље уређивати и регулисати Из првога начела истиче право мира и рата, из другога уговорно право. Оба у скупу сачињавају оно што се зове droit des gens, прâво обично међународно право. По томе је дакле подмет, субјект, полазна тачка и садржина целога тога међународнога права: суверена личност сваке државе. А бити суверен то значи не имати више никакву одговорност. Јасно је дакле да међународно право израз и садржину суверености појединих држава распоређује у међудржавноме животу и развија у својим послетцима и применама. Међународно је право у томе смислу дакле управо приватно право међудржавнога саобраћаја. То схватање је науку о томе jus inter gentes, о томе droit des gens, оделило и разликовало од старога римскога jus gentium и одвојило од филозофије права, са којом је оно од Хуга Гроција на овамо стопљено било; а та се правна филозофија код Пуфендорфа, Томазија и Волфа развила у ону целину тако рећи без обележене форме, која је представљала специфично-немачку правну филозофију. Седамнаести век беше доба те нејасности и несвесности о одношају између филозофије права и самога међународнога права, а томе беше израз онај назив jus gentium et naturæ, што су га писали већ поменути писци. Осамнаести је век тек одвојио једно од другога. Дакле је прошли век тек створио те две дисциплине, које ми и данас још у њиховој одељености и самосталности признајемо; тај droit des gens, међународно право, од времена Бинкерсхека и Ватела стоји и појављује се засебно, а правна је филозофија са Кантом постала засебном филозофском дисциплином. Ако је Омитедина литература међународнога права последња знаменитија књига, у којој се оба елемента још неодвојена уплећу и сливају један у други, то је опет

Хефтерово међународно право оно дело, у коме је управо коначно учињено и довршено одвајање специфичнога међународнога права од правне филозофије. У томе је велико значење Хефтерово; с тога он важи све до данашњега дана. Блунчли је ту као и свуда иначе публициста у строго научноме послу, он своје публицистичке природе не може да се отресе. Французи, Енглези и Италијани нити су имали нити имају систематске правне филозофије, дакле онда у њих нема ни поменутога одвајања. У Американаца о систематској науци у теоријским стварима у опште нема говора; Хунти је њима и многима, и ако не баш свима, доказао, како се у елегантној разради Мали може превазићи и како се строга научна дисциплина може учинити сувишном. Крајњи је резултат дакле: међународно је право засебна доктрина; тиме отпочиње деветнаести век.

Ну сад се у том веку понајлак, обазриво и опрезно развија други онај правац, други елеменат у животу сваке личности, дакле и држава, а то је нужност и потреба неке у почетку свакојако још нејасне з а ј е д н и ц е свију животних одношаја, у колико је та заједница услов за развиће свакога појединога А зна се да је непромењива, неминовна природа сваке заједнице, да, као што се обично каже, сваки појединац мора један део своје самосталности њој да преда и да жртвује. Није нужно да се још и даље теоријски та ствар испреда и развија; практички је пак јасно, да та напомената природа сваке заједнице дакле и ј е в р о п с к е заједнице свакојако тако исто неминовно садржи у себи губитак и жртвовање једнога дела баш оне суверености, која је основа и садржина међународнога права. Уз начела и правила тога међународнога права развија се и настаје читав низ ствари па и самих појмова и назива, о којима оно још ништа и не слути. Појављују се и поничу свете алијанције, конгреси, јевропски протоколи, закључења мира

од стране држава, које нису ратне странке, комисије, интересне сфере, и стотина других ствари. Истина је да у свима тим стварима свака држава остаје суверен; али је и то истина, да се та сувереност почиње покоравати општој вољи Јевропе и да та општа воља шта више већ ствара себи своје нарочите органе па најпосле и засебне своје опредељаје, који већ немају више карактер чистих и са свим слободних уговора. Садржина речи „гаранција“ постаје друга; она почиње значити, да јевропске државе неће више да заштићују и одрже право једнога према другоме, него хоће да прибаве важности својој заједничкој вољи напрема појединачкој вољи једне а евентуално и обе стране, на које се простире та „гаранција“. То све није никаква алијанција, није савез, није уговор, него то је та заједница која мало по мало шири и простире своју владу над појединачком вољом; Јевропа мало по мало од раздробљенога државнога факта постаје самосталан правни појам; у њему има већ неки социјални распоред по класи и рангу; са свим независно од свију међународно-правних дефиниција суверености Јевропа признаје државе првога, другога и трећега реда и претпоставља као нешто што се само собом разуме, да обе последње категорије (дакле државе другога и трећега реда) у свима стварима, које припадају општем заједничком животу јевропском, ваља да се покоре вотуму, решењу оних првих (држава првога реда или вел. сила); а иначе се тим мањим државама у свима осталим питањима, која се тичу посебнога одношаја једне државе према другој, признаје њихово апсолутно суверено право као н. пр. у трговинским и бродарским уговорима и т. д.

Разуме се да за све те напоменуте опште ствари нема за сада законодаваца, али ипак оне не могу бити без права као воље која у последњој инстанцији важи и решава; по

томе праву појединима се обележава мера и обим њиховога овлашћења у областима јевропскога заједничкога живота, и тај интерес целине према интересу појединца добија свој израз у стотини тисућа бајонета и топова, са којима су сви спремни и готови да ту целину и њене захтеве заштићују напрема свакоме појединоме. Таквим се начином образује нов правни живот међу државама; за сада се то још не формулише, али целина добија врховну власт над извесним деловима суверености појединих држава; она је из просте дипломатске узајамности, у којој се старо међународно право јављало и остваривало, постала са свим нешто друго, што она сама веома добро зна, али за сада још као јавну тајну из куртоазије прећуткује; Јевропа је поступно и мало по мало задобила право санкције за све оне акције поједине суверености, које из целокупности јевропскога међудржавнога живота потичу или прете да ту целину поремете и повреде. То је разуме се у противуречности са самим највишим начелом свега старога међународнога права; али оно има своју потпуно јасну аналогију у правноме животу у опште. Ако старо међународно право представља право појединца, поједине суверености, онда је ово друго у дубокој и јасној разлици према њему јавно право заједничкога живота држава, и скуп свију правних односа и правних појмова, што се у њему већ садрже или што их оно непрестано изнова ствара, зовемо ми, одвојено од старога досадашњега међународнога права, интернационалним правом јевропским.

Докле живот сваке личности почива само на потпуној слободи појединца, која се код држава зове сувереност и која није никаквој вишој власти целине подложна, дотле су противуречности и противности тако исто апсолутно неизбежне, као што се на томе гледишту апсолутно не дају решити. Последица је томе у приватноме животу самопомоћ

и право песнице, а у међудржавноме животу последица је та, што се противност свима правним појмовима, рат оглашује као право. Пред апстрактном науком такво је стање бесмислица; а напротив за међународно право оно је тако коректно, да оно то и не опажа и по томе не долази ни до сазнања, да таква неразрешива противуречност може прво само историјски да се објасни, а друго, да је сама светска историја непрестано у томе послу, да то стање замени новим поретком, који разуму одговора. Баш у томе процесу ми се данас налазимо и историјски и научни му је назив „интернационално право". Сад ће свакојако бити јасна мисао о вишој функцији и оправданости управо тога интернационалнога права. Чим настане она строго логична консеквенција међународнога права, а то је да услед апсолутно слободне појединачке суверености изазове апсолутне сукобе међу народима и рађа рат, то се решење те противности и тога сукоба не може никада наћи у међународноме праву, него тада долази интернационално право и доноси то решење потчињавајући приватно право појединих држава јавноме праву јевропске воље; и то при свем међународноправноме начелу суверености саму ту сувереност појединих држава општој вољи подлаже у толико, у колико то Јевропа за свој општи живот целине од сваке поједине државе може и мора тражити.

То је велики процес, у коме ми данас живимо: знаменит је пример томе без сумње прво берлински уговор у своме одношају према сан-стефанском уговору а за тим дипломатски ток мисирскога питања.

Ето то је то најновије мишљење Стајново, што смо га сад овде у главноме изложили и које је од стране пишчеве очевидно намењено да теоријски објасни и оснује нову мену у јевропскоме међународноме животу. Ну да ли је тиме Стаји изнео на среду такву мисао, која ће томе међународ-

номе животу одиста дати напреднији и бољи облик, која ће одиста основати „нови поредак који разуму и правди одговара“ или напротив у тој мисли лежи назадак и опасност по интересе међународне правде и разумнога уређења међународних односаја? То је одиста важно питање, на коме је вредно мало застати. Стаји пре свега износи некакву нову и до сада у међународно-правној теорији са свим непознату „дубоку и јасну“ разлику између онога што он зове интернационалним правом и између старога досадашњега међународнога права. Мора се признати да је он први пронашао ту дубоку разлику и први тако потпуно одвојио интернационално право од међународнога права. У свију осталих старијих и новијих најчувенијих писаца заман ћемо ту разлику тражити. Кад је Бентам пронашао и унео у теорију тај израз „интернационално“ он доиста није мислио да тиме означује нешто, што би се од међународнога права разликовало, него је напротив мислио управо да даде згодан израз баш за оне односаје, који спадају у међународно право. Сви су писци до сада то „старо“ међународно право наизменце називали час droit des gens час droit international и нису никако помишљали да та два израза нешто различно значе. Па да ли је Стаји тиме одиста учинио неки важан и значајан научни проналазак, да ли је збиља потребно и основано било од његове стране, да износи и проналази ту поменуту „дубоку“ разлику? Зар они појмови и односаји, што их он обухвата у томе „новоме“ интернационалном праву, у досадашњем „староме“ међународноме праву нису баш никако имали места, зар их оно баш никако није познавало ни узимало у обзир? При свем поштовању према научноме ауторитету свога бившега учитеља ми инак морамо казати, да Стаји и одвише парадира са тим својим новим проналаском, да то баш није тако са свим нова ствар, да је напротив та мисао, што је Стаји

одваја у некако засебно интернационално право, већ прошла кроз главу и осталим писцима о „староме“ међународноме праву, да су је они напомињали, само што су они мислили, да она са свим лепо има места у досадашњем међународном праву, и да ни мало није нужно за то изналазити и стварати неко „ново“ интернационално право. А да је то заиста тако, то ћемо само понеким примерима и наводима доказати. Тако н. пр. Блунчли о тој суверености појединих држава, у којој је по Стајну исцрпена сва садржина досадашњега међународнога права, каже ово: „Суверност не значи апсолутну независност ни апсолутну слободу извесне државе, јер државе нису никаква апсолутна створења, него су правно ограничене личности“[1]. Па објашњавајући додаје како би апсолутизам те суверевости противуречно „како правној природи данашње уставне државе тако и међународно-правноме заједничкоме општем поретку“. За тим даље каже, како основа међународноме праву није „самовоља појединих држава него заједница човечанства“. Најзад Блунчли говори о конгресима као органима те „јевропске опште воље“ која стоји над поједином државом. Свакојако се дакле види како тај заступник „старога“ међународнога права никако не признаје држави апсолутну сувереност, као што Стајн претпоставља о досадашњем међународном праву, него и он признаје неки општи правни поредак, коме подлежи поједина држава и њена сувереност.

Па тако исто Холцендорф објашњавајући „законе развића у историји међународнога права као принцип међународнога права“ долази до резултата како „данашња држава не може од осталих да се одели и изолише, него је по закону природе упућена на саобраћај са другима и

[1] D. moderne Völkerr. §§. 65 и 66.

у тој, од њене самоводе независној, како материјалној тако и умној животној заједници са другим народима мора да се призна извесно друштвено право свију држава напрема појединој држави"[1]. Па зар то Холцендорфово друштвено право није то исто што и Стајново интернационално право? Већ из тих навода се види да Стајнова мисао није никако нова, него је само ново његово тако дубоко и оштро одвајање међународнога права од тога његовога т. н. интернационалнога права. Међу тим очевидно је да томе одвајању и разликовању нема потребе ни нужде, по што и у самоме „староме" међународном праву има довољно места за све оно, што Стајн у томе новоме интернационалноме праву обухвата.

Ну најзад то није главно питање, да ли је Стајнова мисао одиста са свим нова и да ли је његово поменуто разликовање баш таква велика научна и практичка потреба, него је много главније и важније да мало претресемо, каквим начином и у каквоме облику хоће Стајн да оствари и унесе у данашњи међународни живот начела тога новога интернационалнога права? Поштовани бечки професор саму мисао тога интернационалнога права није баш са свим прецизно и потанко обележио, но је само у опште исказао у томе, што има некаква виша власт целине над поједином сувереношћу и што свака држава мора један део своје суверености тој целини да жртвује; што има неко „јавно право опште јевропске воље" коме се појединa држава потчињава и Јеврона је заиста већ задобила врховну власт над „извесним" деловима појединачке суверености и право санкције за све актове те суверености, који „из целине јевропскога међудржавнога живота потичу или ту целину хоће да поремете" и што најзад хоће досадашњи

[1] Holtzendorff, D. europ. Völkerrecht §. 13.

међународно-правни поредак да се замени новим који више разуму одговара и коме је израз „интернационално право“. Зар то није све тако у опште и магловито казано, да ту нема никакве прецизности и тачнога обележавања, какво се неопходно тражи свуда где год је реч о праву и правном поретку? Који су то „извесни“ делови појединачке суверености, над којима је Јеврона задобила врховну власт и који су то актови који из целине потичу, њене интересе додирују или је ремете? Где је тачно обележена правна граница томе праву целине и праву поједине суверености? То нам Стајн није како ваља објаснио и обележио. Нема сумње да ни један данашњи заступник међународно-правне теорије неће бити противан самој мисли неке више јевропске заједнице, самоме начелу неке чвршће и разумно уређене међународне организације јевропске, где ће над сваком појединoм сувереношћу стајати нека виша власт целине, која ће сукобе и спорове решавати, која ће самовољу поједине државе сузбијати и у извесне правне границе упућивати, у опште дакле бити позвани и надлежни израз међународне правде и заједничких јевропских интереса. Ко би у начелу могао бити противан таквој мисли? И нема сумње да ми одиста живимо данас у томе процесу, где се таква виша међународно-правна организација тражи — но питање је, главно је питање да ли се она већ нашла и остварила? Кад би се таква разумна међународно-правна организација одиста остварила, онда би то доиста највећма у корист ишло малим и слабијим државама, јер би та организована целина морала свакојако бити представник и заштитник међународнога права, она би спорове и сукобе решавала мирним правним путем, а не би их решавала више сурова физичка борба на бојноме пољу и ту би онда свакојако право, опстанак и самосталност сваке и најслабије државе много боље заштићена била. Дотле је све лепо и добро.

Али кад се пита: је ли и у каквоме је облику та виша међународна организација данас остварена и ко јој је орган, ко је позвани и надлежни тумач те „јевропске опште воље“, ко опредељује шта спада у живот целине, шта потпада њеној санкцији и кад и у колико се може појединa сувереност ограничити — кад се то пита, онда Стајнов одговор испада такав, каквом се нико од њега није надао и какав се од таквога чувенога научника и публицисте није могао очекивати. У томе је сва слабост и управо назадност његове теорије, његовога међународно-правнога гледишта. Он налази да је у светој алијанцији, у конгресима, у интересним сферама и т. д. већ добила израза та нова и разумнија међународна организација и код њега се већ „само собом разуме“ да државе другога и трећега реда (дакле средње и мале државе) имају у свима стварима, које се тичу општега живота јевропскога, да се покоравају вотуму великих сила. Дакле велике су силе позвани тумачи тога новога интернационалнога права, оне тумаче и проглашују општу јевропску вољу и заступају интересе међународне целине! Чисто човек не би веровао да такав научник као што је Стајн у диктатури великих сила над средњим и малим државама може видети и налазити неки „нов поредак, који разуму одговара“, може налазити неку савршенију међународну организацију.

Ми одиста никако не можемо да докучимо по каквој се правној логици, по каквим се међународно-правним разлозима може „само собом разумети“ да велике силе безусловно владају и да врше диктатуру над мањим државама у стварима општега јевропскога живота? По чему су и за што су баш само и једино велике силе позване и надлежне да тумаче општу јевропску вољу и да представљају међународну заједницу или целину? Је ли то само за то што су оне

велике и моћне државе? То је једна велика и осетна празнина у Стајновоме разлагању што нам он није казао разлоге, правне разлоге на којима се та влада великих сила оснива, него је просто казао да се то „само собом разуме“. Међу тим то се баш никако само собом не разуме, јер је то очита и јасна противречност да општу јевропску вољу тумаче само неколико држава, па ма оне колико моћне биле, да целину представља и заступа неколицина. Зар таква противречност и нелогичност да се сама собом разуме? То се очевидно зове тумбе окренути сваку логику. Зар може о већем или мањем праву једне државе, у опште о њеном правном положају у међународноме склопу решавати њена већа или мања снага и моћ — зар то правна теорија може и сме допустити и признати? Ми бисмо разумели кад би се казало да фактички у самој практици влада онај, који је већи и снажнији, то је друга ствар, али признавати то као нешто, што тако треба да буде, што се и са теоријске правне стране оправдава, то не можемо да разумемо, то само може значити да се јевропска правна свест мути и помрчава и да правна теорија дегенерише, да се измеће у слушкињу пустој и грубој сили. Како се то слаже са врховним начелом међународнога права, са начелом правне једнакости? Све су независне државе личности у праву међу собом једнаке; моћ и сила има само политичкога значења, може претегнути на вази опште политике и политичкога утицаја, али у правном погледу она не може ни мало имати значења. То данас сви међународно-правни аутори признају, па зар се само Стајн од њих одваја? Његов колега на бечкоме свеучилишту професор међународнога права Најман то већ правилније схвата казујући: „Основа је свима узајамним правима, што их државе имају међу собом, њихова једнакост. Све су суверене државе без обзира на разлику у њиховој моћи у начелу једнаке,

најмања као и највећа, Лихтенстајн као и Русија"[1]. Зар се те опште јевропске ствари не тичу толико исто мањих колико и великих држава? Та баш за то се и зову опште што се тичу целине, што се тичу свију, па по чему онда међу толиким по праву једнаким члановима јевропске међународне дружине да о њима решавају само неколико најјачих, а остали да се морају покоравати? Ту онда очевидно сила стаје на место права.

Или можда те средње и мање државе нису у Јевропи, оне не сачињавају Јеврону, него само велике силе, а остале се државе не броје, оне су нуле, кад је о „Јевропи" реч? Можда би нам неко на ово приметио: „Па у самој ствари и јесте тако, одиста су до сада у самој практици увек велике силе решавале о општим јевропским стварима, оне су одиста представљале Јеврону и њену општу вољу". Не пада нам на ум да то поричемо, у практици је заиста тако, али овде је само то питање, да ли треба тако да буде и није ли рационална међународно-правна теорија позвана и дужна, да против таквога стања војује свом силом правне логике, да га побија и да иде за тим да се оно замени поретком који боље разуму и правди одговара? Али кад такви одлични и чувени заступници међународно-правне теорије као што је Стајн такво стање ствари одобравају и својим теоријским ауторитетом заштићују онда је то одиста жалосно и ту се малим државама и народима отвора доста жалосна перспектива.

Ну можда смо ми на погрешном путу, можда ми Стајна добро не схватамо, можда ми мислимо да се он клања пред силом, а овамо је он можда тога убеђења, да су велике и моћне државе баш услед те своје величине и моћи нарочито способне и по превасходству позване, да предста-

---

[1] Neumann, Grundriss d. heut. europ. Völkerrechts, 1877. стр. 20

вљају велике интересе међународне целине и да дају израза општој јевропској вољи и вишој међународној правди. Оне дакле имају у томе погледу већу и особену способност, која средњим и мањим државама недостаје — да ли је тако? Да и то мало разгледамо. Нема сумње да су саме велике силе до сада себи присвајале нарочиту способност и искључиво право, да у име Јевропе изричу опште интернационално право, и да решавају на својим конгресима и конференцијама разна међународно-правна питања и оне су више пута свечано изјављивале како су ти њихови зборови „une manifestation de l'opinion publique et en quelque sorte de la conscience européenne". Ако је тако онда су одиста велике силе у своме скупу највећма позване и надлежне да изричу опште међународно право. Али баш то је оно, што то није тако, а то није баш тако тешко доказати. Да би то тако било, да би заиста изјава конгреса или конфенренције великих сила могла с правом да се сматра као манифестација права, јавнога мишљења и јевропске правне свести, ваљало би да постоји један максимум изгледа и могућности да ће се баш у скупу великих сила та спосособност највећма наћи, да ће у њему бити концентрисана. И ми смело смемо казати да тај максимум изгледа и могућности никако се неће наћи у правним расправама и решењима, која се доносе на конгресима и конференцијама великих сила. Одиста, да би једно законодавно или судско тело уживало поверење, обично се као главни општи захтев тражи, да чланови тога тела једнако заступају и представљају све разне интересе, о којима се расправља и решава, или да не заступају ни један од тих интереса, да су уздигнути и узвишени над свима. А поверење у такво тело веома ће бити поколебано, ако су само извесни интереси заступљени, а неки други искључени и незаступљени. У конференцији или конгресу великих сила вазда ће бити неких извесних ин-

тереса, који никада неће бити заступљени: то су интереси мањих држава, а међу тим је баш тим интересима најпотребнија заштита, по што су они најслабији. Осим тога има извесних општих интереса човечности, слободе, националности и т. д. чије ће признање у тако састављеноме скупу много више зависити од околности, које утичу на држање свакога члана тога скупа, него од непристрасноога истраживања истине[1]. То доказује и потврђује Ролен-Жакмен који је у данашњој међународно-правној науци бар толико исто чувен и признат, колико и Стајн. Види се дакле да велике силе никако немају неку нарочиту и особену способност, да тумаче и представљају јевропску правну свест и општу вољу.

Држимо да смо довољно доказали правну нелогичност и неумесност искључиве диктатуре великих сила у питањима, која Стајн обухвата под именом „интернационалнога права". Ну шта помаже ово било наше доказивање и разлагање, да ли ће оно ма и за длаку покренути и изменити данашњи међународно-правни поредак или хоће ли бар поколебати и потрести важност Стајнове теорије? Шта можемо ми одавде са далекога истока са свом нашом логиком учинити и успети, кад се наш глас не чује и не допире онамо, где се међународно-правна питања било теоријски било практички решавају? Стајн стоји у центру јевропскога културнога живота и покрета на видној висини или управо на врху данашње међународно-правне теорије, његов се глас чује на све стране а шта је њему стало до тога, хоће ли његова теорија довести у опасност опстанак и самосталност неких скоро неприметних тачкица на јевропској карти, неких малих државица тамо негде у некоме кутићу Јевропе! Ми можемо ради нашега задовољства и наше тако да кажемо

[1] В. о томе Rolin-Jacquemyns, Revue d. droit international Tome I. 1869. стр. 444.

теоријске утехе његово учење и његово међународно-правно гледиште претресати и веома логичким правним разлозима побијати, то ће нас саме истина веома убедити и још боље утврдити у уверењу, што смо га већ тако рећи инстинктивно и пре тога имали, али да ће оно ма каквога утицаја имати на ток и правац међународно-правнога живота и покрета, то би било одвећ наивно веровати. Па ипак држимо, да ово потање разлагање и претресање није са свим залудна мука и да има не само општега теоријскога интереса него да може имати и неке бар посредне практичке користи. Оставићемо на страну то, што је сваки радник на извесној грани науке дужан и позван да од времена на време износи пред своје читаоце новије појаве и погледе у тој науци, да прати дакле и представља њено свагдашње стање у извесноме тренутку и то разуме се да га критички пропрати. То дакле да оставимо на страну па ћемо ипак наћи да има осим тога у данашње доба интереса и смисла баш и у самоме сразмерно маломе и ограниченоме кругу нашега јавнога мишљења ширити и одомаћити што правилнији поглед на ток и развиће данашњега практичкога и теоријскога међународно-правнога покрета. Не знамо да ли још и данас има у нас таквих људи, али да их је у не далекоме времену одиста било, који су мислили, да заиста велике силе имају неко нарочито и особено право, да решавају међународна питања и да одлучују о судбини ове или оне нарочито мање државе, те су били тога убеђења да се таквоме решењу човек мора безусловно и без речи покоравати, као да је то решио неки „јевропски промисао“, да је дакле било таквих људи и таквога убеђења, то ваљада није нужно доказивати. А да је такво очевидно погрешно убеђење могло и морало имати утицаја на држање извесне мање државе или мањега народа према одлукама великих сила, шта више и према њиховим заступницима, то није тешко увидети а и историјским је

искуством потврђено. Разлика је кад један мали и слаб народ или они, који му судбином управљају, главу приклоне пред неком одлуком великих сила само и просто за то, што немају силе да јој се одупру, што се уклањају грубој и надмоћној снази, а разлика је, кад се то чини са убеђењем, да то тако треба и мора да буде, да су велике силе нарочито богом позване и постављене да народима судбину кроје и правду деле и да то са свим одговара савременим правним основама међународнога склопа. То није нужно да још изближе објашњавамо и до крајњих консеквенција изводимо. Ко је убеђен да је не само сила него и право против њега, тај се апатички предаје удесу, који га постигне, он клоне и нема никада куражи, да се ма и најзгоднијим тренутком користи, да опет до свога окрњеногa и повређеногa права дође. А на против убеђење, да је право, да је правна логика на његовој страни, може и најслабијем у одсудним тренуцима да улије снагу и одважност, да све и сва жртвује за своје право.

С тога је свакојако по нашем мишљењу бар посредно и баш и од практичкога интереса и значења, да се критичким представљањем и расправљањем данашњега међународно-правнога поретка и оних теорија, које се на њега и његову организацију односе, утврђују и шире међу малим народима што правилнији погледи на ту ствар и да се њихово јавно мишљење у томе смислу тако рећи васпита. Колико нам је позната историја разних народа ми смо из ње то убеђење поцрпли, да су баш и мањи и слабији народи успевали тек онда, кад су одважно и стално заступали своје право, а нису се вазда покорно повијали за ветром који је духао са висина јевропскога ареопага. А за то је нужно да ти мали народи дођу до потпуне свести о своме праву и своме правном положају у међународноме склопу. Наши су стари г. 1815 ишли на бечки конгрес

и нису ништа успели, конгрес их је упутио на мир; ну они су при свем томе устали на оружје и извојевали самосталност. Грчка је г. 1827 обраћала се конгресу великих сила у Верони и тражила заштите, а тај је конгрес осудио грчки устанак и тражио од Грка да признају „легитимно“ право Портино; шта би било да су Грци то сматрали као одлуку „јевропскога промисла“, да су приклонили главу и ћутали? Можда ни данас још не би било слободне државе грчке. Па ту је и пример Белгије. Бечки је конгрес свечано одлучио, да Белгија припада краљевини нидерландској као провинција и св. је алијанција стражарила да се одлуке бечкога конгреса безусловно одржавају. И Белгија је при свем томе устала и стресла господарство нидерландско и прогласила своју независност. А да је она конгрес великих сила сматрала као суд над судбинама народа, да се народи морају безусловно покоравати одлукама великих сила, она би била и остала туђа покрајина.

Већ по овоме дакле, што смо у кратко напоменули, овако критичко претресање и прегледање свагдашње међународно-правне теорије и практике није без смисла и користи, ма да се оно појављује у узаном, незнаном кругу наше литературе. Ну осим тога још је важније и занимљивије да видимо и разгледамо, да ли горња Стајнова теорија има изгледа да доиста облада у данашњем међународно-правноме схватању, да ли она налази одзива међу осталим толико исто надлежним и признатим заступницима данашње међународно-правне науке или можда има и противнога мишљења, које више иде у корист и прилог малим и слабим државама. То је ствар коју ваља да испитамо и брижљиво да истражујемо. За нас, који смо противни Стајновој теорији, то ће бити доиста веома утешно, биће знак да наша критика те теорије није усамљена и без моћних теоријских савезника, без јакога теоријскога наслона.

Кад се обазремо по данашњој новијој међународно-правној науци ми ћемо наћи да је баш поштовани бечки професор прилично усамљен са својом новом теоријом о интернационалном праву и о безусловној влади великих сила. Има доста важних гласова, који не сматрају да се та влада тако баш „сама собом разуме“ и да су велике силе баш нарочито способне, позване и довољно незаинтересоване, да тумаче општу вољу Јевропе и проглашују опште право јевропске заједнице. Да наведемо пре свега новијега међународно-правнога аутора Хуна, који претреса новију установу међународних конгреса и конференција па долази до резултата да су ти конгреси и конференције по облику и начину, како су до сада на њима расправљани и регулисани јевропски односи, представљале управо једно зло за јевропско међународно стање: „То се“, вели тај писац, „видело одмах по томе, што су те конференције створиле ареопаг пет великих сила, који је дрзнуо и себи присвојио, да се диктаторски меша у све јевропске односаје и да их по својој вољи и самовољи регулише. . . . По што је главни смер и мета међународноме праву, да сваки народ слободно, независно и самостално живи и да се развија и да се што је могућно слободнији саобраћај међу свима народима отвори и подржава, то онда наравно међународно право при таквим конгресима и конференцијама не може више постојати, кад неколицина великих сила присваја себи власт, да над судбином других народа на суду седи и да им у целокупном њиховоме понашању туторише, шта више да њихову судбину решава“. Па мало даље тај исти писац овако са свим умесно доказује: „Кад суштину тих конференција тачно и изближе разгледамо, онда су оне или нешто недовољно или опасно. По што су по међународном праву све државе једнако суверене и независне, то ни једна држава не може имати право,

да другој своју вољу намеће, па тако исто ни неколицина држава такву власт и право не може имати, осим једино у случају нужне самоодбране, где би цела њихова егзистенција и судбина на коцки била. А то би веома и са свим ретко могло да се догоди, по што баш и неки рат или нека унутрашња револуција, и ако посредно могу да утичу на трговину и благостање других земаља, ипак не дају право интервенције. Дакле онда само собом излази, да конференције о односима и стварима неке извесне земље могу само онда да имају места, кад та земља сама такву конференцију тражи па и онда само са у напред признатом надлежношћу и. пр. кад конференција ваља као изборни суд да решава. А ако тога нема, онда могу бити само слободне конференције, чије савете и одлуке дотична држава може прихити или одбацити; у томе су смислу онда то само добре услуге (bons offices), што их друге државе тој земљи нуде и чине, а нису више конференције у правоме смислу. . . . А ако би конференција из себе саме хтела да поцрпе право решавања, дакле да по властитоме праву сматра да је позвана да одлучује, онда она вређа основно међународно-правно својство и правни положај дотичне државе, над којом ни моћнији не смеју насиље чинити; такво би задирање и вређање фактички укинуло самосталност и независност држава у корист неколицине великих сила, чија би воља једино одлучивала. Оно се истина у одбрану тога износи и наводи фраза, да истина свака држава има своја посебна права, али Јеврона и њен социјални поредак имају такође своје право, које стоји над тим посебним правима[1]; али то би свакојако било неко са свим

[1] То је очевидно оно Стајново од старога међународнога права различно »интернационално право«, што Хуп овде спомиње и карактерише као фразу. Какав различан поглед у њега и у Стајна!

неодређено право а такво право не може да буде[1]. . . . Цела та мисао конгреса и конференција у опште је поникла из романтично-мистичких назора, из којих је поникла св. алијанција; па ипак она није остала доследно ни при тим назорима, јер ако се сви народи јевропски сматрају као једна велика међународна породица (као што је у акту о св. алијанцији казано) онда би се такав породични савет морао свакојако друкчије саставити, ту би сви чланови те велике породице морали имати једнака права и тај би савет једино могао решавати и одлучивати о заједничким општим интересима, а не о газдинству и специјалноме поступању поједине породице или поједине државе. Досадашња је практика пак томе дијаметрално противна, јер су само велике силе водиле и имале реч и решавале у своме велесилноме смислу и интересу не мислећи на то, да мање поједине државе имају са свим друге интересе и свој властити, толико исто оправдани животни круг, који може понекад интересима великих сила да буде са свим противан а који је међу тим од исте важности за целину, као и велике силе[2]. Тај поглед као да је мало по мало већ и овладао, јер народи и државе са унутрашњим неповерењем гледају на сваки пројекат за конгрес или конференцију, који се у дневној политици појављује, јер од свакога таквога збора не очекују ништа или нешто што неће бити добро"[3]. Тако разлаже Хун. Ми смо његове речи опширно навели, јер је његово разлагање потпуно умесно и

[1] То је та иста примедба о томе магловитоме и неодређеноме »интернационалноме праву«, што смо је и ми већ горе у тексту учинили.

[2] Ту тај новији писац има исти поглед на мале државе и њихову важност као и већ наведени Шербилије и ту се он потпуно разликује од свога већ поменутога земљака и супародника Ласона, чије смо куриозно мишљење о малим државама већ навели.

[3] Dr. E. H. Th. Huhn. Völkerrecht. Volksthümliche Darstellung 1865., стр. 212, 214 и 215.

логички основано, а веома је добра критика на Стајново мишљење и ако тада Стајн још не беше изишао на среду са својим „новим међународно-правним гледиштем.

Сад да наведемо већ познатога и признатога Блунчлија. Он у својој књизи о међународноме праву говори о јевропској „пентархији“ или влади пет великих сила (данас је као шеста још дошла и Италија) и о конгресима, што их је она у јевропску међународно-правну практику увела; наводи како су акат бечкога конгреса осим пет великих сила потписале још и Шпањолска, Португалска и Шведска и Норвешка. Па онда наставља: „Али су се, нарочито од конгреса ахенскога, навикли, да пет највећих сила сматрају као јевропску пентархију. Тих пет сила заузимају преко две трећине јевропскога земљишта и обухватају скоро три четвртине целокупнога јевропскога становништва. У војничкој снази оне разуме се још већма надмашују остале јевропске државе. Па ипак тако састављен збор даваше само непотпуну слику правога стања Јевропе. Романске државе према ђерманскима беху одвећ мало, а средње и мање државе не беху баш никако заступљене ни у обзир узете. А кад једна држава има право као независна држава да постоји, онда јој се не може одрећи ни то право, да у збору дружине од држава такође има гласа и да било посредно било непосредно буде заступљена. Та т. н. пентархија може се само сматрати као неки почетак организације Јевропе, али никако још као њен довршетак“[1]. Дакле и овај уважени писац никако не мисли као Стајн, да је већ пронађен камен му-

[1] Bluntschli, D. mod. Völkerr. § 103 примедба. А у §-у 109 тај исти писац каже: »Из међународно-правне егзистенције држава и из њихова учешћа у судбини јевропске дружине од држава излази природно право свију јевроп. држава, које воде самосталан међународни саобраћај, да учествују у општем јевропском конгресу и да имају у њему свој засебни глас«.

дрости у међународно-правној организацији, кад велике силе саме и једине изричу општу јевропску вољу!

У овоме реду мисли биће са свим на месту да овде бар летимично поменемо оне новије предлоге за међународно-правну организацију Јевропе, што су их поједини признати међународно-правни аутори и бублицисте износили. Лоример, професор међународнога права у Единбургу, изнео је два таква предлога, најновији му је од г. 1877 у „Revue d. droit international". Ту он предлаже да се образује и организује јевропска међународна заједница или савез (Völkerunion) са законодавством и то да се оно састоји из сената и посланичкога дома (свака од великих сила означује 5 сталних сенатора и 30 посланика, остале државе мањи број, са кратким трајањем мандата); то ће међународно законодавство имати своја седиште у Цариграду, који ће се начинити и прогласити као међународан слободни град, чијега ће председника бирати часништво (биро) међународнога конгреса и који ће бити председник међународнога сената. За тим ће се установити општи међународни суд за грађанске и кривичне ствари. Најзад ће бити и једна међународна извршна власт, којој ће интернационална војска бити на расположењу. Осим Лоримера изишао је Париј (Pariet), председник француског државнога савета са оваквим предлогом: да се састави међународна комисија, чије ће чланове прво владе, а доцније народна представништва бирати и одређивати; та ће се комисија периодички састајати и имаће за се ауторитет науке и правде.

Најзад долази најновији предлог Блунчлијев, који нам се одиста чини бар релативно најбољи и најпрактичнији. Блунчли наводи како цео предлог наведенога енглескога научника нема изгледа, да се може остварити, јер ће међународно-правни сенат и међународно-правни парламенат још

за дуго остати „побожна жеља“. Па ипак се у велико осећа и пробудила потреба да се Јеврона међународно-правно организује. Блунчли је мишљења да се подмирење те велике потребе може за сада постићи само тим начином, што ће се оставити мисао и нада да се удеси нека организација над државама те да се за сада покуша организација кроз саме те државе. Решење дакле те проблеме чини му се да ће бити најбоље и најпрактичније, кад се наслања и надовеже на стање какво постоји и по томе да се уведе:

За велика међународна питања:

а). Јевропско веће састављено из свију државних поглавара или њихових представника, са неједнаким гласом (велике државе по 3 гласа, средње 2, а мале државе 1 глас); за тим:

б). Јевропски сенат, који ће бити састављен од капацитета, што ће их скупштине појединих држава бирати за известан број година. (Велике силе бирају свака по 10 чланова сената, средње по четири, а мале државе по два члана). Тај сенат ради у јавним седницама. Веће и сенат у заједници одлучују и закључују о међународно-правним законима, а за тим сенат посебице даје своје мишљење о великим спорним питањима. Ну коначно решење у таквим питањима припада већу.

За мања међународно-правна питања:

Према околностима или међународно-правни савезни суд или изборни суд.

За мање административне ствари:

Стална савезна звања (за поште, телеграфе, железнице, бродарство) која поставља јевропско веће[1].

---

[1] В. о томе Bluntschli, D. mod. Völkerr. (Најновије издање 1878). § 108 у примедби; а за тим је то све ближе и потање извео у часопису »Gegenwart« за г. 1878.

По самим овим предлозима за организацију Јевропе јасно се види, како сви ти предлагачи и зналци у међународном праву никако не стоје на Стајновоме гледишту, дакле никако не мисле, да је тиме већ потпуно постигнута та виша организација јевропска, кад велике силе искључиво решавају о јевропској „општој вољи“, кад оне једине представљају интернационалну целину и врше извесну међународну јурисдикцију на својим конгресима, конференцијама и т. д. У свима тим предлозима огледа се неповерење према тој искључивој јурисдикцији великих сила и сваки од њих хоће и средњим и малим државама да даде гласа у решавању општих међународних питања на јевропскоме збору. Стајнова је мисао далеко иза њих изостала, и ако се она појављује као „нова“, јер он још стоји на преживеломе гледишту св. алијанције.

И сад се тек види колико је самовољно оно Стајново тврђење како „Јевропа“ претпоставља ту искључиву надлежност великих сила као нешто што се само собом разуме. Јевропа то никако не претпоставља, јер су и наведени писци у Јевропи и види се да су се баш у тој Јевропи појавили тако признати међународно-правни аутори и представници данашње научне свести, који то никако не претпостављају него су баш противнога мишљења. У опште дакле за нас може бити веома утешно, што Стајново гледиште није тако опште усвојено и што на против већина данашњих теоријских заступника међународнога права војује против диктатуре великих сила, а за самосталност и достојан правни положај средњих и малих држава. Можда је Стаји једини, који данас међу признатим представницима теорије верује у непристрасност великих сила, по којој су оне нека узвишена створења особеног кова, која се не обзиру на своје специјалне државе и националне интересе, него имају једино пред очима некакве са свим нејасне и неодређене

опште јевропске интересе и неопходне захтеве тога новога интернационалнога права. Да не залазимо назад у прошлост, довољна нам је само садашњост па да нађемо довољно материјала за оцену те непристрасности и правдољубља великих сила. Осим већ наведених писаца још ћемо напоменути како је и Ролен-Жакмен на једноме месту са свим умесно казао: „Que l'on ne dise pas qu'il n'y a plus des nations lésées, que le droit règne partout! Nul n'oserait le soutenir. Que l'on ne dise pas non plus que la jurisdiction des grandes puissances, telle qu'elle s'est exercée par exemple dans le différend gréco-turc, telle qu'elle s'exerce tous les jours en Orient, soit une jurisdiction satisfaisante ou qu'elle mérite même le nom de jurisdiction. Ce serait une amère dérision"[1]! Па тако исто и Холцендорф каже: „Одвише је дубоко у срцу народа од векова усађена и укорењена себичност, те да не би покушала и потрудила се да контрабанду лицемерства покрије и протури под заставом и покривалом узвишених правних теорија"[2].

Мислимо да смо већ довољно брижљиво и потанко горњим наводима доказали, да се на срећу средњих и малих држава у јевропској међународно-правној теорији све више шири и облађује мишљење, да те државе не смеју бити изложене самовољним одлукама и ћефу великих и моћних, што у конгресима заседавају и што су до сада гвозденом логиком бајонета и топова ућуткавали правну логику. Ма колико да је практика у томе погледу заостала иза теорије, те у практици још једнако велике силе решавају, то ипак ни глас теорије не може са свим да се пречује и покрет, што га је данас међународно-правна наука за бољу и разумнију организацију Јевропе отпочела не може а да најзад не доведе до резултата. Свакојако се већ и данас

[1] Rolin-Jacquemyns, Revue d. droit intern. T. II. 1870. стр. 325.
[2] Holtzendorff, D. Streitfragen des neueren Völkerrechts, стр. 64.

опажа, да и те велике и силне државе много пажљивије поступају према средњим и мањим државама, но што је то пре било и да и они, који владају и управљају великим државама, у данашњем историјском периоду услед стицаја разних узрока и околности осећају много већма тежину своје одговорности пред јавним мишљењем и пред историјом. Истина да ће још много неправде да се учини у међународном животу и да ће мале и слабе државе имати да издрже још многа искушења и опасности у великим борбама и заплетима данашњега доба, али зар ма у коме кругу и у којој грани људскога друштвенога живота може нека теоријска истина тако брзо да продре и да облада? Зар је друкчије у кривичном и приватном праву? Зар је друкчије и што се самих моралних закона тиче и у опште што се тиче истине у свакоме предмету и свакој материји? И зар није и то већ психолошки од велике важности да се јасно формулишу и прогласе извесни правни опредељаји, извесни теоријски правни захтеви, као највиша правила поступања? Умесно је један француски писац у томе погледу казао: „L'opinion se forme graduellement et se fortifie en consequence“.

Ну осим свега тога, што смо до сада навели и напоменули, има још једна ствар у самој међународно-правној практици, која може да послужи као одбрана и спас малим државама и народима и ако данас влада великих сила није још престала нити је теорија успела да ту владу замени већ изложеном међународно-правном организацијом Јевропе. У чему се та ствар састоји? То је најбоље са свим у кратко и прецизно означио Ролен-Жакмен казавши: „Très souvent aussi, du choc entre les intérets des grands, naitra le salut des petits“. Одиста то је засведочена истина у историји новијега међународнога живота. Баш у томе, што је с једне стране најопасније по опстанак и самостал-

пост малих држава, а то је у интересима великих држава лежи с друге стране и извесно спасење за те слабе државе с тога, што су интереси и самих тих великих држава толико укрштени и толико се косе, да у томе ривалисању и неповерењу једне велике државе према другој мале државе налазе заклона и спасења, јер ако би нека моћна држава и хтела што да предузме према некој мањој држави, она то не сме тако лако да учини јер зна да друге велике државе суревњивим оком прате сваки њен корак и да им због супротних интереса никако не иде у рачун, да та велика држава своје специјалне смерове подмирује и негде у некој малој земљи искључиво овлада. Томе има довољно доказа у самој новијој међународној историји и практици. У опште у данашње време једној малој држави не може без њене кривице тако велика и прека опасност да прети од појединe ма и најмоћније државе, јер ма колико да још сила влада у међународном животу и ма колико да је још недовољна и непотпуна међународно-правна организација јевропска, ипак је данас међународно-правна свест, снага јавнога мишљења и важност основних прописа међународнога права толико напредовала, да се данас не може више као у прошлим вековима учинити грубо и очевидно насиље ма и према најслабијој држави и да може једна држава просто титрати се судбином овога или онога за живот и развиће способнога народа. Осим тога данашњи необично развити и разгранати трговински и економно-саобраћајни интереси с једне стране, поремећеност и тешкоћа финанцијскога стања с друге стране тако моћно и неопходно повлаче за собом потребу мира, да ни једна па и најмоћнија држава не може данас тако лако да се упушта у нека авентурна предузећа, да лакоумно изазива сукобе и оружане сударе и да безобзирце иде за остварењем својих себичних рачуна и интереса. Али кад се неколицина великих држава или мо-

жда и све велике силе међу собом сложе о судбини неке мале државе, онда је положај одиста опасан и онда ће она мучно избећи ту намењену судбину. И ту онда највећма и најчешће помаже и спасава већ напоменута оштра и велика укрштеност и супротност интереса, која је обично узрок те велике силе не могу тако лако међу собом да се сложе.

Разуме се да је то веома палиативно средство за заштиту малих држава и ми га с тога овде не напомињемо као нешто што би имало начелну важност, него само мимогред наводимо као један моменат, који такође утиче на судбину малих држава и народа у данашњем међународном склопу.

Ми смо до сада у крупним и општим цртама критички прегледали све оне новије појаве и моменте у данашњој међународној теорији и практици, који могу да утичу на положај и судбину слабих и малих држава и народа у данашњем међународном животу, јер, као што смо у почетку ове расправе напоменули, држасмо да је корисно и занимљиво од времена на време обележити свагдашњи покрет и правац савременога међународнога развића. Најважније нам је било да што тачније означимо и разгледамо новије теоријске погледе, јер ма како се судило о утицају теорије на практику, ипак се тај и ако спори и поступни утицај не може са свим порећи, а осим тога свагдашња теорија најбоље нам представља мишљење најразвитијих умова, интелектуалну есенцију свагдашњега правца у овој или оној грани људскога заједничкога живота, управо умни ступањ на коме сувремено развиће стоји. Ма колико да је практика колебљива и у многоме погрешна, ипак још има неке утехе и изгледа за бољу будућност, кад у теорији, на умним висинама напредују и све већма облађују правилни погледи на ствар; али кад и теорија пође страмутицом, кад се послушно клања пред фактичким положајем, кад постане

слушкињом силе и тренутних успеха, онда је то веома жалостан знак времена. С тога смо се ми највише устављали на новијим појавима и погледима у самој теорији, а нарочито на „најновијој“ теорији поштованога свога бившега учитеља Стајна.

И иза свега што је казано, можемо као општи резултат извести ово: да је Стајн одвише сузио и ограничио становиште досадашњега усвојенога међународнога права, кад је казао да му је не само полазни принцип сувереност појединe државе, него да оно апсолутно остаје до краја при томе принципу и никако ни за длаку не премаша границе његове. Нема сумње да међународно право мора полазити од суверености појединe државе, јер без суверених држава нема подмета (субјеката), нема самосталних личности, које ће бити носиоци тога међународнога права и његових одношаја. Али ипак, као што смо показали, оно није узело нити узима тај појам суверености у апсолутноме смислу по коме би он значио „да нема више никакве одговорности“. И досадашњим је теоријским представницима међународнога права то „интернационално право“ пред очима и на уму било, али не као нека супротност, нека разлика према дасадашњем међународноме праву, него као његов саставни део, као једна основна мисао самога његова историјскога развића. Свакојако дакле то што Стајн износи као ново од „старога“ међународнога права различно интернационално право, то има као мисао, као начело свога потпунога основа и оправдања, али само не као супротност према досадашњем међународном праву, него као једна страна његова, као нужна допуна и коректив самоме принципу државне суверености и самосталности. Одиста то нико неће пореći, да нарочито у данашње време при тако развитоме и разгранатом међународном саобраћају, при тако интенсивноме развитку заједнице међу јевропским државама већма но ма у којој

прећашњој историјској еноси излази на среду потреба неке чвршће међународно-правне организације јевропске, која ће бити способна и позвана да напрема појединој ма колико моћној држави даје израза општој правној свести, општим захтевима и потребама заједничкога јевропскога живота, дакле давати израза интернационалности напрема националности појединe државе и појединога народа. Националност и интернационалност као две потпуно равноправне основне мисли међународнога живота и покрета ваља једна другу да допуњују и да се доведу у сагласност, како неће ни једна од њих ону другу прогутати и потиснути, него обе упоредо једна уз другу у својим обележеним границама постојати. У томе је одиста велика проблема данашњега међународно-правнога развића, то је заиста „велики процес“ у коме садашњост живи, само што Стајн није никако погодио решење те проблеме у искључивој диктатури великих сила, у чему је најглавнија мана његове теорије и њена опасност по мале државе и њихове интересе. Ну ми смо видели да он стоји прилично усамљен са својим гледиштем.

Не може нам у овој строго научној расправи никако бити задатак и место, да сада из свега, што смо навели и критички промотрили, изводимо неке закључке о дневној политици, да означујемо нека практичка правила за поступање у дневним политичким питањима и у држању ове или оне мале државе. То је задатак дневне литературе да из научних расправа изводи практичке закључке. Ми ћемо само у неколико општих потеза обележити, шта из до сада казанога може извести за опште поступање и држање малих држава у међународним одношајима и питањима. Према свему мислимо да мале државе ваља да иду за тим:

а). Да у својој унутрашњости што више развијају и негују слободне установе и културан рад; јер само тако

ће стећи симпатије образованога и напреднога света, стећи моралнога значења и наслона у образованоме јавноме мишљењу, јер смо видели како сви писци, који бране опстанак малих држава, ударају гласом на уточиште слободе и на заслуге по цивилизацију и културно напредовање;

б). Свака мала држава мора добро познавати и поштовати међународно право, јер јој је то као што је Роленн-Жакмен казао главна основа и темељ животу и опстанку; ну тако исто она мора одважно заступати своје право у свакој прилици, јер јој бојажљиво попуштање и узмицање не може никакве користи донети, но што онај који нема силе може само сталним заступањем свога неспорнога права да одржи своје достојанство, да импонује и да успе.

в). Безусловно закланање под скут једне или друге велике силе не изгледа да може бити корисно, јер код великих сила нема никаквога платонизма у политици, него оне безобзирце нарочито у додирима са малим државама хоће да намире своје интересе и ту им свака мала држава само олакшава посао и на по пута излази на сусрет, кад прибегава некаквоме специјалноме протекторству, које обично скупо стаје. Много је природније да мале државе међу собом гаје и негују што тешњу везу и искреније пријатељство, јер су им интереси обично истоветни и њиховом се суревњивошћу и ситним задевицама само велики и моћни користе.

Г. Гершић.

ИЗВЕШТАЈ

УМЕТНИЧКОМ ОДБОРУ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

И ове године били смо потписани одликовани поверењем Српског Ученог Друштва, да продужимо још пре једанаест година отпочето испитивање споменика отачаствене уметности (архитектуре, живописа и скулптуре) од најдавнијих времена. Ради тога ми смо прошлог лета били у Жичи. Намера нам је била да ову богату ризницу за познавање српске уметности и овог лета испитамо.

Али како је прошло лето било веома кишовито, то на жалост нисмо могли своју намеру извршити. Толико нам је ипак испало за руком, да смо испитивање Жиче знатно примакли своме свршетку.

Што се тиче цртежа, које смо ове године у Жичи израдили, ови су:

1). Различни натписи (имена светаца) као грађа за српску палеографију (писаљком) . . . . 2 листа.

2). Безимени мученици из главне цркве (акварел) . . . . . 2 „

3). Св. архиђакон Лаврентије из јужне капеле (акварел) . . . . . 1 лист.

4). Св. Методије из олтара главне цркве (акварел) . . . . . 1 „

5). Св. апостол Павле на улазу под кулом (акварел) . . . . . 1 „

6). Св. апостол Петар на улазу под кулом (акварел) . . . . . 1 лист.

7). Спољни северни и јужни изглед припрате жичке (писаљком) . . . . . 1 „

8). Западни спољни изглед припрате и њен унутрашњи изглед (писаљком) . . . . . 1 „

9). Фрагменат са фреске у северној певници, који представља сапеће Христово (писаљком). . . 1 „

10). Распеће Христово у јужној певници (писаљком) . . . . . 1 „

11). Изглед манастира Жиче са северне стране (писаљком). . . . . 1 „

12). Унутрашња перспектива цркве, са истока на запад (писаљком) . . . . . 1 „

13). Унутрашња перспектива цркве, са запада на исток (писаљком) . . . . . 1 „

14). Део из кубета са сликом јеванђелиста у латици (писаљком). . . . . 1 „

15). Орнамента са хаљина у слика по зиду (акварел). . . . . 1 „

16). Преношење моћи св. Саве и св. Стефана фреска у јужној капели (акварел). . . . . 1 „

СВЕГА . . . . 18 листа.

Број овде побројених цртежа истина није велики, али садржином представљених предмета веома је интересан. Једно за то што у највернијим копијама износи предмете, који су тек по описивању лаика познати; а друго и с тога, што по неки цртежи хране предмет, којега до године можда не ће бити Ово особито важи односно живописа, који у Жичи нагло пропада.

Осим тога кад се узме у обзир, да је готово половина од горе наведених листова акварелом израђена, онда ми-

слимо да је толико урађено за оно мало лепих дана, што их имадосмо, да јамачно није могуће више израдити.

Као што смо досадашње тако смо ради и ове побројене цртеже јавно изложити како за свеколику г. г чланове Српског Ученог Друштва, тако и за велику публику која има осећаја и поштовања према споменицима старе српске уметности.

Најпосле сматрамо за своју најпријатнију дужност, да и овом приликом благодаримо Српском Ученом Друштву на помоћи, коју је и ове године указало овом по Србију и српство важном уметничко-историјском испитивању. У интересу пак самог овог предузећа, које је једино Српско Учено Друштво до сад потпомагало, надати се је, да оно и у будуће не ће престати потпомагати га. А за продужење овог рада Српско Учено Друштво наћи ће у нама и од сад савесне и издржљиве раднике, који поимају значај овог рада.

22 новембра 1882
у Београду.

ИЗАСЛАНИЦИ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА
ЗА ИСПИТИВАЊЕ СПОМЕНИКА СТАРЕ
СРПСКЕ УМЕТНОСТИ

Драгутин С. Милутиновић.

Мих Валтровић.

ПРИМЕДБЕ

НА ИЗВЕШТАЈ Г. МАКУШЕВА.

I.

Г. Викентије Василијевич Макушев наштампао је у „Русск. филолог. Вѣстнику“ г. 1881. № 4. стр. 304, или у засебно одштампаном чланку: „о нѣкот. рукоп. народ. библиот. въ Бѣлградѣ“ стр. 2, као да је, божем, Михаило цар блгарски погинуо: „у битци с братом Нединим Стефаном Дечанским код реке Мораве 1330 године“.

У „Истор Блгар.“ Иречка (Одесса, 1878) стр. 387, вели се: „Краљ Стефан, извештен у своме замку Породимљу, у подини Љуботена[1], о утврђеном сајузу два његова моћна суседа, да њега (Стефана) униште, био је тиме јако потресен“. По Иречку, Дечански из свога замка Породимља из подине Љуботена с војском иде „к саставцима Топлице с Моравом“. Онај, ко је ово написао нема појма о географији и орографији Старе Србије, јер у извору, на који се позива Иречек, краљ иде од Љуботена „к месту Топлица“, вели се у „житію“ краља Дечанског, а ово је житије написао арх. Данило. За овим, г. Иречек говори о некаквом пограничном замку, па већ даље правично одређује место битке „код речице Каменче, близу Велблужда (Ђустендила) на р. Струмици“ (стр. 387).

У књизи „живот. краљев. и арх. српских“, коју је издао Даничић, на стр. 180 вели се: „къ мѣстѣ рѣкоу-

[1] Он вели „Љуботрна“.

ѣмь Топлиця". То место и сада стоји, на десној обали Бинче-Мораве, vis-a-vis Врање и данданьи назива се Топлац. Туна на једном избрешку виде се развалине замка, у коме је Дечански преноћио. Ту је и поље Добриче и из Косова преко тога места ишао је старински римски пут, на данашњу Егри-паланку и Ђустендил и т. д. Стефан Дечански кренуо се с војском од подине Буботена (најузвишенији врх Шар-планине) „**и иды съ вои своими пріиде къ монастырь . . . . . Георгіи Нагориѹьского**[1]" (стр. 181). Манастир Нагорич је у данашњој кумановској нахији, а у ондашњој (1330 г.) Жеглиговској области, у којој су владали предци оливерови, као наследни — племенски — жупани. „**И отоѹдоѹ . . . . (оде) . . . отьцоѹ Волкимоѹ въ Сарньдапорѣ молькоѹ творе пришьдь къ гробоѹ ѥго**". Туна је Дечански чуо да краљ „**бльгарскіи пришьдь . . . . стоитъ въ дрьжавѣ Стефана Дечанского, на брѣгоѹ же рѣкы зовомие Строѹма и плѣноѹеть**" стр. 182). И Дечански „**ста близь него съ вои своими на рѣцѣ Каменѹи**". Туна се

[1] Манастир Георгија Нагоричког је близу р. Пшиње, 4 сата даљине, низ реку, од манастира св. Прохора Пшинског, спиже пешице, у којој се и испаштао св. Прохор. За време мога путовања по Турској, ја сам био у Нагоричу, и ево ћу сада овом приликом саопштити два натписа, мојом руком преписат. С поља, изнад западних врата, урезан је у камену овај натпис: „† **изволеніем божіем създа се дом свтаго великославнаго мученика христова Георгие вьнук свтородьнаго и прекисокаго краля Броша Михаила Богомь самодрьжьца всеи србьскои земли и поморскои, при благочестивеи краници Симонидѣ и при игуменѣ Андони въ ѕ.ѡ.к.н.** (6828 т. ј. 1320). **А въ ть же лѣто краль изби Турки.**

Унутра у цркви, на десној страни, стоји овај натпис: „† **Божиемь изволениемь създа се ѿ основаніе и написа се чьстни храмь съ иподаниемь всакыи прѣвысокаго краля Стефана Броша въ лѣто ѕ.ѡ.к.г.** (6823, а ово је 1315 г.) **при игуменѣ Веніамине**". О свему осталоме, што знам о овоме манастиру говорићу у мојим путничким сликама. Види се да је манастир зидан за време игумана Веніамина, а молован за време игумана Андонија.

и догодила битка .... „**тѣхъ безъбожьныихъ ... ѥзыкъ пришьдьшиихъ на землю срьбьскоую .... самои рѣцѣ Строумѣ**“ и т. д стр. 186.

И тако битка Михаила блгарског са краљем Дечанским није била „на добричком пољу близу р. Топлице код Мораве“, како вели Макушев, него је била на реци Струми, код Велблужда „на српској земљи“ т. ј. у границама Србије и српске краљевине.

II.

Г. Макушев у својој књизи „Историческія разысканія о славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка“ у „оглавленіи“ вели: „Преданіе о болгарскомъ правителѣ (?) Драча, Владимірѣ“. На стр. 4 он приповеда, по Кедрину, како су Блгари „одводили у ропство албанце (?) .... и пресељавали их у унутрашњост Блгаріе“ и т. д. Кад стоје речи „уводили въ плѣнъ“, онда мора доћи реч „и насељавали их“, а он је употребио реч „переселяли“, јер је тендецпозно хтео, да каже, да је Албанија (?) састављала део Блгариіе. На стр. 5 вели: „за време управе (?) праведног, мирољубивог и добродетелног Владимира, зета Самуилова, Драч и околне покрајине наслађивале се миром; али кад је Владимир поверовавши заклетвама .... архијепископа Давида био издајнички погубљен Владиславом, настану за Драч опака времена. Владислав“ и т. д. приповеда г. Макушев како се очувало предање о Владимиру „правитељу“, на напомиње његово „житије“ на грчком језику издано у Венецији 1858 г. међу тим неће да наведе речи Кедринове, које се налазе на истој 463 страни: „*Εως μέν γαρ Τρυμαλιάς και τῶν ἀρχοτάτω Σερβίας μερῶν ἦρχε Βλαδιμηρός ὁ επὶ θυγατρὶ τοῦ Σαμουήλ κηδεστής, ανὴρ* и т. д. т. ј. ... quamdiu Trimalia et vicinores Serviae par-

tes in potestate Bladimeri (gener is fuit Samueli) manserunt и т. д.

Пресвитер дукљански (издање Јричића, стр. 41, 42 и 43) казује, у опису живота regis Bladimiri између осталога и ово: imperator Vladislavus congregato exercitu, venit possidere terram b. Vladimiri et civitatem Durachium" и т. д. Не гледећи на све ово г. Макушев приповеда оно предање о Владимиру, које је печатано у Венецији 1858 г. и у ком се између осталог вели, да је Владимир био син Немањин, а муком прескочио преко највернијих и очигледних сведочаба од све прилике ради majorem gloriam Bulgariæ?!

И тако, Владимир није био „правитељ" блгарски, него је био архонт (краљ) српски, а овакво тендециозно подметање мора бити исправљено.

III

Г. Макушев (ib. стр. 19 или „Вјест. 321) приповедајући садржину једне србуље, вели, да у њој има: „три подметнута споменика .... други и трећи напечатао је Срећковић у чланку: краљ Вукашин убио цара Уроша. На први споменик Срећковић гледа са сумњањем. . . . Чини се, да би требало са истим неповерењем да гледа и на остале . . . . али за чудо, он признаје их подлинными".

У самој ствари, при претресу питања о коме је реч, требало је да опишем односе Душана наспрам цариградске патријаршије, и наспрам патријарха Калиста, али ја несам нигде рекао да су то „подлиники" т. ј. оригинали. И од све прилике патријарх Калист није знао словенскога језика Да сам ја његово писмо т. ј. анатему рачунао за „подлиник", ја бих најпре морао доказати, да је патр Калист знао словенски језик. Све пак, шта сам хтео доказати

печатањем тих докумената јест то, да је заиста патријарх Калист бацио анатему на Душана и на Србију, и нема сумње, да су му се за то Срби одужили[1]. Те пак документе, ја несам „измислио“, јер их је сам Макушев видео својим рођеним очима.

Историјску вредност овог документа побија г. Микушев на том основу, што се у њему Душан „**сврѣ при жизни наꙁыкается Сильнымъ**“. Ја опет мислим да се из тога не може извести такав закључак. Зар није још за живота имп. Александер II назван „ослободилац“. Зар не зна г. Макушев да су Душана још за живота малали у црквама напр. у Дечанима са светитељским нимбусом около главе! Зар је мало примера у историји, где су различне краљеве и цареве називали „побожнима“, „мудрима“, „великима“ и т. д Па и у оном „родослову“, који је напечатао г. Макушев (стр. 45) вели се: „**Душань постаклает се само Силїемь цар**“. Па и тко називље Душана „Силним“? Називље га прота цркве грачаничке — Јевтимије. Около тога времена били су код Душана римски легати. Долазак тих легата и пређашње прогонство грчких владика из ослобођених српских покрајина и били су узроци зашто је Калист бацио анатему на Душана и на Србију. На ту анатему и одговара грачанички прота Јевтимије, па њему и доликује, да назове „Силним“ свога владаоца и императора, који је завојевао готово читаву „римску империју“. Имао је дакле прота Јевтимије и основа и могућности да назове свога владаоца „Силним“ и он га тако и назвао. Да је Душан био

[1] У „Жив. Краљ. и Арх. Срп. Дан.“ стр. 381, пише: „**патриарьхь во царьствующтаго града. . . . Калесть посылаеть и отьлоучаеть царя (Душана) съ патриарьхомь и игоумы арьхиерск. . . . Умираеть Душанъ . . . ꙁьлобою же сию (анатему) не погребеною остаеть**“. Даље прича како је скинута та „**ꙁьлоба въ дни**“ Кн. Лазара стр. 382 и 383.

„Силни“, то су најбоље осетили Грци. Да је било узајамног анатемисања, осим наших извора, сведочи и Кантакузин (књ. III.) казујући, да је Калист и умрио у Србији, куда је био дошао ради помирења и да скине анатему.

Што ми подмеће г. Макушев, да сам иста писма назвао „оригиналима“, ја то несам нигде казао, а разуме се по себи, да су исти документи претрпели више редакција, па сам тврдо убеђен, да их Јордан није измислио. Ја само тврдим, да су у њима мисли и факта историјски верна. Даље г. Макушев вели ово: „ипак у своме чланку он (Срећковић) наштампао је још трећи измишљени (подложный) споменик, који му је саопштио у препису г. Јастребов: „**Како писа царь Лазарь писмо Богомилу въ Скопіе**“ (стр. 20). Ево пак шта о томе вели П. С. Јастребов; он вели: „да је ово писмо копија преписана руком грачаничког митрополита Никанора, који је живео у XVI. столећу“ (вид. мој чланак стр. 11). Г. Јастребов имао је прилике видети више докумената писаних руком митрополита Никанора, који се није могао одликовати и сијати у свету својим изображењем и знањем. Наученост владика XVI века није могла бити велика, а Турци су често постављали владикама своје пријатеље и рођаке па и патријарсима. Који владика у Турској у данашње време зна добро словенски језик па био он Словенин или Грк? Овај дакле Никанор, нашао негде оригинал или препис писма кнеза Лазара, па је и ставио наслов: „**Како писа**“ и т. д. а писмо кнежево преписао у књизи и починио у њему оне граматичке погрешке. За потврду тога, да ово писмо заиста припада к. Лазару, имамо један такав доказ, који не може побити нико. У писму к. Лазара спомиње се „**вонкода Дзка**“. У Гл. XXIV стр. 274, царица Милица са својим синовима 1395 дарује добра ман. св. Пантелеимона, па је понудила и властеле, да и они обдаре тај манастир:

а кже имшими властели приложенмаѧ сѹть сїа . . . . . Дѹка властелинмь приложи село Винарци и село Дѹчино Прѣпрѣшнѧ. Овај властелин **Дѹка**, није нико други него онај **Дѹка**, кога спомиње у писму к. Лазар.

Г. Макушев вели, да је све те споменике „измислио“ и написао г. Јордан „Любитель сербской старины и горящій патриотъ“ (т. ј. српски патриота. Стр. 20). Они, који познају г. Јордана, врло добро знаду, да је он „љубитељ старине“, али чије и како, — ја нећу да пишем, јер ће то казати и други људи.

И тако, 1) г. Јордан није „измислио“ ове споменике, 2) Калист је бацио анатему на Душана и Србију. 3) прота грачанички отплатио патр. Калисту анатему анатемом и припретио Грцима именом свога „Силног“ цара. И ма да ово несу „оригинали“, него копије у доцнијим редакцијама, искварене преводиоцима и преписачима. 4) „Воински домови“, о којима се говори у писму кнеза Лазара, заиста су били у српској историји времена Немања, па не гледећи на граматичке погрешке, оно је копија, која припада митрополиту грачаничком Никанору а не г. Јордану.

Даље (стр. 19) г. Макушев вели: „При првом погледу на рукопис я убѣдился въ подлогѣ: фальсификатор неумѣло подражал письму нашего сборника (XVI в.): красная (црвена) и синьая краска, которою писаны ети подложные памятники, въ одних мѣстах слилас, в других остивила водянистые слѣды“. Тако вели г. Макушев, а међу тим у „бумажном сборникѣ“ XVI ст. (стр. 37), у глави: „**Ѿ ꙁакона и҆ типика царѧ кѵр Їсаака ѡ канонице како подобаѥть сьвирати єпископоу**“ таквим истим мастилом и том истом руком написане су ове речи: **О охридскои иже и бѣлгарскѣмъ**[1] **нарицаст се . . .**

[1] Очевидно доцнији дометак јесу ове речи: **иже и бѣлгарскѣмъ нарицаст се.**

не подлежащее же патріархоу коеилоу бльгарскаѧ црьковь“ и т. д. и г. Макушев ово није хтео видети, што може видети у народној библиотеци ткогод хоће. Таквим су истим мастилом „означене и границе охридског патријархата“ (иста стр. у Макушева), па г. Макушев не вели да су то „подложные“ споменици! С „првога погледа“ јасно се види, да су речи **„иже бльгарскыи нарицает се“** чисто доцнији уметак, јер у тексту пише: **„не подлежащее же патріархоу коеилоу (подлежи) бльгарскаѧ црьковь“**. Дакле, ако је судити по мастилу и „рукописанију“: онда су то све „**подложные**“ споменици и сирома г. Јордан, морао би бити некакав генијални и најнаученији човек, а у ствари, то је један прост учитељ, слеп у једно око, које су му избили Турци као највећем поборнику „блгарске екзархије“, са чега је више година проживео у Азији, у заточењу. Одкуда се после овога може рећи за њега, да је он „љубитељ српске старине“? Ово најбоље показује, у колико г. Макушев познаје људе, о којима изриче свој суд. — Ја сам мојим очима видео колекцију старинских књига код г. Јордана и позитивно кажем, да он има такву огромну колекцију књига, њиме самим прикупљену по српским манастирима, какву више нема нико. Г. Јордан продао је народној библиотеци веома мали део, о коме пише и Макушев, а главне и најважније споменике он је задржао т. ј. новце узео а купца обмануо. На питање: зашто г. Макушев није заподозрео и онај споменик о охридској патријаршији? Мора бити да га није заподозрео за то, што је и краља Владимира Србина прогласио Блгарином, а ја у томе видим piam fraudem ad majorem gloriam Bulgariæ“!

IV.

Довде је г. Макушев говорио о књижевним споменицима, који се чувају у Народној Библотеци, и о којима ће

и други научењаци изрећи свој суд. Туна је ствар у објекту, који постоји; но ово је задатак научењака. Г. Макушев пак пише оно, што није задатак научених људи; он вели: „Когда я замѣтил г. Сретьковичу, что напечатанные им памятники подложны, он улыбался, как мальчик, пойманный в шалости, и ничего не возражал. Очевидно, он сам был убежден въ подлогѣ“ (стр. 19). Ето шта пише г. Макушев о нашим приватним разговорима! Ми смо се заиста узајмице пецкали, шалили држећи, да наши приватни разговори неће ући у журналистику. Наравно, да би и ја могао много што-шта пропричати о тим приватним разговорима, али мислим, да то прелази границе уобичајеног морала и нећу ни речи рећи.

У ред оваквих причалица Макушевљевих треба уписати и ове његове речи: „Не раз (Сретьковичь) сказывал мнѣ, что Болгар нѣт на свѣтѣ, и что называющіе себя Болгарами суть или Сербы или какая то мѣшанина народностей“ (стр. 20). Ова његова причалица наличи на његовог „Владимира Блгарина“, па ако г. Макушев рачуна и остале српске кнежеве, краљеве и цареве таквима Блгарима: онда заиста таквих блгара и нема на свету. Али, да Блгара нема на свету, то може причати разма сумануги човек.

Са свим је то друга ствар, шта су то Богумили? Друга је то ствар, да ли је било икада на свету дриновљевог „западног блгарског царства?“ Па је опет друга ствар, шта је то охридска архијепископија? и т. д. О свима овим питањима између мене и г. Макушева било је разговора, и ја му могу рећи: хвала за комплименат, да сам ја „великій Сербскій патриот“, са овим додатком: Ко не љуби свој народ, тај не љуби ни остале словене и људе. Што се тиче постављених мном питања, хвала Богу, о тима су стварима почели писати даровити људи, као што су В. Васи-

љевски, М. И. Соколов и др. и тврдо сам убеђен, да ће резултат њихне радње бити оно, што сам ја доказивао г. Макушеву. Овде ћу о Богумилима рећи само ово: Сва досадашња истраживања о Богумилима највише се тичу њихне вере, а још озбиљно није нико ни почео мислити о практичкој страни њихне вероисповеди. У самој ствари пак, Богумили су устали и проповедали: 1). Противу целокупног склопа византиске цркве; 2). Они су устали противу не-словенског т. ј. противу Блгарског насиља и противу централизације; и 3). Богумили су бранили и штитили племенски живот и племенски склоп словенских жупанија и племенских словенских династија[1]. За то је и било лако четворици браће, синовима „**БДИНЬСКИО**“ магната словенина (комитопула) Шишмана, с јеврејским именима[2] устати и направити такву

[1] Богумили уче: „**Не покиноклти се властели, царь ненавидет: роугаютъ се старѣшинамъ, оукоримютъ комары, мрьзкы творетъ работающе царю и всякокоу работу не велет работати господиноу своюмоу**“... Starine, књ. XII. стр. 2110. — Цареве су тада имали Блгари. Кад сам ја говорио г. Макушеву о Богумилима, несам се ни надао да ће моје мисли тако брзо наћи најсјајније доказе, међу тим по одласку г. Макушева из Београда, изаће чланак г. Ровинскога у Журн. мин. нар. просв. Март, 1882 г. стр. 34. Он је пропутовао читаву Босну, Херцеговину и живи у Црној Гори. Прегледао је Богумилско гробље, испитао њихов начин живљења и т. д. Он пише: „Враћамо се... Богумилима... који су радили на почвѣ (земљишту) социјалном и политичком. Та питања јесу најглавнија у историји народа, коју са свим муком прелазе истраживачи о Богумилима.... Богумили су проповедали **братство и равенство.... „Богумилы больше всего должны были итти противъ господства церкви или вѣрнѣе духовенства. И потому вы видимъ, что мірские пристаютъ къ нимъ**“ и т. д.

Песу напразно учили Болумили да је „Христосъ оралъ плугомъ“ и т. д.

[2] Давид, Мојсеј, Арон и Самуило sacrelegus et profanus imperator како говори о њему његов ортодоксални рођак Pincius: in terra Bulgarorum in caeterisque regionibus« etc. Cod. Dipl. t. I pag.

државу, за коју правично вели Иречек у историји Блгарије (стр. 246), „да Самуилова држава није била монархија, но конгломерат (Макушева „мѣшанина“) наследних кнежевина, подвласних наследним кнежевима оних кнежева, који су на челу својих племена (колена) у VII. веку „заузели територију источне римске империје[1] изузимајући Доње Мезије (т. ј. Блгарије, коју су освојили Блгари 680 године). Цар Самуило (дед Стевана Војислава зетскога ар-

96, 98. Cæteris regionibus означава друге државице т. ј. словенских или српских племена изван Блгарије, која је била између Дунава, Балкана, Чибре и Црнога мора.

[1] Верковић, агент блгарофила, у књизи: „Опис. быта Болгаръ населяющихъ (?) Македонію (?)“, коју су платили и печатали блгарофили а Србофоби, неверно називље иста племена „болгарскими племенами“, јер су то српска племена, како се види из Порфирогенита (гл. 49 и 50 стр. 217—224, да су Срби, вид. „Летопис Мат. Срп.“ год. 1882. књ. 129. стр. 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50 и 51). Она су позната под овим називима: 1). Милинзи и Језерци (*Σέρβου ὑγίε, Σερβης υγίε*). 2). *Βελογαιξῖται* (т. ј. тесалска Србија у Теми солунској. О њима говори Зонара, народ. библ. № 3313 ...: Срьбина ..... и Николица начелник Срьбчищемь....) 3). *Σαγουδάται* (долази *σαγήνη-ης* т. ј. риболови или море-пловци као што су били и Пагањани са својим сагинама. 4). *Βαιουνῆται* (т. ј. Бојн; њина је земља *Βαίμι* т. ј. Бојемија; центрум — Радовић. Види Гласн. XXIV. стр. 236: ... прьковь у Бонми стр. 253 и т. д.). 5). *Ῥυγχίνοι* (долази *Ῥυγχος* = њушка од лађе, сада Сираковци). 6). *Βερξῆται* (сада Брсјаци) и т. д. Г. Верковић именује та имена, њихне потпуно српске обичаје, говор, називе и т. д. од Солуна до Scordus-а, а међу тум иста се племена продужавају чак до Валдемина, јер даље иду: Горане, Опољане, Краснићи, Ашани, Васојевићи и Белопавлићи и т. д. Јужни су словени заузели територију римске империје по племенима (коленима). У Блгарији, у оних седам освојених племена Блгари су уништили племенски ред и склон, и племенски живот, а изван Блгарије племенски се живот очувао свуда, почињући од р. Месте и Солуна чак до Италије а између Јадрије и Дунава. За то и нема „блгарских“ племена у Маћедонији. Земља тих племена позната је у VII ст. код Грка под именом „Склавенија“, а сва склавинска племена говоре српски, по томе су Срби. Да је ово овако, најбољи докази налазе се у Жур. мин. нар. просв. год. 1881. месец јули, стр. 148—150. Беску, Дачку и Триваску земљу заузела су српска племена.

хонта) пак, како је то доказао највећи блгарски патриота и блгарофил С. Раковски[1] био је: „царь славиномъ“.

У причалице Голубинског, Дринова, Верковића и т. д. нико не верује, јер није паметно веровати у измишљотине, кад се може знати истина.

Л. Срећковић.

[1] О Асѣню Първому вел. цар. Българскому и сину му Асѣню второму стр. 163.

ИЗВОДИ ИЗ ЗАПИСНИКА

ЗА ГОДИНУ 1882.

А. ОДБОРИ.

I.

Одбора јестественичког и математичарског.

I. састанак, 22 децембра 1881.

Били су: председник одбора Стеван Здравковић, чланови: Др. Панчић, Михаило Петковић, Д. Нешић, Коста Алковић, Љубомир Клерић, Јован Мишковић, С. Лозанић, Др. Л. Докић, Др. Јован Валента и М. Кујунџић.

Бр. 1.

Др. Панчић подноси на штампање: Ennumeratio Orthopterorum in Principatu Serbiae observatorum

Одлучено: да се за се штампа и писцу изда 100 егземплара, по што никакав хонорар не тражи.

Бр. 2.

С. Лозанић читао је расправу: „О дејству сумпоругљеника на р-нитранилин“.

Одлучено, да се штампа у Гласнику.

Бр. 3.

Љ. Клерић читао расправу: „О резултујућем дејству лених — реактивних — сила на обртну осу, при окретању физичких тела око исте“.

Одлучено, да се штампа у Гласнику.

II. састанак, 4 фебруара 1882.

Били су: председник Ст. Здравковић, чланови: Др. Ј. Панчић, К. Алковић, Љ. Клерић, С. Лозанић, Ј. Мишковић, Анта Алексић, Др. Валента.

Бр. 1.

Професор реалке г. Пера Живковић подноси своју расправу О инволутерској системи тачака код сферних огледала за Гласник.

За преглед овог списа умољени су г. г. чланови Алковић и Д. Стојановић.

Бр. 2.

Г. Јован Жујовић подноси своје расправе: Прилог за геологију нове Србије; Нове петрографске врсте; О неким стакластим стенама и Корсит са Рудника, — с молбом, да се штампају у Гласнику.

За преглед ових списа умољени су чланови г. г. Панчић и Клерић.

Бр. 3.

Г. г. професори Д. Стојановић и Љ. Клерић подносе реферат о чланку г. професора П Живковића „Прилог ка алгебрајским влацима вишег степена“ с мишљењем да се чланак, по што је по примедбама референата исправљен, штампа у Гласнику.

Усваја се.

Бр. 4.

Г. професор Др. Панчић подноси свој 30-тогодишњи рад О ортоптерама у Србији. Том приликом показао је целу збирку српских ортоптера коју је сам прикупио, а која ће остати у збирци зоолошког кабинета. У кратком говору изложио је карактеристику ових животиња. Скуп прима спис са захвалношћу, да се у Гласнику штампа, и то као засебна књига (Гласник II одељка).

Бр. 5.

Г. професор Лозанић пропраћа кратким говором своју студију О дејству азотне киселине на трибром-анилин.

Да се штампа у Гласнику.

III. састанак, 8 декембра 1882.

Били су: председник Ст. Здравковић, чланови: Др. Ј Панчић, Ј Драгашевић, Љ. Клерић, С. Лозанић и Др. Л. Докић.

Бр. 1.

Председник подноси рад г. Кнежевића из графостатике. За референте одређени г. Стојановић и г. Клерић.

Бр. 2.

Лозанић реферише о своме раду: Анализа киселе воде у Аранђеловцу, Рибарске бање и гвожђане воде у Смрдан-бари.

Одлучено да се прими, награди и штампа у Гласнику.

Бр. 3.

Г. С. Лозанић подноси своје испитивање „О дејству јода на моно- и динитро-дифенил-тијокарбамид“, и „О постајању дибром-динитро-метана и о Вилијеровом тетранитро-етилен-бромиду“.

Одлучено: да се оба чланка приме, награде и штампају у Гласнику.

Бр. 4.

Др. Ј. Панчић, Др. Л. Докић, Љ. Клерић и С. Лозанић написмено предлажу нове чланове Друштву:

Одбору за природно-математичке науке.

Ми доле потписати предлажемо за чланове Ученог Друштва и то:

1. За почасног члана г. Јаћима Баранда, чувеног палеонтолога у Прагу.

2. За почасног члана г. Хенрика Друет-а, члана академије и познатог конхилиолога. Пи ао је у прошлој години о српским унионидама.

3. За дописнога члана г. Тулу, професора минералогије и геологије на техници бечкој.

4. За дописнога члана г. Ђуру Пилара, професора минералогије и геологије на загребачком свеучилишту.

5. За дописнога члана г. Ђуру Златарског, референта за рударске послове у министарству финанције у Софији.

6. За дописнога члана г. Миту Петровића, професора природних наука на сомборској препарандији.

7. За редовнога члана г. Јована Жујовића, професора минералогије и геологије на великој школи.

8. За редовнога члана г Петра Живковића, професора реалке.

Одлучено, да се предлог прими и предложи главноме скупу.

II.

Одбора философског и филолошког.

Састанак једини, 28 јануара 1883.

Били су: председник М. Ђ. Милићевић, чланови: Ал. Васиљевић, Ђ. Малетић, Јов. Бошковић, Јов. Туроман, Свет. Николајевић, Ст. Новаковић, Милан Кујунџић, Свет. Вуловић, Мита Ракић.

Секретар Стев. Д. Поповић.

Бр. 1.

Председник јавља, да је време да се избере други председник, по чем је њему време истекло.

Одбор изабра за две године у напред г. Светомира Николајевића.

Бр. 2.

Свет. Вуловић изјављује у име г. Љубомира Ковачевића, члана одбора за науке друштвене и историјске да жели уписати се у овај одбор.

Одбор прима г. Љуб. Ковачевића за свога члана, с тим да се објави на годишњем скупу.

Бр. 3.

Стојан Новаковић предлаже, да се од сад за редовне чланове бирају они који су својим радом у друштвеном органу показали да се интересују за циљи друштва.

Одбор са 6 против 5 гласова не усваја овај предлог.

Бр. 4.

Стојан Новаковић предлаже, да се одбор при кандидовању лица за чланове друштва руководи начелом: је ли дотични кандидат радио на струци оних наука које долазе у оквир дотичног одбора.

Одбор већином гласова усваја овај предлог.

Бр. 5.

Јов. Бошковић, Јов. Туроман и Ђ. Малетић предлажу, да се г. Јован Живановић, професор у Карловцима, г. Никола Вукићевић, управитељ учитељске школе у Сомбору, и г. Ристо Ковачић, професор гимназије у Котору, изберу за дописне чланове.

Одбор усваја да се поменуте личности предложе управи а ова скупу друштва на избор.

III.

Одбора за науке друштвене и историјске.

I. састанак, 21 јануара 1882.

Били су: председник Ст. Бошковић, чланови: Ј. Ристић, Влад. Јовановић, Др. Н. Крстић, М. Ђ. Милићевић, арх. Н. Дучић, М. Зечевић и Љ. Ковачевић.

Бр. 1.

Председник позва чланове да изберу једног између себе да буде пословођа за ову годину. Би изабран Љ. Ковачевић.

Бр. 2.

На позив председников г. Крстић саопшти одсеку жељу удовице пок. Лазара Арсенијевића (Бата-Лаке), да се његов рукопис о новијој српској историји, који је пре више година друштву понуђен био, штампа за живота њева, на по што тај посао најбоље доликује Српском Ученом Друштву, он, као извршилац тестамента покојникова, пристаје и предлаже, да поменути рукопис Учено Друштво штампа, и тим пре, што је завештач сву чисту добит наменио Ученом Друштву и на штампање оставио 100 дуката, који су предати управи фондова и до сад се скоро удвојили.

Одбор је радо приступио већању о понуди г. Крстића и изабрао је њега, г. Милићевића и г. Зечевића да рукопис Бата-Лакин прегледају и своје мишљење о њему поднесу.

II. састанак, 18 јуна 1882.

Били су: председник Ст. Бошковић, чланови: Јов. Ристић, Алими. Васиљевић, Вл. Јовановић. Др. Мил. Спасић. арх Н. Дучић, П. Срећковић, Н. Петровић. Г. Витковић, М. Зечевић, Љ. Ковачевић

Бр. 3.

Прочита се понуда г. Витковића да и ове године иде о трошку Српског Ученог Друштта у извесна места у Угарској ради истраживања извора за историју српских исељеника.

После дужег већања о тој ствари одлучено би, да се г. Витковић пошље на два месеца у означена места у наведеној цели и да му се у име помоћи да 1000 динара, али с тим, да све документе, књиге, слике и друге ствари које на том путу бесплатно добије, буде дужан предати у својину Српском Ученом Друштву и да поднесе опширан извештај о своме раду.

Бр. 4.

Говорећи о понуди г. Витковића, г. Ковачевић је узгред приметио, да би врло корисно било изаслати о трошку Српског Ученог Друштва како вешто лице, да прегледа богату дубровачку архиву XIII, XIV и XV века, и да није у реду

ишчекивати, да сав тај посао изврши млађе друштво „Југословенска академија знаности и умјетности“.

Одсек је ову напомену узео у озбиљан претрес и умолио је једнога свог члана, да се извести од својих пријатеља у Дубровнику, коме би се од тамошњих књижевника тај посао могао поверити, да га о трошку Ученога Друштва изврши.

Бр. 5.

Господа арх. Дучић и П. Срећковић изјавише, да су прегледали чланак г. Мите Живковића, предавача вел. гимназије, и реферат поднели, на моле да се исти прочита. По што је тај реферат у секретара г. Кујунџића који није у седници био, по пристанку одбора референти усмено изјавише, да су прегледали чланак г. Живковића „Опис и биљешке из старих књига у Сарајеву“ на предлажу, да се исти штампа у Гласнику Српског Ученог Друштва, а писац да се награди.

Одлучено по предлогу референата, да се речени чланак штампа у Гласнику, а уједно је одбор нашао, да би тај посао ваљало наградити са 4 дуката од штампана табака.

Бр. 6.

Председник изјављује, да по статутима треба изабрати новога председника за две године, по што њему сад истиче рок. Већином гласова би изабран г. Влад. Јовановић.

III. састанак, 24 новембра 1882.

Били су: председник Владимир Јовановић, чланови: Алимпије Васиљевић, Др. Никола Крстић, архимандрит Н. Дучић, Панта Срећковић, Настас Петровић, Милан Милићевић, Мита Ракић, Љубомир Ковачевић и Милош Зечевић.

Бр. 1

Г. арх. Дучић прочита писмо задарског проте г. Ђорђа Николајевића, којим шаље на поклон за књижницу Српског Ученог Друштва један грчки требник и писану србуљу „Грѣшнихъ Силссиис“, превод с грчког језика, од Самуила Бакачића, од 1697. Одбор прима поклон са захвалношћу.

Бр. 2.

Прочиташе своје реферате г. М. Ђ. Милићевић и г. Милош Зечевић о рукопису покојног Лазара Арсенијевића (Баталаке).

По што први референат предлаже, да би требало да се друштво прими издавања тога рукописа, при свима његовим манама, и тим пре, што је покојник оставио на његово штампање знатну суму, а други је противног мишљења: повела се дебата о тој ствари и најпосле, одлучено би, да се поступи по предлогу првог референта, и да се оба реферата штампају.

За реферат г. Зечевића гласали су, осим њега, господа А. Васиљевић, Дучић и П. Срећковић, г. Крстић се уздржао од гласања.

Бр. 3.

Г. Панта Срећковић подноси своје примедбе на извештај варшавског универзитетског професора г. Вићентија Макушева, о рукописима, који се налазе у народној библиотеци у Београду. Одлучено да се чланак да на оцену г. г. Дучићу и Ковачевићу.

Бр. 4.

Г. Председник прочита писмо г. Јовина Авакумовића, члана касације, којим шаље друштву своју расправу: „Један или два дома“ с молбом, да се штампа у „Гласнику“, ако друштво за вредно нађе. Прима се понуда и рукопис је дат на оцену г. г. Настасу Петровићу и Милошу Зечевићу.

Бр. 5.

По што г. председник прочита списак ствари и рукописа, које је г. Гаврило Витковић, члан друштвени, као изасланик Ученог Друштва прибрао летос у Угарској, седница би свршена.

IV. састанак, 21 децембра 1882.

Били су: председник г Владимир Јовановић, чланови: Јован Ристић, Милан Ђ. Милићевић, Глиша Гершић, арх. Дучић, Милош Зечевић и Љубомир Ковачевић

Бр. 1.

Прочитан је протокол прошле седнице и усвојен.

Бр. 2.

Члан Глиша Гершић, професор велике школе, прочита своју расправу „Мале државе у данашњем међународноме склопу“ Одлучено да се штампа у друштвеном органу, а писац награди.

Бр. 3.

Председник прочита предлог четворице чланова, по ком да се предложе за редовне чланове Српског Ученог Друштва господа: Никанор Ружичић, професор богословије, Јован Авакумовић, члан касације, и Михаило Вујић, професор велике школе, а за дописне чланове господа: Тимотије Флорински, доценат у кијевском универзитету, и Константин Грот. Одбор усваја поднесени предлог.

IV.

Одбора уметничког.

I. састанак, 28 јуна 1882.

Били су: председник М. Валтровић, чланови: М. Кујунџић, Д. Јенко, Д. Милутиновић и Ђ. Миловановић.

Бр. 1.

Председник јавља, да је приспело уобичајено време (јули и август), када сваке године изасланици друштвени путују по Србији ради испитивања споменика старе уметности, за то позива одбор да реши, да ли и ове године треба продужити испитивачки рад, који чланови друштвени Милутиновић и Валтровић већ десет година на задовољство друштвено врше.

Одбор одлучује, да се предложи Управи Српског Ученог Друштва, да се истим изасланицима и ове године даде друштвена помоћ онолика, колика је и до сад за двомесечни рад одређивана.

Бр. 2.

Председник саопштава, да је г. Влад. Тителбах, поред до сад послатих трију и четврту свеску својих етнографских снимака поднео заједно са описом. Пита одбор, коме су сви радови поднесени били, да ли по овом досадашњем раду заслужује г. Тителбах, да му се и даље даде друштвена помоћ за продужење овог етнографског снимања и описивања.

Одбор ценећи марљивост и множину израђених цртежа, а нарочито задовољан нацртима техничких предмета — одлучује, да се Управа умоли, да и ове године даде г. Тителбаху потребну помоћ да продужи овај рад.

Бр. 3.

Исто тако одбор одлучује, да се умоли Управа да и г. Ђ. Миловановићу да потребну помоћ за продужење етнографског снимања.

Бр. 4.

Председник показује цртеже и чита писмо г. Милоша Тенковића, којим моли друштво да му и ове године даде помоћ за прикупљање етнографске грађе.

Одбор одлучује, да не чини никакве даље кораке, док се из даљег етнографског рада не би уверио, да се г. Тенковићу може овај посао поверити.

Бр. 5.

Г. Јенко предлаже да се Управа умоли, да од г. Миловука потражи рукописе (музикалне) српских народних песама од Калауза, који су били г. Миловуку пре дванаест година поверени за штампање.

Одбор одлучује, да се Управа умоли у предложеном смислу.

II. састанак, 13 јануара 1883.

Били су: председник М. Валтровић, чланови: С. Тодоровић, М. Кујунџић, Д. Јенко, С. Милутиновић.

Бр. 1.

Изасланици друштвени за испитивање споменика старе српске уметности Милутиновић и Валтровић подносе на увиђај

своје овогодишње цртеже из Жиче и извештај, који је одмах прочитан.

Одбор прима са задовољством на знање, изјављујући жељу да се прикупљени материјал отпочне издавати

Бр. 2.

Повела се реч о томе, да се слике младих српских живописаца Павла Јовановића и Уроша Предића, које су у Бечу изложене биле и особиту пажњу на се привукле, — и овде изложе.

Одбор закључује, да се поменута господа уметници преко писма упитају, да ли ће пристати на то, да своје слике овде изложе. Трошак о преносу и повраћању слика сноситће Српско Учено Друштво.

Бр. 3.

Члан С. Тодоровић предлаже, да се ове године држи једна већа изложба уметности (живописа, скулптуре и архитектуре) у Београду.

Одбор усваја предлог с тим, да трошак око излагања подноси Српско Учено Друштво.

Бр. 4.

Председник предлаже за члана одбора уметничког г. Петра Убавкића, вајара српског.

Одбор усваја предлог једногласно.

Бр. 5.

Госп. Јенко подноси своју композицију „Српска народна химна“ за мешовити збор, мушки збор и клавир, да се у Гласнику штампа.

Одбор прима.

Б. УПРАВА.

I. састанак, 1 децембра 1881.

Председава Др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић. Чланови: М. Ђ. Милићевић, Ст. Бошковић, Ст. Здравковић.

Бр. 1.

Према члану 24. уређења Српског Ученог Друштва бира се за заменика председнику на годину дана члан управе М. Ђ. Милићевић.

Бр. 2.

На предлог председника одбора за науке друштвене и историјске одређује се г. Јовану Бошковићу за коректуру четрнаесте књиге Гласника II. одељка по 12 динара од табака.

Бр. 3.

За расправу и препис г. Ив. Павловића о св. Луци одређује се 60 динара на табак.

И за расправу „хронолошке белешке Н. Григоре о краљу Милутину“ одсеком 80 динара.

II. састанак, 16 марта 1882

Председава Др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић. Чланови: М. Ђ. Милићивић, Стев. Здравковић. М. Валтровић.

Бр 1.

Председник одбора за науке јестественичке и математичке саопштава писмо члана Ј. Мишковића, којим спроводи рукопис пок. П. Ђорђевића о балистици и јавља да је дело већ нешто застарело и да би га требало допунити.

Управа одлучује, да се рукопис стави у архиву друштвену, а да се може на употребу дати ономе члану друштвеном, који би хтео ове студије да настави.

Бр. 2.

Од стране одбора за науке природне и математичке јавља председник одбора, да је усвојено дело д-ра. Ј. Панчића: „Правокрилке у Србији“ (Orthoptera). Ово да се печата у особеној књизи, да се награди са 120 динара од табака и да се писцу даде 50 комада

Бр. 3

Одбор за науке природне и математичке одлучио је, да се штампа расправа Љ. Клерића: О ударном средишту. Управа одобрава и одређује награде 360 динара.

Бр 4.

Исти одбор усвојио је, да се штампа у Гласнику: Дејство азотне киселине на трибром-анилин, и О дејству сумпоругљеника на р-нитранилин. Одобрава се штампање и одређује се 360 динара за ове радове.

Бр. 5.

Исти одбор усвојио је, да се штампа у Гласнику: Прилог ка алгебрајским влацима вишег степена, од П Живковића. Усваја се одлука одборска и одређује се писцу награде 90 динара од табака.

Бр. 6.

Одлучује се од стране Српског Ученог Друштва, Управа друштвена да поздрави првог краља српског и краљевину, од чијег се ускрснућа и напретка наука многоме нада

III. састанак, 28 јуна 1882.

Председава Др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић Чланови: М. Ђ Милићевић, Ст. Здравковић, Мих. Валтровић, Вл. Јовановић.

Бр. 1.

Председник одбора за науке друштвене и историјске предлаже, да се усвоји одлука овог одбора, да се и ове године изашље г. Витковић на прикупљање историјске грађе по Аустро-Угарској. Управа после дуге дебате пристаје, да се г. Витковићу повери ова мисија и да му се да одсеком 700 динара, с препоруком да тачан извештај поднесе о своме успеху.

Бр. 2.

Председник истог одбора саопштава Управи, да је одбор одлучио, да се у Гласнику штампа Мите Живковића „Опис

и бележке из старих књига у Сарајеву" Управа одобрава ову одлуку и одређује награде по 48 динара за табак.

Бр. 3.

Одбор уметнички предлаже, да се господи Валтровићу и Милутиновићу и ове године даде помоћ на испитивање споменика, нарочито у Жичи. Управа усваја ову одлуку и одређује изасланицима по 12 динара на дан за два месеца.

Бр. 4.

Исти одбор предлаже, да се и ове године изашљу господа Владислав Тителбах и Ђ. Миловановић ради етнографских снимања. И ово усваја Управа Ученога Друштва, а одређује им одсеком по 540 динара.

Бр 5.

По препоруци одбора уметничког Управа одлучује, да и опет опомене г. Миловука, да истражи рукописе српских народних музикалија од Калауза.

IV. састанак, 8 новембра 1882.

Председава др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић. Чланови: М. Ђ. Милићевић, Вл. Јовановић, Ст. Здравковић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Председник саопштава тужну вест, да је дугогодишњи члан овога друштва, некадашњи секретар и председник. др. Ђуро Даничић преминуо 4-ога овог месеца (пред поноћи) у Загребу, где је по одобрењу владе српске обрађивао велики речник.

Управа са дубоком тугом изјави своје велико поштовање спомену овог марљивог савесног и светлог научника. И на предлог председника д-ра Ј. Панчића управа одлучује, да умоли владу српску да и даље своју пажњу и помоћ обрне изради и довршењу посла Даничићева, а да се о овоме учини нарочити предлог и договор у одбору за науке философске и филолошке.

Како је пак влада Његова Величанства одлучила, да земне остатке Даничићеве пренесе у Београд и о државном их трошку сахрани, то се поред господе Кујунџића и Валтровића, који су већ одређени од стране велике школе бирају и господа Милићевић и Здравковић у одбор, који ће се бринути о достојном погребу великога покојника.

V. састанак, 20 новембра 1882.

Председава Др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић. Чланови: М. Ђ. Милићевић, Вл. Јовановић, Ст. Здравковић Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Адвокат М. С. Марковић саопштава пресуду крушевачког суда, примљену 10 новембра, којом је поништен тестаменат Живка Стошића, што на њему нема сведока, а за парничне трошкове наређује се: да плати учено друштво 135 динара заједно са сиромашним ђацима.

Узима се на знање.

Бр. 2.

Наређено, да се ђаку Радовану Јовановићу изда Гласник који тражи.

Бр. 3.

Повела се реч о томе, да се слике младих српских сликара Павла Јовановића и Уроша Предића, које су у Бечу изложене биле и општу пажњу на се привукле, и овде изложе. Др. Панчић обраћа пажњу нарочито на првопоменутога.

Одлучено би, да се ово пренесе у одбор уметнички.

Бр. 4.

Почасни члан друштва, Катарина Ивановићева, умрла је 11 (23) септембра ове године у Стоном Београду угарском. Управа је с тугом примила писмо о смрти њезиној. Ова одлична и родољубива уметница српска, не само да је за живота чинила нашем народном музеју, пославши му 23 комада већих и мањих својих слика у леним и скупоценим златним окви-

рима, и 1000 фор. а. вр. као главницу, од које доходак да се троши на повремену обнову тих слика и друге уметничке смерове: него се на самртној постељи сетила и српскога Ученог Друштва, оставивши му такођер 1000 фор. а. вр. после смрти њенога рођака г. Јована Турјака, сенатора тамошњег, и његове жене г-ђе Ане Турјакове родом Кировића. Слава имену њезином и нека јој је вечит спомен у народу, који је од свега срца љубила и за који се и жртвовала.

Одлучено би одговорити г. Турјаку, да друштво прима намењени му легат од 1000 фор. а. вр., замолити га да он осигура тај аманет ученоме друштву, које ће га у своје време упутити уметничкоме одбору, да га употреби на подизање сликарства. На послетку решено би: да Учено Друштво учини 40-дневни спомен у саборној цркви овоме свом врсном члану.

Бр. 5.

Одлучено би: да Учено Друштво да подушје и своме изврсном члану, д-ру Ђ. Даничићу, после 40 дана и годину, остављајући родбини да чини спомен полугодишњи.

Бр. 6.

Министарство просвете шаље Друштву изнова резане печате са новим грбом. — Прима се на знање и управљање.

Бр. 7.

Одлучено би: да се одобри професору Витковићу на путовање још 140 динара, накнадно.

Бр. 8.

Одлучује се: да се ствари, које је г. Витковић донео за друштво изнађу и сачувају.

VI. састанак, 5 јануара 1883

Председава Др. Ј. Панчић. Бележи М. Кујунџић. Чланови М. Ђ. Милићевић, Стев. Здравковић, Вл. Јовановић, Мих. Валтровић.

Бр. 1.

Секретар С. Ученог Друштва извештава Управу, да му није никако више могуће вршити овај посао. С тога понавља своју оставку, коју је још на лањском скупу изјавио и моли да му се одреди заменик, с којим ће у договору припремити што треба за главни скуп

За привременог секретара управа бира редовнога члана Ст. Д. Поповића.

Бр. 2.

Према изјављеној жељи г. председника, да се почасноме члану Катарини Ивановићевој ода пошта од стране друштва, секретар предлаже, да јој се учини свечан спомен у саборној цркви први дан по св. Сави, 15 јануара ове године. Управа усваја овај предлог.

Бр. 3.

Узима се на знање, да је извршена одлука Управе Ученога Друштва, и да је у саборној цркви даван свечан четрдесетодневни спомен Ђури Даничићу уз свештену радњу црквених власти, на чем им ово друштво захваљује.

Бр. 4.

За главни скуп Српског Ученог Друштва одређује се дан 16 јануар ове године.

Бр. 5.

Узима се на знање, да је С. У. Друштво положило лавров венац на споменик кнеза Михаила, са натписом: заштитнику науке и уметности, кнезу Михаилу М. Обреновићу III.

Бр. 6.

Председник одбора за науке друштвене и историјске извештава, да је одбор одлучио да се наштампа у другом одељку Гласника „Грађа за историју Србије у почетку овога века“, коју је написао Л. Арсенијевић (Баталака). Управа усваја ову одлуку.

Бр. 7.

У одбору за науке друштвене и историјске одлучено је, да се наштампа у Гласнику „Мале државе у данашњем међународном склопу“ од Гл Гершића. Управа одобрава ову одлуку и одређује за овај спис одсеком 480 динара.

Бр. 8.

У одбору за науке друштвене и историјске примљен је чланак г. Љ. Стојановића: „Српски родослови и летописи“, с додатком летописних бележака. Управа одобрава одлуку одбора и одређује писцу награду на табак 60 динара.

Бр. 9.

Министарство просвете и црквених послова саопштава С. У. Друштву завештање д-ра Ђуре Даничића, којим право на прештампавање својих књижевних дела, која нису изреком другоме уступљена, оставља Српскоме Ученом Друштву, на чему Управа у име друштва остаје захвална своме врсном члану.

ИЗВЕШТАЈ ДВОЈИЦЕ ОЦЕНИТЕЉА

о

ГРАЂИ ЗА ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ У ПОЧЕТКУ ОВОГА ВЕКА,

од

Л. Арсенијевића Батајаке.

I

Одбору за науке друштвене и историјске.

При крају прошлог столећа Турска би јамачно доживела тадашњу судбину Пољске. И њу би раскомадале оснажене државе на северо-истоку јевропском, као год и растројену републику пољску, да се поред осталих прилика тога доба не појави на западу велика револуција француска, која учини, те послови светски узеше у многоме којечему другачији правац. Ну ма да балканско полуострво, на коме се још држала турска царевина, не постаде тада плен аустријски и руски, опет су разборитији владаоци и државници турски почели увиђати, да њиховој држави прети озбиљска опасност и с поља и изнутра, ако се не прилагоди савременом стању јевропском. Јер још од карловачког мира, који сузби турску силу са средњег Дунава, одакле је највише грозила хришћанској Јевропи, ова се мусломанска држава налазила за читавих сто година у све приметнијем опадању, тако, да се око почетка данашњег столећа и су-

више опажало, е ће да полуцају све везе, које су дотле држале у неприродној целини етнички и религиозни конгломерат, што га чињаху разноврсни поданици падишини. Кад би овде било места, ваљало би само изнети неколико тадашњих појава, па да се јасно види, како је Турска била већ огрезла у хаотично стање, врло слично с оним приликама, што избише на површину, по што стари Рим изгуби последњу снагу, да влада завојеваним светом историјским. Средовековне слике у потпуном шаренилу својем могоше се опазити с једног до другог краја балканског полуострва за првих десетина нашег столећа. С тога, да би се држава очувала од осиљених и лакомих за освајањем суседа и угушила тежња за ослобођењем притиснутих покрајина, прогресивни елементи турски једнако покушаваху, да прекрате буне и метеже модерним реформама, еда би час пре и исток изашао из средњега у нови век; док се консервативни елементи силно опираху свакоме новачењу по јевропској схеми, особито низамским таборима место јаничарских ордија, налазећи најпоузданијег спаса у брижљивом чувању свију наслеђених установа, па и самог војног уређења. И ако су од свију реформа, тешком муком завођених, једини низами постали чвршћи бедем од сатрвених јаничара против и спољних и унутрашњих непријатеља турских, као што се то видело и за последњих ратова, опет су они пали сувише на терет истрошеној благајници државној, као год и све стајаће војске по јевропским државама, те због неразвијене материјалне и интелектуалне културе, за коју се османска раса показала савршено неспособна, не би кадра и ова реорганизација војна да буде стална одбрана изанђалој царевини ни на самом бојном пољу, на коме се турство цигло одликовало у прошлости својој.

Из поменутог горе хаоса на балканском полуострву избија на површину нова држава наша, пролазећи до данас

кроз веома кршевит Ђердан, на коме с једне стране султанска влада напреже сву снагу, што јој је још преостала, да очува своје господарство над овим благословеним полуострвом, а с друге стране јевропске велике силе вребају згодан тренутак да га по давнашњој жељи својој журно разграбе, или бар да тако реше источно питање, како би свака извукла отуда какве било користи за се. Ми се можемо поносити историјским фактом, што је народ српски, који од свију источних хришћана највише сузбијаше инвазију мусломанску, док је она грозила свему хришћанству, први ступио после дуговечне гериље хајдучке и фрајкорске у отворену борбу с турском силом, да сâм подиже из пепела негдашњу државу своју, и то баш онда, кад се и по другим земљама јевропским превртало тамошње несносно стање. Историја нове државе наше, која чини језгру у последњем периоду српске историје, има два поглавита одсека. Један од њих захвата прве три десетине, док је Србија постала васална кнежевина с унутрашњим суверенством, а други пет десетина данашњег столећа, док је од Султанове клетвенице изашла независна краљевина Србија, са спољним суверенством. У првоме од ових одсека разликује се време од 1804—1815 године, које бисмо могли назвати доба ратовања, од времена од 1815 -1830 године, коме би ваљада доликовао назив доба дипломатисања. И једно и друго од ова два доба једнаке је вредности за постанак данашње државе наше. Јер у колико је славно задобијати јуначки победе, у толико је исто славно и прибрати мудро плодове њихове. Ова два посла чине вазда једну целину, па макар их и различна лица радила. А колико је тај рад био користан, најбоље се види у последицама његовим, донесавши и у веома незгодној зони политичкој таквих плодова, који су према мучним приликама једва били могући. Јер Србија, од како се из пашалука претворила у васалну

државу, имаћаше пред собом, поред горе изнесених тегоба, још и ближих препрека, о које се спотицала у својем развитку. Тако, кад се на јевропском континту поновила, после јулијске револуције француске, жестока борба за парламентарну владу по енглеском угледу, онда се на скоро за тим започиње таква борба и у нас. Али се, по несрећи, у ту начелну борбу уплело и кобно прегоњење династичко, због којега је пало доста јуначких глава и истрошене доста државничке памети у ометању противничких намера или у протуривању својих умишљаја, док би се обоје могло с користи у да намени позиву наше земље на истоку. А да је на том позиву тешко било радити, не треба сметати с ума ни други камен спотицања, у најближем суседству нашем. Као што се зна, од бечког конгреса па до фебруарске револуције није било у Јевропи државника, који би толико паралисао слободоумне тежње народне, колико аустријски канцелар Метерних, не преставши на томе радити ни после пада својег, преко људи из своје школе, до саме смрти (1859). Талераново начело легитимности, толико заступано од дипломатије по свима државама јевропским за време рестаурације, он примењиваше и на Турску, ма да султан због коранске сметње није могао отворено ступити у свету алијанцију хришћанских владалаца. Кад се Метерних противио свом снагом, да се ослободи побуњена против султанске владе Грчка, која му беше даља од граница аустријских, у колико је већма мотрио он Арговим очима на Србију, да не стече себи бољи положај, него што га је добила по наговешћеним одредбама букурешког мира, а тачније прецизованим једренским миром. Реакционарна влада његова у суседној царевини притискивала је за дуго као каква тешка мора и нашу земљу, која је тек по смрти његовој била кадра, да за последњих двадесетину година живље промишља и поради на историјском позиву својем. Кад се узме на ум

све до сад поменуто, онда се овим и овако бледим цртама колико било објашњава, за што је други одсек у најновијем периоду наше историје дужи од првога, или друкчије, за што су потомци били спорији у народном послу од својих предака, однеговавши једва за пола столећа посађено од њих дрво слободе и независности, под чијим ће се гранама одмарати једног дана — тако се бар надамо — сви синови нашега народа после дуговечних страдања од туђина.

Ну што се уз пркос толиким сметњама и тешкоћама могло до данас и оволико постићи, за то се има врло много да захвали витешкој борби и наших предака, о којој говори спис, поднесен на оцену и штампу Српском Ученом Друштву. Њихово јунаштво вечно ће загревати потомке светим жаром слободе, њихово одушевљење и пожртвовање за домовину улеваће дивљење и најпознијим нараштајима. Управо што се год више буде српство одмицало од њих, све ће му узвишенији изгледати родољубиви елан њихов, коме равна ретко где има у историји света. У дивној кити наших јунака и старешина народних из тога пројског доба нашег, песник ће уочити доста слика омировских витезова: ту има и Агамемнона и Улиса, и Ахила и Ајакса. А још више ће у нашим устанцима против турске силе, и у даљем развитку веома заплетених догађаја у нашој земљи, наћи историк интересног материјала за студију, као што му је поред осталих поклонио своју пажњу и Нестор данашњих историка немачких, који се и у дубокој старости својој враћа на нашу историју, допративши је до последњег ратовања нашег. Занимљивост нове историје наше поглавито је у томе, што и у првом и у другом устанку нашем вођи народни нису никакви потомци старих династија ни властеоских домова, као што је у сличним приликама готово редовно бивало у других народа. Јер наша средњовечна аристократија, исељена из подјармљене домовине, изгубила се међу туђинима

заједно с последњим владарима својим, или, примивши од победилаца ислам, одрекла се и својег имена народног. Што је било српског народа у Шумадији и другим крајевима београдског пашалука, одакле се почиње борба за слободу, то беху само потомци себара Душанових. Синови сељачки, очувавши и под турском владом у својим општинама и старинским жупама прилично автономије, а у хајдучком четовању живе успомене о независности својих предака, хватају се у коштац с негда силном османском царевином, еда би поновили немањићску државу своју. Поред јуначких дела на бојном пољу са много надмоћнијим непријатељем, они улазе и у преговоре с великим силама јевропским, водећи их тако прецизно и разборито, да би се од њих и учевни државници имали чему да науче. Не могу овде прећутати, како налазим да је штета, што се Српско Учено Друштво и министарство просвете није још постарало за нарочито лице, које би прикупило и обрадило сав материјал наше домаће историје, па би у њој најлепше листове испунило ово време, — доба јуначког ратовања наших старих за ослобођење својега завичаја, када је ударен темељ данашњој краљевини нашој. Без тога ми смо до сад принуђени били, да преводимо што су о нама писали странци, као Л. Ранке, Н. Попов, Калај. А да смо имали својега историографа, који би, довољно спреман за свој позив, а нерастрзан другим дужностима, посветио све своје време само овоме послу, ми бисмо не само били боље обавештени о старијим периодима у нашој историји, него би нам објективно изложени рад наших предака за време оба устанка наша био толико исто поучан, колико су нам народне песме о догађајима из тога доба миле и забавне.

Ценећи тако јако ово време, мене је веома обрадовало историјско дело о њему, које је израдио српски писац, рођен до самог места у Шумадији, одакле се развила прва застава

за ослобођење, образован у великој школи нашој, чим се завела усред крвавих ратова у Београду, учесник наше емиграције у Бесарабији, а доцније важан државник у младој кнежевини Србији. Према томе умесно би се могло очекивати, да ће ово дело бити потпуније и боље од свију списа, што их имамо о нашим устанцима. Али прегледајући га лист по лист, долазио сам све више до уверења, да оно не одговара такоме очекивању. Да нам је писац, по што је у многим од наведених догађаја био очевидац, премда још млад, оставио о њима своје мемоаре, они би згодно допуњавали такав рад његових савременика, Матије Ненадовића, Симе Милутиновића и Вука Караџића, те би заједно с тим били лако употребљива грађа за праву историју онога времена, за које на више места вели да га добро памти. Овако пак као што имамо његово дело, оно се не може назвати ни хроником ни историјом, већ пре неком врстом невеште и развучене полемике. Јер у њему огроман део запрема обарање свега, што је Родофиник достављао руским командама у Румунији, или што је казао Вук у својем „Правитељствујушчем Совјету“. Ту су му разлози веома натегнути и слаби, а врло честа понављања, налик на она у народним песмама нашим, на сву меру досадна. Не умејући распоређивати историјски материјал, писац није успео да нам о којем било моменту, докле му допире спис, изнесе јасну и потпуну слику. Њему је очевидно поглавита тежња, да нам у што већем сјају прикаже „верховнога вожда“, па ипак мени изгледа личност Карађорђева, и при свим манама својим, много импозантнија, него што је он био кадар да је представи. Оскудне белешке о појединим бојевима и ратним операцијама нашим претрпане су непробраним речима страсног полемисања. Усред једовитог насртања на „паклена и подла донесенија“ Родофиникова и „дебеле лажи“ Вукове, учевши ће се читалац зарадовати гдекојим новим подацима,

који бацају прилично светлости на тадашње људе и њихов рад. Ко би желео, на прилику, да на самом делу, види, како је Карађорђе поимао сву одговорност, коју је на себи носио као први старешина народни, најбоље ће то наћи у овом спису, где нам писац казује, шта је вођ радио после познате недаће 1809 године. Оставивши услед каменичке погибије, за коју се криве Руси, што нису брже прешли преко Дунава, сва освојена места у Расији и Босни, а не могавши никако обдржати источне округе, да их Турци не попале и поробе све до самог ушћа Моравина, Карађорђе поручује кнезу Сими Марковићу, да остави Јакову Ненадовићу нека с војском из западних округа брани Дрину, а сâм да похита с београдском нахијом у помоћ Шумадији, па очекујући га нестрпљиво, излази му на сусрет до његовог села Борка, да га час пре пожури, и ту пада на земљу, чим сјаше с коња пред кућом кнежевом, просипљући од тешке муке све сам јед из себе. Долетевши за тим и у Београд, њега порази као гром кад нађе празну кућу, у којој је становао Родофиник с канцеларијским персоналом својим, а том приликом значајне су — ако су само верне — речи Доситијеве, којима га је тешио, да не клоне духом што се одлазак руског агента схватио тако, као да Русија оставља својој судби Србију. Како се пак с руске стране гледало на наш устанак и тадашње аспирације наше, згодно нам објашњава писац, кад прича, како је један од често мењатих главних команданата руских, а на име кнез Прозоровски, подругљиво говорио о тежњи наших старих за обновом негдашње државе своје, запиткујући једну нашу депутацију, да ли ми не мислимо да обновимо грчко царство или Византију, што јамачно није ни знао, да је некад било српске државе на балканском полуострву. Томе охолом аристократи и његовој околини, као што се у спису упутно примећује, изгледаху наши посланици Јаниће Ђурић из Страгара и Павао По-

новић из Вранића као „прави мужици“, а Иван Југовић из Кесарије, истина човек учеван али лукав, што вешто заступаше наше интересе у преговарању с њим. У колико је ово дело, о коме реферујемо, оскудно ратним описима, у толико је више у њему разбацано материјала, премда не у свему новога, о међусобном трвењу тадашњих старешина наших и о њиховим односима према руској влади. По овом спису излази, да је тада било у нашој земљи две странке, од којих једној би доликовало име русофилска, а другој јусофонска партија. Русофили, који беху противници врховноме вођу, хтели су, ни више ни мање, него да турски пашалук претворе у руску губернију, мислећи да се тиме ослобођавају од туђинског јарма, а русофоби, међу којима на првом месту стајаше вођ, беху пријатељи његови, желећи да извојују својој домовини независност од поклоника исламских, па макар и под протекцијом руском или друге које велике државе хришћанске Као најозбиљнији противници Карађорђеви представљени су Јаков Ненадовић и Миленко Стојковић, један из прекоколубарског краја или историјске Мачве, а други из прекоморавског краја или историјског Браничева, и показани су доста јасно узроци, због којих му они хтедоше да буду у свему равни, само што се губи из вида познати сепаратизам, што провејава кроз целу нашу историју. А најоданији пријатељи Карађорђеви беху махом његови Шумадинци, па прилику Јанко Катић и Васо Чарапић, с којима он и започиње устанак у овом крају, а по смрти њиховој највише Младен Миловановић и Сима Марковић, његови свагдашњи другови и саветници, којима повераваше и најважније команде. Међу ове људе долажаше испрва још један Шумадинац од већега значаја, а то беше Милан Обреновић из Бруснице, који се доцније придружио противницима, као што на против Јаков Ваљевац изневери опозицију, прешавши назад

к пријатељима вођевим. И ако не игнорује потпуно дужност објективног историка, опет писац стаје одсудно уз партију Карађорђеву, презајући и сам од Руса, као год и сви русофоби онога доба. Ну и кад се највећма ражљутио на руске државнике и команданте, после оног бегства Родофиникова у руски стан, Карађорђе „са својим правитељством“, како он вели, није се дао навести, да се стави под протекцију аустријску, сећајући се ваљада многих обмана бечких ћесара према нашим прецима, те му је узаман нуђено с те стране кнежевско достојанство, а Младену и другим значајним старешинама грофовске и баронске титуле. Него, преварен тада протуреним гласовима о Наполеону Бонапарти, као да он ослобођава народе од свачијег притиска, наш се вођ обраћа томе уништиоцу француске и толиких других република, тражећи од њега — као што се иначе зна — „слободу и законе“, па га даље уверава, да ће се народ српски показати достојан царске заштите његове. Али има и таквих места у овом делу, где је писац савршено бацио на страну историјску објективност. Тако на прилику он нештедно куди онаког витеза, као што беше Стеван Синђелић, који заједно с Хајдук-Вељком и осталим војводама из прекоморавског краја држаше страну Миленку, окривљујући га за неку побуну делиградске посаде, а на против, за издајицу на Каменици, где онако јуначки погибе поменути војвода ресавски, он не изобилује тако покудним речима, мислећи да је довољно жигосао недело тадашњег команданта моравског кора, злогласнога Милоја Трнавца, казавши о томе „калаузу“ Младенову само то, да се као новајлија на бојном пољу понашао набусито према потчињеним му старешинама, међу којима се налазио и дуговремени бранилац Делиграда и добро познати у народу Петар Добрњац. Не изнесавши колико треба тадашњу погрешку Карађорђеву и његових пријатеља, што одредише на тако

важном операционом рејону неспособна човека, који их је помео и на свима другим бојиштима, он их кори за нешто, за што се никад не може замерати марвеним трговцима, као што то беху пре устанка врховни вођ и доглавник му Младен. Писац им, то јест, веома пребацује, што они шумадински сељаци, нису довољно познавали тадашњу светску политику, не знајући да се ни најизвежбанији државници не могоше лако да нађу у тако бурном времену, као што беше последња десетина година прошлог и прва данашњег столећа. Исто тако тешко ми се сложити с писцем и у томе, што одобрава, полемишући с Вуком, познату парламентарну досетку Карађорђеву, кад оно његови пријатељи, не дочекавши да дођу сви позвани људи на скупштину, на пречац испословаше важну реформу, којом се дотадашњи „правительствующій сенатъ“ претвара, по начину апсолутних држава, у неодговорни министарски савет, а врховни војвода заузима према њему чисто положај владалачки, постављајући својим декретима и војне и грађанске власти, место што су дотле сви званичници државни бирани од народа, или се бар пазило на расположење народно према наименованим лицима за војводе и судије. Да је нешто остао недирнут демократски дух у нашим установама тога доба, као што је народ започео својим избором по окрузима попуњавати и сам управни савет, који беше управо привремена влада и главна контрола за све државне послове, можда би се с временом развио из њега такав самораст, који би могао бити од помоћи и при грађењу данашњега устава и при вероватној ревизији његовој. А за оно доба поменута је реформа донела за цело штету, што се због ње земља лишила онако способних и у народу по источним окрузима веома уважених људи, као што беху Миленко и Добрњац, чији се губитак на скоро осетио, чим су устаници имали да издрже најжешћу навалу непријатељску 1813 године. Али дотле не допире

спис што нас занима. По што су у њему до најситнијих појединости описани руски бојеви на доњем Дунаву, много опширније него и сами наши бојеви на Иванковцу и Мишару, ма да то тек има узгредне вредности за ондашње војне операције наше, овај се спис без икаквог оправданог узрока свршује букурешким миром и врањевшничком скупштином, на којој је руски изасланик разложио народу 8-му тачку тога мира, а старешинама нашим, окитивши их царским орденима, тајно саветовао, да се у тренутку очевидне опасности уклоне из земље.

Спис, дакле, о којем по одлуци одбора за науке историјске и друштвене имам част поднети му са још двојицом г. г. референата извештај, не препоручује се ни разговетним приповедањем, ни јаким разлозима, ни одабраним изразима за овако озбиљан посао, ни чврстом везом међу узроцима и последицама, ни обилатошћу новога материјала историјског, ни довољном вештином у обрађивању тога материјала, ни беспристрасном оценом појединих лица и партија, ни тачним разликовањем главних од узгредних ствари. Сем тога језик му је препун руских речи по немачкој синтакси, онакав какав се налази у актима по свима архивама нашим од пре двеститну година, а таква иста и ортографија, којом данас нико више не пише. Што се пак писац сувише понео за врховним вођем, то је по мојем нахођењу најмање, за што би му се могло замерити; јер он није једини, што се одушевљава тим даровитим војводом, ванредним јунаком, строгим али праведним старешином, који је изашао из средине нашега народа, „кад му душа у подгрлац дође“, онако исто као што налазимо усладе, кад читамо биографију Леонидину и Катонову, као и многих других знаменитих личности историјских из далеких времена и народа. Кад би само дело његово имало такве литерарне вредности, да достојно доликује онако важноме времену из наше историје,

које и ако не обухвата потпуно, Српско Учено Друштво не би требало да се због каквих политичких обзира ни мало устеже обзнанити га читалачком свету, просто на основу несумњиве правде: audiatur et altera pars.

Хоће ли се пак поднесени спис, овакав какав је по извештајима одређених референата, штампати о трошку друштвеном уз остављену приномоћ од покојног писца, то ће пресудити поштовани одбор; али што се мене тиче, ја не могу из наведених разлога гласати за то.

У Београду, септембра 1882.

М. Вечевић.

II.

Одбору за науке историјске и државничке.

Прочитао сам рукопис покојног Лазара Арсенијевића (Баталаке), који ми је одбор поверио да прочитам, и част ми је сада казати у неколико речи свој суд о томе саставу.

Баталака је у свој опис узео догађаје који су се збивали у Србији од свиштовскога мира до краја године 1812, управо до оне скупштине у манастиру Врањевшници, где је гроф Ивелић предао Србима VIII. чланак букурешког трактата.

У том рукопису находи се многа врло интересна грађа за српску историју првога устанка (од 1804—1813); прибрана у многа дата о разним гранама државне управе за оно доба, а показано је много и од онога што су о томе времену писали Руси.

При свем том, не може човек не зажалити на поштованога писца, што се није умео одржати од силне полемике

с руским агентима у Србији, и с руским главним командантима војске.

Из свега овога рукописа види се да Баталака сматра за своју дужност

1-о. Свуда побијати мишљења која нису сагласна са његовим мишљењем. У том послу највише се љути на Русе, а после њих на покојног Вука Караџића.

2-о. Славити Карађорђа готово у свему.

3-ће. У лепу светлост постављати, где год се може, Младена па чак и Милоја.

4-то. Противнике Карађорђеве судити врло оштро, у мало их не ставити у број издајника отаџбине.

Међу противнике Карађорђеве он ставља Миленка, Добрњца (ког погрешно пише Добринца), Вељка, Милана и особито Милоша.

При свим тим махнама, мишљења сам да се тај рукопис штампа, како би потомци имали у рукама суд једнога, ма и једностранога, бујног, и страсног сувременика.

Само је неопходно да се спису том начини регистар имена и предмета. Без тога књига та ни у пола не може бити корисна у употреби.

За припрему за штампу, и за коректуру, ваљало би умолити г. Крстића.

У Београду 13 фебруара 1882.

М. Ђ. Милићевић.

ИМЕНИК

СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Председник друштва: **Владимир Јовановић.**
Заменик: **Стеван Здравковић.**

Чланови управе, председници појединих одбора:

I. За науке јестественичке и математичке, Стеван Здравковић.
II. За науке философске и филолошке, Светомир Николајевић.
III. За науке државне и историјске, Панта Срећковић.
IV. Председник одбора уметничког, Михаило Валтровић.
V. За ширење наука и књижевности у народ, А. Васиљевић.
Секретар и благајник, **Јован Бошковић.**

РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ.

I.

Одбор за науке јестественичке и математичке.

Анта Алексић.
Д-р Аћим Медовић.
Д-р Владан Ђорђевић.
Димитрије Ђурић.
Димитрије Нешић.
Димитрије Стојановић.
Д-р Ђорђе Натошевић.
Д-р Ђорђе Радић.
Емилијан Јосимовић.
Д-р Јован Валента.

Јован Драгашевић.
Јован Жујовић.
Д-р Јован Машин.
Јован Мишковић.
Д-р Јосиф Панчић.
Јосиф Пецић.
Коста Алковић.
Коста Црногорац.
Д-р Лазар Докић
Д-р Лазар К. Лазаревић.
Д-р Лазар Стефановић.
Љубомир Клерић.
Милан Андоновић.
Д-р Милан Јовановић.
Михаило Петковић.
Петар Живковић.
Сава Грујић.
Д-р Сава Петровић.
Светозар Ивачковић
Сима Лозанић.
Стеван Здравковић.
Стеван Пантелић.
Фрањо Зах.

II.

Одбор за науке философске и филолошке.

Алимпије Васиљевић.
Д-р Војислав Бакић.
Д-р Димитрије Матић.
Ђорђе Малетић.
Јован Авакумовић.
Јован Бошковић.
Јован Ђорђевић.
Д-р Јован Туроман.
Д-р Лазар Костић.
Љубомир Ковачевић.
Љубомир П. Ненадовић.
Матија Бан.
Милан Кујунџић.
Милан Ђ. Милићевић.
Милорад П. Шапчанин.
Милош С. Милојевић.
Мита Ракић.
Д-р Михаило Вујић.
Протосинђел Никанор Ружичић.
Панта Срећковић.
Платон Кулаковски.
Сава Сретеновић.
Светислав Вуловић.
Светомир Николајевић.
Стеван Д. Поповић.
Стојан Новаковић.

III.

Одбор за науке државне и историјске.

А. Васиљевић.
Алекса Н. Спасић.
Аћим Чумић.
Богољуб Јовановић.
Владимир Јакшић
Владимир Јовановић.
Гаврило Витковић.
Глиша Гершић.

Ђорђе Павловић.
Архимандрит Иларион Рувараац.
Јеврем Грујић.
Јован Мариновић.
Јован Ристић.
Коста Магазиновић.
Љубомир Каљевић.
Љубомир Ковачевић.
Милан А. Петронијевић.
Милан Ђ. Милићевић.
Д-р Милован Спасић.
Милош Зечевић.
Милош С. Милојевић.
Настас Петровић.
Архимандрит Нићифор Дучић.
Мита Ракић.
Д-р Никола Крстић.
Панта Срећковић.
Стеван Р. Поповић.
Стојан Бошковић.
Д-р Стојан Вељковић.
Филип Христић.
Чедомиљ Мијатовић.

IV.

Одбор уметнички.

А. Андрејевић.
Александар Ј. Бугарски.
Даворин Јенко.
Драгиша Милутиновић.
Ђорђе Миловановић.
Јован Драгашевић.
Д-р Милан Јовановић.
Милан Кујунџић.
Михаило Валтровић.
Никола Марковић.
Петар Убавкић.
Светозар Ивачковић.
Стеван Тодоровић.

V.

Одбор за ширење наука и књижевности у народ.

А. Васиљевић.
Владимир Јовановић.
Д-р В. Бакић.
Дим. Ђурић
Дим. Матић.
Дим. Нешић.
Дим. Стојановић.
Ђ. Малетић.
Јов. Авакумовић.
Јов. Бошковић.
Јов. Драгашевић.
Јов. Ђорђевић.
Д-р Јов. Туроман.
Јосиф Пецић.
Коста Алковић.
Коста Црногорац.
Д-р Лаза Костић.
Д-р Лазар К. Лазаревић.
Љубомир Клерић.
Матија Бан.
Милан Андоновић.
Д-р Милован Спасић.

Милош Зечевић.
Д-р Михаило Вујић.
Протосинђел Никанор Ружичић.
Панта Срећковић.
Сава Сретеновић.
Сима Лозанић
Стеван Здравковић.
Стојан Бошковић.

ПОЧАСНИ ЧЛАНОВИ.

I.

Петар Пејачевић
Исак Никифоровић.
Митрополит Михаило.
Миша Анастасијевић.
Ђувенале Вегеци Рускала.
Ј. Х. Убичини.
Владика Јосип Ђурађ Штросмајер.
Д-р Л. Ригер.
Јован Сундечић.
Владика Арсеније Стојковић.
Ф. Хофман.
Б. П. Хаждеј.
В. Е. Гледстон.
Константин Петровић Победоносцев.
Маринко Дринов.
Х. Друет.
Архијереј Виктор.
Василије Верешчагин.

II.

Д-р Ђорђе Мушицки.
Лука Павловић.
Јаков Димшић.
Јован Илић.
Јевтимије Аврамовић.
Милорад Медаковић.
Ђорђе Р. Пантелић.
Стеван Каћански.
Милован Јанковић.

ДОПИСНИ ЧЛАНОВИ.

Д-р Фрањо Рачки.
Д-р В. Јагић.
Д-р В. Богишић.
Јосиф Јиречек.
Ђ. Николајевић.
Д-р Јован Суботић.
Д-р Милослав Хурбан.
Александар Стојачковић.
Леополдо Ранке.
Јован Весел-Косески.
Јован Пантелић.
Д-р Имбро И. Ткалац.
К. Мишеле.
Иван Кукуљевић Сакцински.
А. Мајков.
Марко Ренијер.
Иван Сергијевић Аксаков.
Д-р Јован Јовановић.

Д-р Светозар Милетић.
Јаков Игњатовић.
Богослав Шулек.
Иван Трски.
А. Дозон.
Д-р Стеван Мачај.
Д-р Јован Вацлик
Виљем Дентон.
Владимир И. Ламански.
Д. Бесонов.
Владика Јероним.
Мартин Хатала.
Антон Ајншпилер.
Симо Љубић.
Д-р Михаило Полит Десанчић.
Ђорђе Поповић.
Јосиф Торбар.
Иван Филиповић.
Д-р Фрањо Миклошић.
Стојан Стојанов Бурмов.
Јован Ернест Смолар.
Д-р Ј. Пфул.
Д-р Антон Малецки.
Жигмунд Милковски
Н. И. Костомаров.
П. Кулиш.
А. Н. Пипин.
Т. Буслајев.
Михаило Осиповић Микешин.
Јан Матејко.
Феликс Каниц.
Луи Леже.
Адолфо д' Аврил.
Нил Попов.
П. И. Леонтијевић.
Владика Герасим Петрановић.
П. Будман
Д-р П. Матковић.
Фрањо Кухач.
Шулце П. Мигендорф.
Светозар Никетић.
Антоније Хаџић.
Иван Јастребов.
Емил Пико.
Новак Радоњић
Д-р Конст. Ј. Јиречек.
Алфред Рамбо.
Григорије Крек.
Н. С. Тихонравов.
Ромуалдо Хубе.
Ј. К. Грот.
Х. Тијер.
Гаврило Спирид. Дестунис.
Т. Успенски.
В. Васиљевски.
Папаригопуло.
Стефан Кумануди.
Ламбро.
Јаћим Баранд.
Фрањо Тула.
Ђуро Пилар.
Ђуро Златарски.
Јован Живановић.
Никола Вукићевић
Ристо Ковачић.
Мита Петровић.
Константин Јаковљевић Грот.
Тимотије Флорински.
Владика Никанор Грујић.
Д-р Стеван Павловић.
Стеван В. Поповић.
Д-р Илија Огњановић.
Архимандрит Никодим Милаш.

DR
301
S67
knj.52

Srpsko učeno društvo, Belgrad
Glasnik. 1. odeljak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY